

İKTİSAT DERGİSİ

Aylık Dergi
Mayıs - Haziran
Sayı 222 - 223
150 LİRA

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

Sahibi
I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Şeref Özgencil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Toktamış Ateş

Yayın Yönetmeni
Bülent Yardımcı

ABONE KOŞULLARI
Yıllık 1.800.- TL. (Öğrenci 1.200.- TL.)
6 Aylık 900.- TL. (Öğrenci 600.- TL.)

REKLAM TARİFESİ
Arka Kapak 50 bin TL.
Kapak içleri 40 bin TL.
İç sayfalar (tam) 25 bin TL.

YÖNETİM YERİ
Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İstanbul
Tel: 50 50 34 - 50 16 42

Dergideki yazılar kaynak
gösterilerek yayınlanabilir.

Basıldığı Yer
Alaş 27 72 50

İÇİNDEKİLER

- Günler geçerken/3
- Göç olayında yeni boyutlar/4
- Alternatif büyüme stratejisi üzerine düşünceler/6
- Dünya ekonomisindeki durgunluk/8
- Türkiyede tüketicinin korunması/12
- Tarıma dayalı sanayinin geleceği/24
- Ekonomi basını ve iş alemi/26
- İhracat teşvikleri ve genel ekonomi/30
- Erich Fromm'da özgürlük sorunsalı/32
- Dış ticaret devletlerarası ilişkilerin aynasıdır/42
- Çokuluslu şirketler ve az gelişmiş ülkelerde piyasa yapıları üzerindeki etkileri/44
- Yabancı kaleminden Türkiye'de yabancı yatırımlar/52
- Yapı-Kredi bankası el sanatları koleksiyonu/54
- Anadolu medeniyetleri sergisi/58

T  YAP
T  M FUARCILIK
YAPIM A. .

B  y  kdere Cad. 121-B Yonca Apt. Kat 5 Daire 28
Zincirlikuyu - İSTANBUL Tel.: 67 67 04 - 67 67 05

GÜNLER GEÇERKEN...

iktisat Dergisi yeni biçim ve içerikle üçüncü kez elinize ulaşıyor. Biçimsel "albenisinin", içerik açısından da doyurucu bir dergiye dönüşeceğini umuyoruz.

Dergimizin bu yeni biçimi, beklemediğimiz ve bu derecesini hak etmediğimize inandığımız büyüklükte bir ilgi ve övgüyle karşılandı. Kimi arkadaşlarımızın büyük parasal katkı ve özverileri elbette çok övgüye layıktı; fakat ilginin boyutu, tüm çabaların mutlu bir sonucu olarak çekilenleri unutturdu.

Ancak kimi arkadaşlarımızdan da, gene hiç hak etmediğimize inandığımız yergiler aldık. Her ne kadar bu yergileri "kol kırılır yen içinde" ilkesi çerçevesinde ve bir "aile içi sorunu" olarak değerlendirmek eğiliminde idiysek de, yergiler gitgide dozunu artırır ve saldırı niteliğine bürünür havaya girince artık bu konudaki görüşlerimizi açıklıkla ve anahatlarıyla belirtmemiz zorunluluk oldu.

Gelen eleştirilerden bellibaşlıları, "çok gecikmiş olması", "yarı akademik havasının kaybolmuş olması" ve "derginin çok lüks olması" biçiminde sıralanabilir. Şimdi bunları tek, tek yanıtlayalım.

Derginin çok gecikmiş olduğu doğrudur. Bu hususta zaten iki önceki sayıda biz de değinmiştik. Ancak bu gecikme, ne yazık ki Cemiyetimiz tarihindeki ilk gecikme değildir. (Umarız son gecikme olsun!) Dergimiz bundan önce de biçim değişiklikleri yaşamış ve her kez buna benzer gecikmeler olmuştur. Dahası aynı yapı sürerken de ciddi gecikmeler olmuştur ve bunların hiçbirini, kimi arkadaşlarımızın bize getirdikleri yergi boyutunda eleştirilere neden olmamıştır. Derginin yarı-akademik havasının kaybolduğu savı, üzerinde biraz daha genişliğine tartışılması gereken bir eleştiridir. Herşeyden önce saptanması gereken tutum, Cemiyetimiz Genel Merkez yayın organının "yarı-akademik bir dergi" çıkarma görevi olup-olmadığıdır. Kaldı ki; bir yayın organını akademik, ya da yarı-akademik yapan husus o derginin içeriğidir. "Böylesine parlak kağıda basılmış ve renkli resimli bir dergiye kimse akademik yazı vermez" savı; yanlıştır, özünden haksızdır.

Yarı-akademik bir dergi çıkartmak görevinde olduğumuza inanmıyorsak da, akademik değeri olan yazıları dergimize koymaktan memnuniyet ve onur duyarız. Ve bu sayımızda da bu nitelikli yazılar bulunduğu inanmanın huzuru içindeyiz.

İktisat Dergisi'nin lüks bir yapıda yayınlanıyor olması da eleştirilecek bir şey değildir. Cemiyetimiz Genel Merkezi İstanbul'un en lüks semtinde, ikiyüz metrekaarelik bir lokalde çalışırken; yıllık geleneksel toplantılarını Türkiye'mizin Dünya standartlarına göre çok lüks otellerinde yaparken eleştirmeyip, derginin kuşe kağıdını eleştiri konusu yapmak, sanıyorum salt bir duygusal yaklaşımla açıklanabilir.

Zor günlerden geçilmektedir. Oyunun acımasız kuralları vardır ve ya bu kurallara uyulacaktır, ya da gene bu kurallara uyulacaktır. Zira bizim gidecek başka diyanımız yoktur ve veri koşullar altında başka seçeneğimiz de yoktur. Ve bu zor günlerde herkesin yeri de bellidir, yönü de bellidir. Bunun sınamasını zaman yapar. Eğer şimdi kimi belirsizlikler varsa, bunun nedeni suların bulanıklığıdır. Ama birgün o bulanık sular da durulur ve herkesin gerçek yüzü o durulmuş sularda aynalar gibi yansır.

İktisat Dergisi, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti Genel Merkez Yönetim Kurulunun anlayışı çerçevesinde tüm üyelerinin ve üye olmamış İktisat Fakültesi mezunlarının yayın organı olması nedeniyle, tümünü aynı sevgi, aynı saygı ve sıcaklıkla sarmalamak amaç ve çabasıdır.

Ve gayrisi, lafı güzafıtır.

Toktamış Ateş

GÖÇ OLAYINDA YENİ BOYUTLAR:

ORTA-DOĞU ÜLKELERİNE İŞÇİ GÖÇÜ

Prof. Dr. Nusret Ekin

Bilindiği gibi 1970'li yıllarda Türkiye için yeni bir dış göç potansiyeli ortaya çıkmıştır. Bu da, petrol üreten Arap ülkeleridir.

Kuşkusuz Avrupa'ya göç olayı çok daha geniş boyutludur. Büyük nüfuslu Avrupa emek piyasalarına bizim bir yılda yolladığımız işçi, ancak 10 yıldan fazla sürede Arap ülkelerine yolladığımız işçi sayısı kadardır. Diğer bir deyişle Arap ülkelerine yolladığımız Türk işçilerinin sayıları nisbi olarak sınırlı kalmaktadır.

İkinci olarak Arap ülkeleri modelinde Türk işçileri, bir Avrupalı'nın yanında değil, işvereni de Türk olan bir model içinde çalışmaktadırlar. Bu yeni boyutu değerlendirirken, eski tecrübelerimizi yeniden gözden geçirmek ve özellikle burada "çift taraflı kesen makas" biçiminde işleyen, yeni müteahhiti ve işçisiyle birlikte gitme biçimiyle ortaya çıkan göç olayını çok etkin biçimde, Türk ekonomik ve sosyal yapısı bakımından değerlendirmek lazımdır.

Bir başka özellik olarak, örneğin Türkiye-AET ilişkilerinde olduğu gibi çok taraflı, uluslararası ilişkiler boyutu, Arap ülkeleri için sözkonusu değildir. Arap ülkeleri ile olan ilişkilerde ikili anlaşmalar içinde sorunlar ele alınmaktadır. Bazılarında, Libya örneğinde gördüğümüz gibi, paralar "Convertible" olmayan paralardır. Böylece tasarrufların transferi sorunu ortaya çıkmaktadır. Halbuki Avrupa ülkelerinin hepsinde tasarruflar dışarda geçerliliği olan paralara dayanmaktadır.

Diğer yandan aile ve çocuk sorunları, büyük ölçüde Orta-Doğu ülkeleri için sözkonusu değildir. Çünkü giden işçi, esas itibarıyla kısa süreli sözleşmelerle ve bekâr olarak gitmekte ve çalışmaktadır. Halbuki, Türk işçilerinin Avrupa'ya göç boyutunda, yaygın bir aile ve nüfus, % 40'lara varan "kadın" ve 750. binlere varan bir "çocuk" sorunu vardır. Burada böyle bir sorunun gene sözkonusu olmadığını görüyoruz. Bu bakımdan Arap ülkelerine göçü temelde ve tabii bir hayli gecikmiş, 10 yıl sonra ortaya çıkmış ve oldukça hudutlu kalmış bir hareket

6 ASYA BİR AFRIKA ÜLKESİ

Bu olay bilindiği gibi 1973'lerde esas itibarıyla OPEC ülkelerine yönelik olarak kendini göstermiştir. Burada 7 ülkenin dikkati çektiğini görüyoruz. Türk göçmen işçi kabul eden ülkelerin altısı Asya, biri Afrika ülkesidir. Afrika olarak Libya, diğerleri ise S. Arabistan, Oman, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak'dır. Bunlar temel göç olan ülkeler haline gelmişlerdir. Bu ülkelerde, göç olayı daha eski tarihlerde ortaya çıkmasına karşın Türkiye bu emek piyasası içinde yeni yeni yer almaya başlamıştır.

Yabancı işgücü istihdamının, bu ülkelerde yaygınlığı temelde iki, üç nedene dayanmaktadır. Bir defa, bu ülkelerdeki demografik yapının özelliklerinden bahsedebiliriz. Bu ülkelerin hemen birçoğunda nüfus azlığı sorunuyla karşılaşmaktadır. Her ne kadar nüfus artış oranları yüksekse de, ilk hareket ettikleri nüfus hacimleri nisbeten küçük olduğundan ve bu artış daha ziyade etkilerini emek piyasasında 20 yıl sonra ortaya koyacağından, bu nüfus artışının kısa dönemde etkileri genç nüfusun veya çocuk nüfusun artışı şeklinde görülmektedir.

Bunlar içinde en büyük nüfuslu olarak Suudi Arabistan ve takiben Libya gelmektedir. Diğerleri daha küçük nüfuslu ülkelerdir. Bu bakımdan yerli-yabancı oranları aldatıcı bir biçimde fazla gözük-bilmektedir. Nüfusun genç yapısı, işgücü arzının küçük oluşuna önemli ölçüde neden olmaktadır. Bu konuyu, değişik oranlar bakımından, diğer bir deyişle doğurganlık, nüfus yapıları açısından analiz

İkinci önemli faktör olarak ise, bu ülkelerde kalkınmanın ihtiyacı olan vasıflı insan gücünün yetersiz, hatta bazılarında okuma-yazma oranlarının daha çok düşük olduğunu söyleyebiliriz. Bu ülkelerin mesleki ve teknik eğitimde birtakım önemli açıkları vardır ve vasıflı emek arzı sınırlı kalmaktadır. Tabii bu açıklar ekonomik kalkınmada itici bir güç olan vasıflı insangücü sorununu, bu ekonomiler açısından gündeme getirmektedir.

Üçüncü bir faktör olarak, bu ülkelerin, ekonomilerin kendi koşulları içinde olması gerekenin üstünde sıçramalı bir kalkınma içine girmiş olmaları sayılabilir. Bu ülkelerde, özellikle petrol gelirlerindeki hızlı artışlar, hatta fert başına milli gelirlerinin dünya standartlarının üstüne çıkaracak biçimde artmasına yolaçmıştır. Örneğin, Kuveyt bunun en bilinen örneklerindendir. 16 bin dolara yaklaşan fert başına milli geliriyle dünyadaki öncülüğünü sürdürmektedir. Aynı şey, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan, Libya açısından da söylenebilir. Böylece, nüfuslarının az, çalışma dışındaki genç yaş grubu oranının yüksek, işgücü oranının düşük, eğitim düzeylerinin yetersiz, iktisadi faaliyetlerinin yüksek oluşu, Orta-Doğu İslam ülkelerini dışardan işgücü talebinde bulunmak zorunda bırakan uzun dönemli temel faktörler olarak sıralanabilir.

LİBYA BAŞI ÇEKİYOR

Türkiye'nin bu oluşum içindeki yerine ve durumuna bakacak olursak esas itibarıyla burada işgücü talebi bakımından başı çeken iki ülkenin, Libya ve daha sonra Suudi Arabistan'ın olduğunu görüyoruz. Libya'ya giden işçilerimizin sayılarının 1980'lere kadar 50-60 bin civarında olduğunu söyleyebiliriz. Fakat son rakamlara göre bu miktar 70-80 bine çıkmıştır. Burada kaçak işçi sorunu, Avrupa emek piyasalarındaki gibi, çok fazla, dikkati çekecek kadar sözkonusu değildir. Bu bakımdan rakamlar, göçmen işçiler daha organize biçimde getirildiği ve kontrollü geçiş sözkonusu olduğu için daha güvenlidir. Suudi Arabistan'da ise 40-40 bin civarında bir rakam dikkatimizi çekmektedir. Hatta bunun 50 bine yaklaştığı da söylenebilir.

Müteahhitlerimizin Orta-Doğu ülkelerine göz kamaştırıcı, hatta bizi dahi hayrete düşüren başarılarında, Türk işçilerinin bir defa dini beraberliği veya tarihi köklerden gelen benzerlikleri ve çevreye uyumları yanında, Türk işçilerinin Türk işverenlerinin yanında çalışmakta oluşlarının da büyük payı vardır. Türkiye'nin insangücü fazlalıkları kendi sanayileşmesini sürdürmesine yeteceği gibi, kolaylıkla bu ülkelerde de uyum içinde çalışmaya ve onların ekonomik ve sosyal kalkınmalarına yetecek boyutta gözükmektedir.

Burada bir ciddi sorun olarak bazı geleneksel Asya toplumlarının çok düşük ücretle ve özel programlarla bu emek piyasalarında yer alması olayı gündeme gelmektedir. Türkiye'nin değişik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bu yeni oluşumlara göre

uygun politikalar geliştirmesi gerekir. Bu bakımdan Türkiye'nin çok düşük ücretle, disiplinli ve organize biçimde bu piyasalarda çalışan Asyalı işçilerin Türk işgücü yerine ikame edilmesi probleminin çözüm bulması zorunludur.

Esas stratejik tercih olarak, bu ülkelerde çalışan işçilerimizin işlerinin korunmasına çalışmak, istihdam imkânını kaybedip yurda dönüş yapanların yerini yenileriyle ikame imkânlarını araştırmak ve böylece mevcut durumun devamını sağlamak gerekir.

İkinci olarak sözkonusu ülkelerin ekonomik gelişmelerinin ortaya çıkaracağı yeni istihdam alanlarına Türk işgücünün akışını sağlamak ve bu konuda tedbirler almak, bu konuda emek talep eden ülkelerin kalkınma planlarını ve uzun vadeli gelişme hedeflerini etüd etmek ve buna göre birtakım tedbirler geliştirmek zorunludur. Bu ülkelerin emek talepleri uzun devreli projeksiyonlarla değerlendirilebilir.

100 BİN DOLARA BİR İŞÇİ

Nihayet Orta-Doğu ülkelerinin işgücü talebinin önemli bir özelliğine de bilhassa işaret etmek gerekir. Bu ülkelerde bizim işçilerimiz % 80 oranında Türk firmalarında çalıştıklarına göre, bu piyasalarda esas itibarıyla Türk firmalarının açılma ve büyüme olanakları bir bakıma Türk işçisinin genişleme olanaklarını geniş ölçüde tayin edecek önemli faktörlerden biri olacaktır. İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nün yaptığı araştırmalara göre Arap ülkelerinde bir işçiye istihdam bulmak için müteahhitlerin 100 bin dolarlık bir ihale kazanmaları icap etmektedir. Bu oldukça büyük bir rakamdır.

Gerçekten bir işçiye istihdam etmek için 20 milyon TL. bir iş hacmine sahip olmak icap etmektedir. Burada, yurt-dışı istihdam olanaklarının geliştirilmesi yurt-dışı müteahhitlik hizmetleriyle âdeta içiçe giren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk işçilerinin Orta-Doğu ülkelerindeki yüksek tasarruf eğilimleri de dikkate alınmazsa yurt-dışına göç olayında ortaya çıkan bu yeni boyutu çok dikkatli bir şekilde değerlendirmek gerekir.

"Alternatif Büyüme Stratejisi Üzerine Düşünceler"

Ahmet ÇAKMAK

Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi

A saf S. Akat, İktisat dergisinin Aralık 1982 sayısına yazdığı yazıda 'mümkün' bir alternatif büyüme stratejisi önerisi getiriyor. Bence söz konusu çalışma üç yönden geliştirilebilir. Birincisi ne ölçüde 'mümkün' olduğunun tahkididir. İkincisi bir iktisat politikası olarak tartışılarak olgunlaştırılmasıdır. Üçüncüsü de daha ayrıntılı olarak ifade edilmesidir.

"Mümkün" olup olmadığı hem gerçekçiliği açısından, hem de iktisadi açıdan soruşturulabilir. Ben önce, iktisadi açıdan ne ölçüde mümkün olduğuna ilişkin bir başlangıç çalışması olarak "Alternatif strateji"yi, Fahrettin Yağcının TEM I ine uygulamayı düşünmüştüm. Böyle bir çalışmanın ilginç olacağı kanısındayım. Ama bunu şimdilik hem yapmadım, hem de yapamadım. Yapmadım, çünkü önce Alternatif stratejinin 'mümkün'lüğü meselesinin gerçekçiliği açısından değerlendirilmesi gerekir kanısına vardım. Yapamadım, çünkü Akat önerisini birçok bakımlardan nicel büyüklüklerle ifade etmişse de, ortaya attığı bir kısım yapısal reform teklifi nicel değerlere sahip değildir. Bu ise böyle bir çalışmayı şimdilik imkânsız kılıyor. Herhalde TEM I deki birçok denklemin katsayısının değiştirilmesi, hatta yeni denklemlerin modele ilavesi gerekir. Bu ise Akat'ın önerilerinin yeterli düzeyde nicel büyüklüklerle ifade edilmesini zorunlu kılar. Vergi reformu önerilerinin sayısallaştırılması, TEM I deki vergi denklemleri katsayılarının buna göre değiştirilmesi gibi...

Kısaca açıklamaya çalıştığım nedenlerle bu yazıda, Akat'ın önerisinin mümkünliğini gerçekçiliği açısından irdelemeye çalışacağım. Bu konuda kendi fikirlerimi belirtirken bir tartışma zemininin oluşturulmasına da katkıda bulunabileceğimi umuyorum.

Önce 24 Ocaktan beri uygulanan ekonomi politikasına yaklaşımlar üzerinde durmak istiyorum. Akat söz konusu yazısının (2) nolu dipnotunda, yaklaşımlar konusunda Seyfettin Gürsel'in İktisat dergisinin Şubat 1982 sayısındaki "Bunalım ve Türkiye" yazısındaki görüşlere katıldığını belirtiyor. Gürsel'e göre bu konuda kabaca iki yaklaşım vardır. Bunlardan biri 24 Ocak kararlarının alternatifsiz olduğunu savunmaktadır.

İkincisi de "toplumsal çelişkileri ve insansal-siyasal nitelikte diğer bazı etkenleri önemseyen bir temelden hareket ettiğinden"..." "Bunalımdan alternatif çıkış yollarının sistem içinde de (a.b.ç.) olanaklı olabileceğini kabul ederek farklı çözümlere kapılan kapatmıyor." Akat ve Gürsel ikinci yaklaşımı

benimsiyorlar.

Akat'a göre sistem içinde alternatif çıkış yolunun, kendi ifadesiyle "bir köklü reform programı için gerekli politik iktidarın tek kaynağının ancak ve ancak özgür seçimlerle belirlenen milli irade olabileceği hepimizin nezdinde berraklık kazanırsa, toplumun önyargılarına esir olmanın sağladığı ucuz (ve kolay) şöretin tuzağına düşmeden soluklu alternatifler üretebiliriz. Her zamanki sağduyusu ile, sokaktaki adamın, bu soluğu değerlendireceği konusunda benim en ufak tereddütüm yok. Temennim ise, bu çalışmanın, bazen (bazılarını) kızdırıp bazen (bazılarını) tahrik ederek söz konusu sürecin başlamasına bir küçük katkı yapmasıdır."

Demekki Alternatif büyüme stratejisinin hayata geçirilmesini sağlayacak ve sağlayabilecek araç özgür seçimlerle belirlenen milli irade olacaktır. Sokaktaki adamın sağduyusu bunun güvencesidir. Evet, sokaktaki adamın böyle bir iktisadi strateji üzerine oturtulmuş siyasal bir programı oylarıyla onaylaması mümkündür. Sonra... İşte sonrası açısından Akat'ın önerilerinin mümkün-lüğü üzerinde durmak gerekir.

Akat "Türk toplumunun bir kaderi varsa bu Arjantin, Şili, Güney Kore, Tayvan ve benzerlerine değil, Avusturya'ya, İtalya'ya, İspanya'ya, Yunanistan'a, Finlandiya'ya bakarak çizilmelidir" diyor. Tabii ki Akat'ın örnekleri daha iç açıcı, arzulanır örnekler... Ama bence bu örnekleri seçmesine neden teşkil eden dayanaklar-Bunların Akdeniz-Avrupa ülkeler camiasına dahil olmaları, Avrupa Konseyi, AET, Helsinki anlaşması, NATO yönlerinden yakınlık-pek gerçekçi değil. Daha doğrusu pasifiğin ötesindekiler veya uzakdoğusundakiler ile olan yakınlıklarımız bence daha çok ve ağır basan da bu yakınlıklar. Milli gelir seviyesi (veya ölçüt olarak Akat'ın daha iyi göstergesini, tarım dışı kesimlerde istihdam artış hızını alabiliriz), gelir dağılımı, sektörel yapı, kurumsallaşma, sanayileşme v.b. açılardan yakınlıklar gibi. Ve bu tür ülkelerde Akat'ın önerdiği köklü reform proramlarının sistem içinde uygulanabildiğine dair bir örnek bilebildiğim kadıyla yok.

"Alternatifsizlik ideolojisi"nin üçüncü mahzuru, iktisat politikası tartışmalarını bir sistem sorunu haline dönüştürmesi. Türkiye'ye özgü geleneklerden biri bu. Bir politikayı eleştirenler, çoğu kez somut çareler önermek yerine, sorunu kapitalizme bağlayıp açık ya da örtük biçimde soyut bir

sosyalizme sahip çıkarlar, mevcudu koruyanlar ise, ne kadar haklı olursa olsun, her eleştiriye "komünizm geliyor" yaftasını yapıştırmaya bayılırlar", diyor Akat. İktisat politikası tartışmalarını bir "Sistem sorunu" haline dönüştürmek mahzurlu. Ama iktisat politikası tartışmalarını "Sistem sorunu"nun getirdiği koşulları gözardı ederek yapmak daha da mahzurlu. Bu çerçevede neyin normatif, neyin bilimsel olduğunu bir başka deyişle "mümkün"lük sorununu halletmek önkoşul. Bence Akat'ın bu alıntıdaki sözleri bir gerçeği yansıtır. Bizde bir kısım adamlar iktisadi problemleri ortaya koyar, "sebeup kapitalizm, kurtuluş sosyalizm" der, iş biter. Ama, belirtmeye çalıştığım gibi, bu geleneği tesbit etmek başka, neyin normatif neyin bilimsel olduğunu tesbit etmek başka.

Akat'ın yapısal reform önerilerine baktığımız zaman kendisinin sistem içi siyasal mekanizmaların hikmetine olan inancı dikkat çekiyor. Bence ya Türkiye'nin çok özel iktisadi ve siyasal koşullara sahip olduğunu düşünmektedir -öyle ki şimdiye kadar az veya çok ülkemize benzeyen yerlerde 'köklü reform' teşebbüslerinize akibetini bizim için ders kabul etmeyecek kadar- ya da sokaktaki adamlar bu alternatif strateji üzerine oturan bir siyasal programı benimsedikten sonra NE OLURSA OLSUN yolu açık görmektedir. Bence bunlar her biri bilimsel dayanaklara oturtulması gereken cüretkâr görüşlerdir. Ve görebildiğim kadarıyla söz konusu yazıda bu dayanaklar verilmemiştir.³

3. numaralı dipnotunda belirttiğim tahmini dayanak dışında da görüşlerini yollayabileceğim teorik arka planlar veya tahliller yok.

Akat, yapısal reform önerilerini somuta indirgerken verdiği bir dipnotta asgari ücretin 22.000 lira olarak (Aralık 82 için, sonrada fiyat artışlarına endekslenerek asgari ücretin satın alma gücünün düşmesi önlenmiş olacaktır) önerilmesinin keyfi olmadığını ve neye dayandığını açıklarken "her asgari ücret hesabı belirli ölçüde keyfidir, yani önerinin öznel tercihlerini de yansıtır" diyor. Oysa Asgari ücret saptanmasının nesnel kriterleri vardır, her yerde de aynıdır-Metin Kutal'ın Asgari Ücret kitabından o sonuç çıkıyor. Ancak benim asıl söylemek istediğim bu değil. Aynı dipnotta "Katma değer sermaye-emek arasında bire bir oranında paylaşılması bence normaldir." deniyor. Oysa böyle bir paylaşma ölçüsü katma değeri paylaşacak olanların bir kısmına hiç de normal gelmeyebilir. Ama yalnızca sokaktaki adamın normal bularak benimsemesi ve bu kanaatini oylarıyla öbür tarafa bildirmesi işi çözüyorsa daha önceki paragraflarda söylediklerimize ekleyecek birşey yok.

Bence Tanım kesimine yönelik olarak söylenenler için İktisadi politika açısından epey eleştiri yapılabilir. Ama konumuz bu olmadığı için bir iğne de toprak sahiplerine batırdığını belirterek geçiyorum.

(9) nolu dipnotta Türkiye ekonomisinin 1970'li

yılların ikinci yarısından sonra girdiği ve derinleşen bunalımda dış konjonktürel etkenlerin katkısının çok az olduğu, yani ekonominin kendi iç yapısından kaynaklanan bir bunalım yaşadığı söyleniyor. Toplum ve bilimin Kış 1980 sayısındaki "Türkiye'nin dış ticareti üzerine gözlemler" başlıklı makalede sergilenen bulgularda kanıt olarak gösteriliyor. DPT yayınları arasında çıkan "Türkiye İmalat Sanayiinde Sermaye ve İşgücü" adlı çalışmada -ki sonuçları Birikim dergisinin 54/55. ci sayısında makalesinde Aslan Galip ve "Türkiye Ekonomisi ve Bunalım" adlı kitabında M. Sönmez tarafından doğru bulunmaktadırlar- bunalımın sebeplerinin içsel olduğu -söz konusu çalışmayı yapanlara göre yaşanan aşırı sermaye birikimi krizidir- tezini savunuyor. Bu tahlillerin değerlendirilmesi bu yazının kapsamı dışında kalıyor, ayrıca bu hususta bir fikir sahibi değilim. Ama bildiğim kadarıyla bunalımın sebebi ne olursa olsun döviz darboğazının aşılması büyümeye geçişin önkoşuludur. Akat'ın önerdiği strateji IMF, IBRD, ticari bankalar, devletler gibi dış çevrelerin sırt çevirmesi -en azından- ile karşılanacaktır. Bursi izahtan varestedir sanırım. Bu durumda uluslararası kapitalizmin tepkisi de engellere ekleniyor. Hem de kritik bir noktada.⁴

Başta belirttiğim kanaatimi tekrarlamakta fayda görüyorum: Alternatif büyüme stratejisi a) Normatif yönlerinde arındırılmalı, b) Tartışılarak olgunlaştırılmış bir iktisadi politika demeti haline getirilmeli, c) Daha ayrıntılı düzeye indirilmelidir. Bu üç aşama sonunda nereye varılacağını bilemem. Ama bu yapılmalıdır. En azından Türkiye'nin, önde gelen bir iktisatçısını "... her sanayi kuruluşundan birkaç yıl içinde uluslararası piyasada rekabete girişmesi ve hiç olmazsa katma değerinin % 15-20 sini ihraç etmesi beklenmektedir" gibi önerilere götüren özelliklerini görebilmek için...

1 Gürsel'e ve benimsediğine göre Akat'a bakılırsa bu görüştekiler teleolojik bir tarih-toplum görüşünü benimsiyorlar. Ayrıca toplumsal çelişkileri pek önemsemedikleri zımnen ifade ediliyor.

2 Gelir dağılımının bozukluğuna göre ülkeler sıralandığında en başta Latin Amerika ve Afrika ülkeleri yer alıyor. Bunlar arasında istisnai iki Asya ülkesi var. Irak ve Türkiye.

3 Belki Teorik arka planı başka yerlerde aramak lazım. Gürsel'in yazısındaki teleolojik tarih toplum görüşü, zımnen alternatif yok diyenlerin toplumsal çelişkileri önemsemedikleri iddiası -insaf- bazı ipuçları veriyor. Akatın "İktisadi Analiz" kitabının baş kısımları karıştırılırsa polemik malzemesi çıkabilir.

4 Yalnız bu kısmı yazının iktisadi politika açısından değerlendirilmesinden bağımsız olarak ele almak mümkün değil. Çünkü Akat dış ticaretle ilgili olarak öne sürülebilecek her probleme cevap getirecek mekanizmaları belirtmiş. Eğer bu mekanizmalar iktisadi politika açısından uygun çözümler ise o zaman uluslararası kapitalizmin engellemelerinin iktisadi bakımdan oldukça sınırlı kalacağını kabul etmek gerekir.

DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ DURGUNLUK VE ÇÖZÜM YOLLARI

Doç. Dr. Bahri YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri konusunda yapılan tartışmalar tek yönlülük görünümündedir. Bu tartışmaların odak noktasını 24 Ocak İstikrar önlemlerinin olumlu ve olumsuz yönleri oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinin kaderi ise, sadece bizim uygulayacağımız doğru ve zamanlaması iyi yapılmış politikaların yanısıra dünya ekonomisindeki gelişmelerle de çok yakından ilgilidir. Kısacası, dünya ekonomisi bizim kaderimizdir. Geleceğimiz büyük ölçüde ona bağlıdır.

Son günlerde dünya ekonomisinin durumu ve geleceği ile ilgili çok önemli ve ilginç iki çalışma yayınlandı. Bunlardan birisi, Helmut Schmidt'in Körper Vakfı (Hamburg) için hazırladığı çalışmadır. (1). Diğeri ise, yine Almanya'nın eski başkanlarından Willy Brandt'ın başkanlığında kurulan bağımsız bir komisyonun hazırlamış olduğu "Ortak Kriz 1983" adını taşıyan ikinci rapordur. (2)

Bu yazının temel amacı, ise bu iki önemli çalışmanın ışığı altında dünya ekonomisinin bugünkü durumunu değerlendiren Türkiye'deki strateji tartışmalarına daha bir açıklık getirebilmektedir.

DÜNYA EKONOMİSİNİN DURUMU :

Bu iki çalışmanın da hareket noktası dünya ekonomisinin yetmişlerin başından beri hasta olduğudur ve özellikle 1978/79 İkinci Petrol Şokundan sonra hastanın iyice ağırlaştığıdır. Dünyamız 1930'lardan sonra en büyük ekonomik bunalımını yaşamaktadır. Eğer bugün yaşadığımız resesyon önlenemezse depresyonun kaçınılmaz olacağı vurgulanmaktadır. Böyle bir durumda da hiç kimsenin kazançlı çıkamayacağı gayet açıktır.

Önce dünya ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu krizin önemini ve boyutlarını vurgulayarak başlayalım:

1- OECD Ülkelerindeki işsiz sayısı yaklaşık 32 milyona ulaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda sanayileşmiş ülkeler % 3 lük bir büyüme hızına ulaşırsalar dahi, bu ülkelerdeki işsizlerin sayısı azalmayacaktır.

2- Dünya ticareti durgunlaşmıştır. Kapasite kullanımını çok düşmüştür. Fiziksel sermaye yatırımları gerilemiştir.

3- Reel faiz hadleri nominal faiz hadlerindeki gerilemeğe rağmen oldukça yüksek düzeydedir.

4- Anahtar paralar arasındaki kur dalgalanmaları ve yüksek faiz hadleri dünya ticaretini önemli ölçüde yavaşlatmış ve yatırımcıların kararlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

5- Reel hammadde fiyatları son otuz yılın en düşük düzeyine ulaşmıştır. Bunun sonucu, düşük düzeydeki ihracat gelirleri, ham petrol fiyatlarındaki hızlı artışlar ve yüksek faiz oranları gelişmekte olan ülkelerin (GÜ) ödemeler bilançolarının daha da kötüleşmesine yol açmıştır.

6- Gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açığı 1978'e göre üç misli artmıştır. Petrol üretmeyen ve gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açığı 1978 de 23 milyar iken, bu rakam 1981'de 73 milyar dolara yükselmiştir. Böylece GÜ dış borçları toplamı yaklaşık 600 milyar dolara ulaşmıştır. Bu miktarın 2/3'nü ticari krediler oluşturmaktadır. Dünya ekonomisindeki resesyonun devam etmesi halinde GÜ ve onlara borç veren bankaların ne kadar güç duruma düşebilecekleri açıktır.

7- Birinci petrol şoku sonunda kazançlı çıkan OPEC ülkeleri, ikinci petrol şoku sonrası dünya ekonomik krizinden oldukça etkilendiler. Sanayileşmiş ülkelerin ham petrol tüketimi 1979'a göre % 15'lik bir gerileme göstermektedir. Buna ek olarak, son üç yılda ham petrol üretimindeki hızlı artış ham petrol fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. OPEC'in belirlediği fiyatlar kâğıt üzerinde kalmıştır. Sonuçta petrol üreticisi Arap ülkelerinin ihracat gelirleri 1982 yılında bir önceki yıla göre, 47 milyar dolar bir gerileme göstermiştir.

8- Merkezi planlama ile yönetilen Doğu Bloku ülkeleri uzun süre yaşanmakta olan krizin kapitalist sanayii ülkelerinin sorunu olduğu görüşündeydiler. Fakat onlar da dünya piyasalarındaki bu olumsuz gelişmelerden kaçamadılar. Plan hedeflerini değiştirmek zorunda kaldılar. Buna ek olarak, Doğu-Batı ticareti 1981'den sonra önemli ölçüde yavaşladı. Doğu Bloku ülkeleri için Batıdan taze kredi bulabilme olanakları pratik olarak çok güçleşti. COMECON ülkelerinin batılı bankalara olan borç tutarı 1981'de 60 milyar doları aştı.

Bu gelişmelerin sonucunda, ekonomileri sağlıklı olan ülkeler ithalatlarını kısıtlama yoluna gidince sağlıklı ekonomilerdeki istihdam olanakları tehlikeye girmeye başladı. Birçok ülke karşılaştıkları güçlükleri hafifletebilmek için ihracatlarını sübvance etme yolunu seçtiler. Korumacılık hızla gelişti. Birçok firma ve ülke iflasın eşiğine kadar geldi.

BUGÜNKÜ KURUMA NASIL GELİNDİ?

Bugüne gelinmesindeki temel nedenlerden birisi, yetmişli yıllardaki para değerlerindeki hızlı düşüştür. Bunun karışık nedenleri var. Bunlardan birisi İkinci Dünya Savaşı sonrası işlevini yerine getiren doların enflasyon nedeniyle hızla değer kaybetmesi ve Bretton Wood sisteminin çökmesidir. Bu sistem uzun süre döviz kurlarında istikrar sağladı. Hükümetleri ve merkez bankalarını dolar değerine göre davranmağa zorladı. Uluslararası ticaret, uluslararası kredi işlemleri, uluslararası yatırımlar sabit kurlar üzerinden işlem gördüler. Vietnam savaşının finansmanı yanı sıra sabit kurlarda zamanında ve yerinde uyum sağlanmasına karşı çıkılıncâ, altmışlı yılların sonunda, tüm merkez bankaları döviz piyasalarına müdahale etmek zorunda kaldılar. Bu ara, ABD elindeki altın rezervlerini zamanında müdahale için kullanmayınca, sistem 1971-73 arasında adım adım çökmeye başladı.

Sabit kur sisteminin ortadan kalkması tüm hareketleri bütçe ve para politikalarını kendi ödemeler bilançolarına göre davranma zorunluluğundan kurtardı. Birçok hükümetler bütçe açıklarını emisyon yolu ile kapatma yoluna gittiler. Enflasyon ve enflasyon beklentileri hızla yükseldi. Böylece, OPEC Kartelinin hızlı fiyat artırımları için ortam hazırlanmış oldu. Birinci petrol krizi sonrası ortaya çıkan (petro - dolar Recycling) sorunu hafifletmeğe yardım etmiştir. Bu sistem bir süre problemsiz yürüdü. Euro - Dolar piyasalarına yatırılan kısa süreli dolarlar o güne kadar duyulmamış bir uluslararası borçlanmaya neden oldu.

Gerçekte, sanayileşmiş ülkeler yüksek ham petrol fiyatlarının küçük bir bölümünü reel olarak ödediler. Krizin önemli bir bölümünü GÜ dış ticaret hadlerinin daha da kötüleşmesi sonucu yüklediler. 1978-79 İkinci Petrol Şoku'nun aynı yollardan önlenmesi mümkün olmadı. Bir çok ülke haklı olarak enflasyonu frenleyebilmek için sıkı para politikaları uygulamaya başladılar. Bazı ülkeler sosyal refah harcamalarını reel büyük ve de vergi gelirleri ile karşılamak yerine açık bütçe politikalarınıyla finanse etme yoluna gittiler.

Aynı zamanda, Parlamentolar ve hükümetler kendi ülkelerinin tarım sektörlerini ve bazı sanayi sektörlerini sübvance etmeye başladılar. Sanayileşmiş ülkeler yeni koşullara uyum yeteneklerini ve esnekliklerini önemli ölçüde kaybettiler. GÜ'de amaçladıkları hızlı sanayileşme planlarının günün koşullarına uymadığını anlamaya başladılar.

Sabit kur sisteminin Bretton Wood sistemiyle birlikte çöküşünü hızlı enflasyon izledi. Bu arada, dünya ticaretinin serbestliğinden büyük ölçüde vazgeçildi. Kısa görüşlü ulusal egoizm ve çıkarları amaçlayan politikalara bir de ülkelerdeki politik grupların baskıları da eklenince uluslararası işbirliği olanağı tamamen ortadan kalktı.

Böylece, dünya ekonomisi bulunduğumuz çağda büyük depresyonu ikinci defa yaşama tehlikesi ile karşı karşıya kaldı.

BUNALIMDAN ÇIKIŞ YOLLARI:

Krizden çıkmak için önerilen çözüm yollarını da kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Reel faiz hadleri bugünkü düzeyinde kaldığı sürece dünya ekonomisinde beklenen canlanma ortaya çıkamaz. Reel faiz hadlerinin düşürülmesinde ABD öncülük etmelidir. Çünkü bu ülke OECD ülkelerinin toplam GSMH'nın % 40'na sahiptir. Bunun yanında dünya döviz rezervlerinin 2/3'ü dolar olarak tutulmaktadır. Euro-dolar piyasalarında kredi işlemlerinin 3/4'ü Amerikan faiz haddine göre belirlenmektedir.

Amerikan ekonomisindeki ağır durgunluk çok sıkı para politikası uygulaması ve de açık bütçe politikalarının bir sonucudur. Bu da faiz hadlerinin hızla yükselmesine ve doların aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Çok sıkı para politikası yanında vergilerin düşürülmesi ve savunma harcamalarının önemli ölçüde artırılması ile birlikte gerçekleştirilmeğe çalışılmıştır. Bu yıl içinde ABD'de bütçe açığının yaklaşık 200 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

ABD'nin uyguladığı bu politikaların dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri görülmeğe başladı. Birincisi, yüksek dolar - faiz haddine göre saptanan borç yükü arttı. İkincisi, ABD'nin ihracatı aşırı değerlenmiş dolar nedeniyle yavaşlamağa başladı.

Bu gelişmelerin sonucunda, ABD'nin yüksek faiz hadlerini ve de aşırı değerlenmiş doların değerini düşürmesi gerekmektedir.

2. Yoğun biçimde talebi artırıcı ve uluslararası likidite yaratıcı politikalar mevcut sorunları daha da güçleştirir. Hızlı enflasyon dönemlerini tekrar geriye getirebilir.

3. Dünya ekonomisindeki daralmayı önleyebilmek için sanayileşmiş ülkeler yavaş yavaş genişleme ile ilgili politikalara ağırlık vermek zorundadırlar. Bu politikaların öncülüğünü enflasyonu ve bütçe açıklarını kontrol altına alabilmiş cari işlemler dengesini sağlayabilmiş ülkeler üstlenebilirler. Bunlar Japonya, Almanya, İngiltere, Hollanda, Norveç ve Avusturya gibi ülkelerdir.

4. Sanayileşmiş ülkeler uygulayacakları politikaları ancak birbirlerinin karşılıklı onayını aldıktan sonra yürürlüğe koymaları gerekir. Bu konuda özellikle ABD, Japonya ve Avrupa Ekonomik

Topluluğu arasındaki işbirliği son derece önemlidir.

Fransa örneği bize bunu açıkça göstermiştir. Bu ülke kendi başına uyguladığı büyümeye yönelik politikaların sonucunda cari işlemler dengesi açığı hızla artmış ve Frank devalüe edilmek zorunda kalmıştır.

5- Ulusal ekonomilerin dünya ekonomisinde son yıllarda ortaya çıkan yeniden yapılaşma sürecine uyum sağlamaları engellenmelidir. Sanayileşmiş ülkelerde ömürlerini tamamlamış ve rekabet güçlerini yitirmiş sektörler derhal elden çıkartılmalıdır.

6- Dünya finans sisteminde süregelen krizin bertaraf edilmesi temelde hükümetler, merkez bankaları, özel bankalar arasında kurumsallaşmış bir işbirliğine bağlıdır. Dünya Bankası'nın ve IMF'in yetki ve görev alanları yeniden belirlenip genişletilmelidir. Özellikle anahtar paralar (Dolar, Yen, DM, Sterling ve F-Franc) Versailles'de karşılaştınlığı gibi IMF'in koordinatörlüğü altında çok yönlü kontrol edilmelidir. Artık eski Bretton Wood sistemine dönüş mümkün olmadığına göre geleceğin para sistemi, bugünkünden daha istikrarlı ve eskiye oranla daha esnek olması gerekir. Yeni sistem uluslararası ticarete güvence, yatırım hesaplarına açıklık getirmesi gerekir. Bu da tüm dünya ülkelerinin işbirliği ile gerçekleşebilir.

7- Gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımlar reel olarak artırılmalıdır. Batılı bankalar bu ülkelere taze krediler vermelidirler. Çünkü gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sağlığa kavuşması sanayileşmiş ülkeleri de olumlu yönde etkileyeceklerdir. Kısacası, taze krediler ticareti canlandıracak, ticaretin geliş-

mesi de kredileri güvence altına alabilecektir.

8- Korumacılık, intihar etmekten başka birşey değildir. Korumacılık önlemleri iç politika açısından çekicidir. Ve istihdam olanakları yaratmaz. Belki mevcut istihdam hacmini bir süre daha devam ettirebilir. Ayrıca, diğer ülkelerin de daha etkin koruyucu önlemler almasını hızlandırabilir. 1983 yılından başlayarak sanayileşmiş batı ülkeleri korumacılığa karşı alınacak önlemleri uygulamaya koymalı ve mevcut önlemleri aşamalı olarak kaldırmağa çalışmalıdırlar.

Görüleceği gibi dünya ekonomisinde durgunluk-tan çıkışı ideolojik ve politik tüm ayrılıklara rağmen ekonomiler arasında çok sıkı bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, dünya ekonomisinin kaderini "görünmez elin" piyasalarda yaratacağı mucizeye bırakamayız. Çünkü ekonomik krizin çözümü piyasa mekanizmasının boyutlarını aşmıştır. Öncelikle ABD'nin öncülüğünde ve diğer tüm ülkelerin işbirliği ile çareler aranması gerekmektedir. Türkiye'nin bu bunalımın çözümüne katkısı, geliştirdiği işbirliği önerilerini çeşitli uluslararası kuruluşların gündemine getirmesi olabilir.

Kendi ekonomik çıkarlarımızı ve de 24 Ocak İstikrar önlemlerinin başarısı için dünya ekonomisindeki gelişmeleri çok dikkatli izlemek zorundayız. Türkiye esnek politik uygulamalara hazır olmalı ve değişmelere uyum sağlayıcı politik alternatifleri hazırlayabilmelidir. Yoksa politikaları kendi içeri-mizde ve dünya ekonomisindeki gelişmelerden soyutlanmış olarak uygulamaya devam edersek 1973'den sonra yaşadığımız sıkıntılı günlere tekrar dönebiliriz.

KAYNAKÇALAR:

1. Helmut Schmidt (1983), "Die Weltwirtschaft ist Unser Schicksal", Die Zeit Nr: 9, 25 February 1983, s. 25-31

2. Brandt Commission (1983), "Commen Crisis", London

Her yeni yıl Akbank'ta yeni bir

Yatırım yılıdır

Bugün Akbank, çimentodan lastiğe, tekstilden gıda sanayine kadar dünya çapında 64 büyük sınai kuruluşun ortağı ve kurucusudur.

Bu kuruluşların yeni yatırım projeleri toplamı 26 milyar lira ve 1982 yılı ihracatı 257 milyon dolardır.

Bu kuruluşlar ülke ekonomisinin temel dayanakları ve Akbank'a duyulan güvenin güçlü kanıtlarıdır.

Türkiye'de kendi dalında endüstriyel dokuma üretimi yapan tek kuruluş KORDSA'nın ilave tesisleri de 4 Şubat 1983 tarihinde hizmete girdi.

Siz de milyonlarca tasarruf sahibi gibi Akbank'a gelin...
Akbank güvencesinde yasal en yüksek faizi alın.

FAİZ ORANLARI TABLOSU	
1 yıl vadeli	% 45
6 ay vadeli	% 40
1 yıl vadeli aylık ödeme	% 38
6 ay vadeli aylık ödeme	% 34
Tasarruf mevduatı vadesiz	% 20

AKBANK
"Güveninizin eseri"

TÜRKİYE'DE TÜKETİCİNİN KORUNMASI: BATI AVRUPADAKİ YENİ HUKUKSAL GELİŞMELERİN IŞIĞINDA TÜRK HUKUKUNUN BUGÜNÜ VE YARINI

Prof. Dr. Ergun ÖZSUNAY İst. Üniv. Hukuk Fak.

I- Sorunun Önemi

1- GENEL OLARAK

Tüketicilerin korunması, son yılların en önemli hukuk ve ekonomi sorunlarının başında yer almaktadır. Tüketicileri korumak amacı ile yabancı hukuklarda, bir yandan maddi hukukun yeterli olmayan hükümleri yerine, tüketicilere etkin bir koruma sağlayacak yeni hukuk kuralları öngörül-
mekte, bir yandan da öteden beri bulunan, ancak etkin bir denetimin bulunmaması (devlet denetimi; tüketici birlikleri ya da bireysel olarak tüketicilerin denetimi) nedeniyle işe yaramaz hukuk kuralları durumuna düşen mevcut düzenlemelere (koruyucu çözümler) işlerlik ve etkinlik kazandırılmasına çalışılmaktadır.

Tüketicilerin korunması sorununda, yürürlükteki düzenlemelerin yetersizliği yanında; ayrıca, bir çok sosyal, ekonomik ve psikolojik etkeninde önemli etkileri olduğu gözlenmektedir. Örneğin, günümüzde tüketiciyi, kendisine bozuk mal satan satıcı ya da yapımcıya (imalatçı) başvurmaktan alıkoyan birçok etken sayılabilir: örneğin, olayların büyük çoğunluğunda, satıcı, yapımcı ya da onarımcıdan istenecek paranın fazla büyük olmayan bir meblağ olması, tüketiciyi harekete geçmekten ve günlük yaşamın huzurunu bozmaktan alıkoymaktadır. Bunun yanında, hukuk bilgisinin eksikliği, aşağılık duygusu, mahkemeye ya da avukata başvurma çekingenliği, zaman, enerji ve para harcama korkusu; dava açmanın doğuracağı tehlikeler, avukatlara ve adalete olan inançsızlık gibi nedenlerde tüketicileri harekete geçmekten alıkoyan diğer etkenler olarak sıralanabilir.

Ancak, çok önceleri ABD'de; özellikle 70'li yılların başından itibaren de Kara Avrupası ülkelerinde, tüketicinin korunmasına ilişkin sorunların önemi anlaşılmış ve hemen hemen her ülkede, hukuksal, ekonomik ve sosyal nitelikteki bir dizi önlemlerle, bu sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır.

2- TÜKETİCİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN SORUNLAR, Türkiye'de de, birinci derecede önem taşıyan hukuksal ve ekonomik sorunların ön sıralarında yer almaktadır.

Yurdumuzda, hızlı nüfus artışı, kırsal bölgelerin kentlere sürekli nüfus akımı, abartılmış fakat inandırıcı reklamlarla tüketim savurganlığının kö-
rüklenmesi, dağıtım tekellerinin ve pazara egemen teşebbüslerin belirmesi, istifçilik ve stokçuluk ve bunların neden olduğu bozuk bir tüketim düzeni tüketicinin korunması sorununa önem kazandırmaktadır.

Türkiye'de, uzun bir süreden beri tüketicilerle ilgili sorunların bilinmesine; tüketicinin korunmasına yönelik bazı pozitif hukuk kurallarının varlığına ve bazı yasa tasarılarına karşın, çağdaş anlamda tüketicinin korunduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Bugüne dek, oldukça eskimiş ve amasa elverişliliğini önemli ölçüde yitirmiş hukuk kuralları ile yetinilmiş ve bazı önlemler alınmış ise de, yeni Anayasa'mızın buyrukları uyarınca, artık harekete geçmenin zamanı gelmiştir.

Zira Anayasa mızın 170. maddesi, başka anayasalarda nadiren rastlanan bir anayasa normu ile, Devlete, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı önlemleri almak ve tüketicilerin kendilerini koruyucu

girişimlerini teşvik etmek ödevini yüklemiştir. Yine tüketicilerin korunmasına ilişkin başka bir anayasa normu ilede (m.167/L), Devlete, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarını sağlıklı ve düzenli bir biçimde kurma ve geliştirme görevi ile pazarın amaca uygun bir biçimde işleyebilmesi için, tekelleşme ve kartelleşmelerin önlenmesi ödevide verilmiştir.

Böylece, yeni Anayasa mızın buyurcu hükümleri ile, Türkiye'de tüketicinin korunması sorunu "yeni bir dönem"e girmiştir.

Aşağıda, tüketicilerin korunması bakımından, özellikle AET'de ve Avrupa Konseyine üye olan ülkelerde, ne gibi önlemlerin alınmış olduğu kısaca gözden geçirilecek; bu gelişmelerin ışığında Türk hukukunun durumuyla ilgili bazı açıklamalar yapılacak ve Türkiye'de tüketicinin korunması sorununa yaklaşımla ilgili bazı yönlendirici önerilerde bulunacaktır.

II- AET'de ve Avrupa Konseyinde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar:

AET'de tüketicilerin korunmasına ilişkin ilk çalışmalar yetmişli yıllarda başlamıştır. İlk olarak bir "Tüketici Danışma Komitesi" oluşturulmuş ve sonucunda, etkin bir korumadan söz edilebilmesi için, tüketicilerin beş yönden korunması gerektiği sonucuna varılmış ve böylece, bir "tüketici hakları kataloğu" ortaya çıkarılmıştır. Topluluk, ilk kez, 1975 yılında "Tüketicilerin Korunması ve Aydınlatılması Politikası için AET'nin ilk programını kabul etmiş; 1981 mayısında da, Bakanlar Konseyi," tüketicinin korunması için ikinci Avrupa Programını onaylamıştır.

Avrupa Konseyinde ise, 17.5.1973 tarihinde, "Tüketicilerin Korunması Şartı" kabul edilmiştir.

Böylece, gerek AET'de gerekse Avrupa Konseyi çerçevesinde etkin ve amaca uygun bir sistemin oluşturulmasına çalışılmıştır. Daha sonra, bu sistem içinde üye devletlerin birbirine benzer önlemler almak suretiyle, tüketicinin korunması alanında önemli mesafeler aldıkları görülmüştür.

III- Tüketici'nin Korunmasına Yönelik Etkin Bir Sistemde Korunmanın Çeşitli Yönleri ve Türk Hukukunun Durumu:

1- TÜKETİCİNİN KORUNMASININ BİR YÖNÜ, "tüketicinin sağlık ve güvenliğinin korunması"dır. Bu amaçla toplulukta bir dizi konsey yönergesi çıkarılmıştır. Üye devletlerde de, bu amaçla önemli yasal düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin Almanya'da "İlaç Kanunu" bu amaçla çıkarılmıştır. Bozuk ve zararlı mamullere karşı tüketicinin korunabilmesi amacıyla, bir "yönerge önerisi" hazırlanmış ve imalatçının kusursuz sorumluluğu kabul edilmiştir. "İmalatçı" kavramı da, geniş bir yorum içinde geliştirilmiştir: Bozuk mamüllerden dolayı sadece "bitmiş mamülün imalatçısı" değil, "yan parça yapımcıları", "mamülü lisans altında üretenler", "ithalatçılar", kendi markası ya da ticaret ünvanı pazara sunanlar"da sorumlu tutulmuşlardır. Bu konuda, üye devletlerde de önemli gelişmelere tanık olunmaktadır. Almanya'da, "ispat yüküne yer değiştirmek suretiyle", tüketicinin korunmasına çalışılmıştır.

AET'deki ve üye devletlerdeki gelişmeler karşısında, Türkiye'de önemli bir gelişme görülmektedir. Eskiden olduğu gibi, şimdilerde de, "tüketicinin

sağlık ve güvenliğinin korunması", "belediye mevzuatı", şimdilerde de gıda tüzüğü ticarete taşışın önlenmesi hakkında kanun ve ilaçlar bakımından da "ispençiyari ve tıbbi müstahzarlar hakkında kanun" vb. gibi eski düzenlemelere dayanmaktadır. Bozuk mamüllerin neden olduğu zararlara (özellikle tıp patlamaları imalat bozukluğu olan araçlar vb.) karşı korumanın ise, mahkeme kararları ile sağlanmasına çalışılmaktadır.

2- AET'DE VE ÜYE DEVLETLERDE "tüketicinin ekonomik çıkarlarının korunması" alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Bu alanda özellikle şu düzenlemeler olmuştur: Danimarka'da "Pazar Uygulamaları Kanunu" (1974); Almanya'da "Federal Kartel Kanunu", İngiltere'de "Dürüst Ticaret Kanunu" (1973); "Tekeller ve Rekabeti Sınırlayıcı Uygulamalar Hakkında Kanun" (1976).

Öte yandan kredili ve taksitli satışlarda, standart sözleşmeler karşısında ve pazara egemen teşebbüslere karşı tüketicinin korunması amacıyla üye devletlerde önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. AET'de de, Roma Antlaşmasının 85. ve 86. maddeleri çerçevesinde, "kartel hukukuna" ilişkin çok önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Bu konuda da, Türkiye'de tüketicinin ancak klasik çözümlerle (Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu) hükümleri korunmakta olduğu söylenebilir. Kartel hukuku ise, henüz "kavramsal yönden" bile anlaşılmış değildir. "Ticari Faaliyetin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması Kanunu Tasarısı"nın yerine geçirilen "Mal ve Hizmet Piyasalarının Denetlenmesi ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı"nda tüketicinin ekonomik çıkarlarının korunmasına ilişkin bazı önlemler alındığı görülmektedir.

3- "TÜKETİCİ ŞİKAYETLERİNİN ÇÖZÜMÜ VE TÜKETİCİYE TAVSİYELERDE BULUNMA" konusunda da, AET'de ve üye devletlerde, önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Danimarka'da: Tüketici ombudsmanı, mal ve hizmetler için: "Tüketici Şikayetleri Kurulu". Almanya'da, "uyuşmazlıkların çözümü için, ticaret ve sanayi odaları ile tüketici örgütlerinin birlikte gerçekleştirdiği fiili uzlaştırma kurulları." İngiltere'de sayısı 700'ü aşmış bulunan "Yurttaşlara Tavsiye Büroları." vb.

Bu alanda Türkiye'de İstanbul Ticaret Odası'nın tüketicilere sınırlı bazı yardımlarda bulunduğu belirtilebilir. "Ticari Faaliyetin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması Kanunu" tasarısının yerine geçen yeni tasarıda "tüketici birlikleri" yoluyla bazı yardımlar sağlanmasına çalışılmıştır. Ancak sorun, "gönüllü tüketici örgütlerinin" sorunudur. Bu konuda ise, derneklerin hızla politize olması yüzünden, ne yazık ki fazla bir gelişim olmamıştır. Devletin yardımcı olacağı gönüllü tüketici kuruluşları bu sorunlara sahip çıkmadıkça, "tüketici hakları"nın bu alanında ciddi bir gelişimin olmayacağı söylenebilir.

4- TÜKETİCİ HAKLARININ (VE TÜKETİCİNİN KORUNMASININ) BİR BAŞKASI DA "AYDINLATILMA VE EĞİTİLMELER HAKKIDIR". AET'de üye devletlerde de, tüketicilerin pazar mekanizması ve fiyatları belirleyen etkenler konusunda ilkökullardan itibaren yoğun bir biçimde eğitilmekte oldukları görülmektedir. İngiltere'de ve Almanya'da, mâmul-ler hakkında karşılaştırmalar yapılarak varılan sonuçlar tüketicilerin bilgisine sunulmaktadır. Tüketici örgütleri bu alanda yoğun bir faaliyet içindedir. AET çapında, bir tüketici örgütlenmesi görülmektedir. (BEUC)

Yurdumuzda da, radyo ve TV ile bu alanda bazı gelişmelerin bulunduğu söylenebilir.

5- "TÜKETİCİNİN SESİNE KULAK VERME" VEYA "TÜKETİCİYİ DİNLEME"de, onun korunmasının bir parçasıdır. AET'de ve bazı üye devletlerde, tüketici ve tüketimle ilgili yasal düzenlemelerden önce, tüketici örgütlerinin görüşü alınmaktadır.

IV- ÖNERİLER

Yurdumuzda, yasal düzenlemelerde tüketicilere etkin bir korumanın sağlanabilmesi için, aşağıdaki noktalar üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

1- TÜKETİCİLERİN AYDINLATILMASI:

Tüketicilerin etkin bir korumaya kavuşabilmeleri için, birey olarak her tüketicinin, hiç değilse en önemli sorunlarda, hukuki durumuna ilişkin "asgari noktalar" hakkında aydınlatılmış olması gerekir. Bu konuda, Türkiye'de basın ve diğer kitle iletişim araçlarıyla oldukça ileri adımlar atıldığı söylenebilir. Ancak bu konuda da bazı yasal önlemler alınması amaca uygun olacaktır.

2- DAVA AÇMAK HUSUSUNDA özendirici olanakların yaratılması ve tüketicilerin korunmasına yönelik, önemli çözümlerden biridir. Tüketicilerin, bireysel istemlerini yöneltmek hususunda özendirilmesi, bir dereceye kadar ABD'de gerçekleştirilmiştir. ABD'de "Consumer Credits Protection Act", "Uniform Consumer Sales Practises Act", belirli standartların ihlali halinde, tüketicilere 100 dolara kadar tazminat isteyebilme hakkını vermekte, böylece de bu olanak, tüketiciyi ve avukatını yapımcı ya da satıcıya karşı harekete geçirmektedir.

3- "KİTLE İÇİN DAVA" AÇILABİLMESİ de tüketicilerin korunmasına yönelik önemli bir talep sayılabilir. ABD'de, önceleri pay sahiplerinin haklarını korumak amacıyla kabul edilmiş bulunan "kitle için dava" (class action) günümüzde tüketiciler tarafından da kullanılmaktadır.

Kitle için dava, ayrıca aldatma eğiliminde bulunan satıcı ve yapımcılar üzerinde "caydıncı" ve "iyileştirici" bir etki de göstermektedir.

Bundan başka, "kitle için dava" ile dürüst tacirin haksız rekabete karşı savaşımı kolaylaştırmak ve ayrıca, yargılama giderleri yükünün azalmasıyla tüketicinin dava yoluna gidebilmesi özendirilmektedir.

4- YARGILAMA USULÜNÜN YALINLAŞTIRILMASI da tüketicilere etkin bir koruma sağlanmasında önem taşımaktadır. Yürürlükteki yargılama usulünün bu konuda amaca uygun olmadığı belirtilmelidir.

5- ETKİN BİR KORUMA İÇİN, ayrıca tüketicinin korunmasına ilişkin bazı özel kurumların yaratılması da gereklidir.

Bu bakımdan, Türkiye'de tüketicilerin korunmasına yönelik bir "yasa paketi" hazırlanırken, 1- çeşitli modellerin incelenmesi, 2- bu modeller içinde Türk toplumunun yapısına en uygun olanın seçilmesi veya böyle bir modelin oluşturulması, 3- bu modelin de Anayasa'mızın demokratik düzeni uyumluluğunun sağlanması amaca uygun görünmektedir.

TÜKETİCİNİN KORUNMA İHTİYACI, MEVZUAT VE BELEDİYELERE DÜŞEN GÖREVLER

Av. Halil ÜNLÜ

Marmara ve Boğazları
Belediyeler Birliği
Genel Sekreteri

Serbest pazar ekonomilerinde, arz ve talep asıl tayan edici kabul edilir, teorik olarak arz edenlerle talep edenler eşit olarak karşı karşıya gelirler. Bunun sonucu satıcı istediğini satmakta alıcı da istediğini almakta serbesttir. Bu kabil, satıcı ile alıcının birbirini tanıdığı, çok sınırlı temel tüketim mallarının, yerel pazarlarda satıldığı eski zamanlarda kısmen doğru ise de, bugün artık gerçek olmaktan uzak bir idealdir. Bugün üretici ve satıcı ekonomik birikim sonucu, tüketici karşısında büyük bir güç kazanmıştır. Tüketicie sunulan malların çeşidinin çok fazla artması, reklam ve pazarlama yöntemlerinin inceliklerinin tüketiciyi etkisi altına alması, tüketicinin pozisyonunu çok zayıflatmıştır. Tüketicie kalite ve fiyat konusunda seçim yapabilmesini sağlayacak bilgilerin de sağlanmadığı düşünülürse, üretici ve satıcı karşısında ne denli zayıf olduğu açıkça anlaşılır. Tüketicilerin, hak ve çıkarlarını korumak için yeterli şekilde örgütlenmemiş olmaları sonucu, tüketicinin korunması, çağımızın sosyal Devlet'inin en önemli sorumluluklarından birisi haline gelmiştir.

Tüketicinin korunması kavramı toplumumuzda yeni yeni kullanılan kavramlardan birisi. Toplu

iğneden, prefabrik eve, mobilyadan otomobile, taksitli satıştan servis hizmetlerine kadar, geniş bir alanı kapsayan tüketicinin korunması konusuyla ilgili olmayan kimse yok gibidir. O halde neden tüketicilerin korunması için çaba sarfediliyor, diğer bir deyişle tüketicilerin korunmamasında çıkarı olanlar yok mu? Konuya kısa vadeli ve sadece fiyat denetimi açısından bakarsak, fiyatlardan etkilenmeyecek kadargeliri

olanların korunmaya ihtiyacı olmaması düşünülebilir. Ancak tüketicinin korunması sadece fiyat denetimi olmadığı gibi, çünkü bazı hallerde herkesin sağlığını ve can güvenliğini yakından ilgilendirmektedir. uzun vadeli bakıldığında, herkesin yaşam düzeyini yükseltmeyi amaçlayan bir ekonomik politikanın gereğidir. Çünkü ekonomi başlı başına bir amaç olmayıp, kişilerin yaşam standartlarını ve refahını artırma- yı amaçlamalıdır. Ancak yine de, tüketim mallarının fiyat ve kalite yönünden yeterli şekilde denetlenmemesinden en çok sabit ve dar gelirli tüketicilerin etkilene- mesi şüphesizdir. Özellikle enflasyon hızının yük- sek olduğu dönemlerde, dar gelirli tüketicilerin korunması büyük önem kazanmaktadır. Son yıllarda hep birlikte yaşadığımız, enflasyon hızının yüksek ol- duğu bir ortamda, tüketici, enflasyona karşı mala hü- cum eden, öte yandan sürekli tasarruf yapmaya çağ- rılan, ne yaptığını bilmez durumdadır.

OSMANLI DÖNEMİNDE TÜKETİCİLERİN KORUNMASI NARH MESELESİ

Eski adıyla müstehlkin korunması bizim toplumumuzda kökleri çok eskilere varan, gerek klasik islam döneminde gerekse Osmanlı dönemin- de önemli görevlerin başında gelmiştir. Fahiş fiyatla hileli ve bozuk mal satanlar, haksız kazanç sağlayanlar, çok sıkı bir şekilde denetlenmiş, ağır cezalara çarptırılmışlardır. Osmanlı döneminde

reayanın (halkın) sıkıntıya düşmesini önlemek için alınan tedbirlerin başında temel tüketim mallarına narh koyma geliyordu. Narhın nasıl verileceği ihtisab kanunlarında belirtiliyor, kadı vasıtasıyla narh vermeye muhtesib yetkili kınılıyordu. Örneğin bir Kanunname'de narh konusunda şöyle denmektedir:

"Muntesib olan kimesne, kadı marifeti ile narh vire, amma narh vireceği zaman eğer şehirde ve eğer köyde ve eğer kasabada ve diğer sair yerlerde olur, ol yerin ayanından ve pırlerinden ve fakirlerinden, kassablarından, ekmekçilerinden ahvalin bilir mi- mesneleri getirub hesab edip ne mikdar olunca faide eder ve ne miktar olunca ziyan eder tamam bir hoşça hesab edip, andan sonra onun ondört üzerine narh vireler... narh virdikten sonra tenbih ideler ve muhalefet edenleri tedip edip haklarından geleler.." (H. 1153 tarihli kanun-nâme, Vrk. 47 b- 48 a) (x)

Profösör Yaşar YÜCEL'in Türkçeye çevirdiği 1640 tarihli "Es'ar Defterinde" konuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir.

"..narh verme işlemi ihtisab görevi arasındadır ve kentin ileri gelenlerinin de düşüncesine uyularak gerçekleştirilmektedir.. Sadr-ı azam bütün esnafileri gelenlerini ve "bi-garez müslümanları" yani, bu işlemde tarafsızlıkla karar verebilecek kişileri topla- yarak narh verdirmektedir. Yıl içinde yeti- şen ürünlerin, kente gelen malların durumlarına göre, yılda birkaç kez narh verilip, bunlar kadı sicillerine kaydedildiği gibi, mevsim koşulları dolayısıyla olan değişiklikler, kıtlık, para ayarlaması, harp gibi olağandışı durumlarda da her tür ticaret maddesine derhal narh verilirdi.."

Yine adı geçen eserde, fiyatların kalite yönünden değişik olarak belirlendiği belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

"Bazı mallarda belirli imalatçıların ürettikleri mallara göre fiyat tesbit ediliyordu. Örneğin Kalem-dân fiyatı belirlenirken, 'üstad Mehmed işi', 'üstad İbrahim işi' olanların fiyatları açıklanmış.."

"Bir kısım malların fiyatlarının belirlenmesinde 'A'lâ' 'Evsat', ve 'Ednâ', yani sırasıyla, iyi, vasat, düşük şeklinde kalite farklılıkları gözetilmekte ve farklı fiyat verilmektedir. A'lâ ve Ednâ şeklinde tanımlanan bazı mallarda ise "Dahi A'lâ" ve "Dahi Ednâ" şeklinde ikinci bir kalite ayırımına gidildiği ve buna göre fiyat verildiği görülmektedir."

1640 Tarihli ES'AR DEFTERİ'nin "ES'AR-I ME' KÜLÂT" (yiyecek Fiyatları) bölümünden bazı yiyecek- lerle ilgili fiyatlar şöyledir:

"Ekmek yüzelli dirhem bir akçaya, kaba çörek yüzbeş dirhem bir akçaya, yağlı çörek seksen dirhem bir akçaya ola. Halka Simid doksan dirhem bir akçaya ola. Hurde Halka altmış dirhem bir akçaya ola. Börek altmış dirhem bir akçaya ola. Sükkeri Galata Halkası onbeş dirhem bir akçaya ola. Gözleme yetmişbeş dirhem bir akçaya ola.

Atina balı'nın getürücüsü ondört akçaya ve mukim (yerleşik, oturan) onaltı akçaya vire. Şamrand balı'nın vukkiyyesi getürücü on akçaya, ve mukim onbeşe vire...

Soğan'ın getüren dörtyüz dirhemini, mukim (oturan, yerleşik) üçyüz dirhemini bir akçaya vire. Yumurda'nın iki danesi bir akçaya vire, Burusa kestanesinin vukkiyyesi beş akçaya, Karadeniz ve İzmir Kestanesinin vukkiyyesi yedi akçaya,..." (1640 tarihli Es'ar Defteri)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı döneminde başta ekmek olmak üzere temel tüketim maddelerinin fiyat ve kaliteleri çok sıkı bir şekilde tesbit ve kontrol edilmiş, narh verme ve denetleme işiyle zaman zaman bizzat sadrazamlar ilgilenmişlerdir.

TÜKETİCİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN BUGÜNKÜ MEVZUAT

Diğer birçok konuda olduğu gibi, tüketicinin korunması konusunda da çaresiz kaldığında ilk başvurulacak mazeretlerden birisi mevzuatın yetersizliği olmaktadır. Hukuk sistemimizde "Tüketicinin Korunması" adı altında bir kanun olmamakla birlikte, değişik adlar altında bu konuda çok sayıda kanun, tüzük ve yönetmelik bulunmaktadır. Örneğin Medeni Kanundan, Ceza Kanununa; Belediye Kanunundan Umumi Hıfzısıhha Kanununa; Ölçüler Kanunundan Hâl Kanununa kadar bir dizi mevzuat getirdiği hükümlerle ve cezalarla tüketiciyi korumayı amaçlamıştır.

Tüketicilerin korunması her zaman yasal bir takım düzenlemeleri gerekli kılar. Ancak bu düzenlemeler tek başına tüketicinin korunmasında yeterli olamaz. Yasal önlemler yanında, tüketiciler, hem alıcı hem de kullanıcı olarak kendilerini ilgilendiren kararların alınmasına katılabilmeli,

diğer tüketicilerle birlikte ortak çıkarlarını savunabilmelidir.

Tüketicinin Korunması ile ilgili yürürlükte bulunan mevzuatın en önemlileri tarih sırasına göre şöyle sıralanabilir:

- 1926 tarihli Borçlar Kanunu
- 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu
- 1928 tarihli Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun
- 1930 tarihli Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun
- 1930 tarihli Belediye Kanunu
- 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu
- 1931 tarihli Ölçüler Kanunu
- 1936 tarihli Endüstriyel Mamulâtın Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tesbiti Hakkında Kanun
- 1938 tarihli Pazarlıksız Satış Mecburiyetine Dair Kanun
- 1960 tarihli Hâl Kanunu
- 1960 tarihli Türk Standartlar Enstitüsü Kuruluş Kanunu
- 1982 tarihli Yeni ANAYASA

Yukarıda sayılanlar dışında çok sayıda kanun, tüzük, yönetmelik, tüketicinin korunması ile ilgili düzenleme getirmiştir. Tüketicinin korunması ile ilgili mevzuat, bir yandan düzenleyici hükümler getirmiş, diğer yandan çok ağır cezalar koymuştur.

Yukarıda sayılan kanunlardan kısaca örnekler vermek gerekirse;

BORÇLAR KANUNU:

Kanunun 194. maddesi, satıcının alıcıya karşı, sattığı malın belirttiği ve vaad ettiği niteliklere sahip olmamasından sorumlu olduğunu; ayrıca maddi veya hukuki bir sebeple malın kıymetinin azalmasından, veya amaçlanan yarısının eksilmesinden de

sorumlu olacağını; satıcının sattığı malın kusurlarını bilmese bile bundan sorumlu olduğunu belirtmiştir. Kanunun 196. maddesinde ise, satıcının, satılan şeyin vasıfsızlığını alıcıdan gizlemesi halinde, sorumlu olmayacağına dair önceden koşulan şartın geçersiz olacağını hükme bağlamıştır.

CEZA KANUNU

Ceza Kanunu, tüketicie zarar veren, onun sağlığını tehdit eden, zaruri ihtiyaç maddelerinin teminini güçleştiren veya engelleyen ve buna benzer birçok hareketi cezalandırmıştır. Kanun özellikle, 394. maddesinden 410. maddesine kadar halkın sağlığına, yenilecek içilecek şeylere ait suçları belirtmiş ve halkın sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde yenilecek, içilecek şeyleri bozanlara, satanlara ağır cezalar koymuştur. Hatta, halkın yiyeceği veya içeceği şeyleri bozarak ölüme sebep olanlara, idam cezası verileceği 407. madde ile hükme bağlanmıştır.

TİCARETTE TAĞŞIŞIN ÖNLENMESİ VE İHRACATIN MURAKABESİ VE KORUNMASI HAKKINDA KANUN

Bu kanun, iç ve dış ticareti korumak ve ticaret malları üzerinde bozulma ve hilelere engel olmak üzere; bitkisel, hayvansal, madensel bütün maddeler ile, bunların mamullerine veya bunların terkbibinden meydana gelen maddelerin çıkarılmasına, imaline, temizlenmesine, sınıflandırılmasına ve cinslere ayrılmasına, ambalajlarına, alım satım, nakil ve muhafazalarına ve bu konularda tabi olacakları usul ve şartlara, ve bu gibi maddeler için özel veya milli belirli marka ve açıklama kullanma mecburiyetine ilişkin tedbirler almaya, hükümeti yetkili kalmıştır. (madde 1)

Kanunun 2. maddesinde ise, birinci maddeye göre hükümet tarafından tesbit olunup ilan edilen vasıf ve şartlara uygun olmayan maddelerin satış ve ihracının men olunacağı belirtilmiştir. Kanun ayrıca teftiş ve murakabe konusunda hükümete ve ilgili kuruluşlara geniş yetkiler vermiştir.

Kanunun cezai hükümleri ise oldukça ağırdır:

Kanuna göre, hükümetçe alınan kararlara ve çıkarılan tüzüklere aykırı hareket edenler tacir olsun veya olmasınlar haklarında mahkemelerce, fiillerinin mahiyetine göre, 100 bin liraya kadar ağır para cezası ve şayet bu fiillerinden dolayı Ceza Kanunu ile diğer kanunlarda tayin edilen cezalar daha ağırsa onlar tadbik olunur, tekrarı halinde para cezası 2 misline kadar çıkarılır ve aynı zamanda 3 seneye kadar da hapis cezası verilir. Bu gibiler hakkında verilecek ceza kararı, mahkemece bütün masrafları mahkûma ait olmak üzere mahalli gazetelerde ilan ettirileceği gibi ayrıca tacir olanların isimleri de Ticaret Odalarında bulundurulacak kara listelere yazdırılır. (madde 6)

Bu kanuna göre hükümetçe alınan kararlara ve tedbirlere aykırı hareketi alışkanlık haline getirenler hakkında yukarıda belirtilen hapis ve para cezalarının azamisi tatbik edilmekle beraber, mallarının zaptına ve kendilerinin iki seneye kadar ticaretten menedilmelerine dahi karar verilebilir. (madde 7)

BELEDİYE KANUNU

Belediye Kanunu çeşitli maddelerinde, belediyelere, halkın sağlığını koruma, halkın yiyip, içeceği, yatıp kalkacağı yerleri denetleme, piyasayı kontrol etme, modern ekmek fırınları açma, mezbahalar açarak sağlığa uygun etkesimini sağlama, balık halleri, sebze ve meyva halleri kurma ve işletme gibi çok sayıda görev vermiştir. Belediye Kanunu bu görevlerin yanında belediyelere, doğrudan tüketicinin korunması ile ilgili şu görevleri vermiştir: Et, ekmek, yaş meyve ve sebze ile odun ve mangal kömürüne doğrudan doğruya ve lüzum olduğunda da diğer gıda ve zaruri ihtiyaç maddelerine toptan ve perakende azami satış fiyatları koymak yaş meyve ve sebzeye kâr hadleri tesbit etmek ve gerekirse bu maddeleri satın almak, stok etmek veya belirli kâr hadleri dahilinde satın aldmak, sattırmak ve ihtiyacı olanlara dağıtmak üzere bir fon tesis ederek, tanzim satış mağazaları kurmak ve hayatı ucuzlatacak diğer tedbirleri almak. (madde 15/43)

UMUMİ HIFZISIHHA (GENEL SAĞLIĞI KORUMA) KANUNU

Kanun, Sağlık Bakanlığı na belediyelere ve diğer ilgili kuruluşlara halkın sağlığını etkileyecek veya zarar verecek her şeyle mücadele ve bunlara engel olma görevini vermiştir. Yine Kanun süt çocuklarının süt ninelerinin korunmasından, gençlerin ve işçilerin korunmasına kadar çok ayrıntılı hükümler getirmiştir.

Örneğin süt ticareti ile uğraşanlar ve süt üreticileri için belediyelerden izin alma mecburiyeti getirmiştir. Yine kanunla özel kaplarla satışa çıkarılacak sütler, çiğ yenecek kremler ve kahvaltılık paket yağların pastörizasyon mecburiyeti getirilmiştir. (madde 170)

Kanunun 181 ve devamı maddelerinde, yenilecek, içilecek şeylerle kullanılacak maddelerin haiz olacağı vasıflarla, bunların denetlenmesi konusunda ayrıntılı düzenlemeler getirilmiş, sağlık bakanlığına ve belediyelere çok geniş yetkiler verilmiştir. Kanunun ilgili maddelerinde halkın sağlığını en hafif şekilde dahi olsa bozacak gıda maddelerinin imali, muhafazası, satışı, ambalajlanması, nezdinde bulundurulması, taklidi yasaklanmıştır. Kanunla, gıda maddelerinden başka, halkın kullanacağı temizlik malzemeleri, mum, duvar kağıdı, oyuncak, gıda maddelerine karıştırılan boyalar ve bunlara benzer olup, Bakanlar Kurulunca tesbit edilen diğer

maddelerin devamlı kontrola tabi olduğu belirtilmiştir. Kanuna göre çıkarılan "Gıda Maddeleri Tüzüğü" bu konularda ayrıntılı düzenleme getirmiş, sağlık kuruluşlarına ve belediyelere geniş yetkiler vermiştir. Yine kanun cezai hükümlerle ilgili 282 ve devamlı maddelerinde, kanunla yasaklanan hususlara aykırı hareketlere uygulanacak cezaları göstermiştir.

ÖLÇÜLER KANUNU

Ölçüler Kanunu ile Türkiye'de hangi tür ölçü ve tartı aletlerinin kullanılacağı, bunların ayar ve damgalanma mecburiyetleri belirtilmiş, bu mecburiyetlere uymayanlara uygulanacak cezalar gösterilmiştir.

ENDÜSTRİYEL MAMÛLATIN MALİYET VE SATIŞ FİATLARININ KONTROLU VE TESBİTİ HAKKINDA KANUN

Bu Kanun ve bu kanuna göre 1936 tarihinde çıkarılan Tüzük Ticaret ve Sanayi Bakanlıklarına, Hükümete, sanayi mallarından lüzum gördüklerinin maliyet ve toptan satış fiyatlarını kontrol ve tesbit etmeğe yetkisi vermiştir. (madde 1)

Yine kanuna göre; fiatları tesbit edilen ve yurt içinde tüketilecek malları, tesbit edilen fiatlardan fazlaya satan müessese sahipleri ile yetkili şahıslar, 1 aydan 5-seneye kadar hapis ve 15 bin liradan 100 bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar. (madde 2)

PAZARLIKSIZ SATIŞ MECBURİYETİNE DAİR KANUN

Kanunla, Bakanlar Kuruluna, uygun göreceği yerlerde ve tesbit edeceği malların pazarlıksız satış

mecburiyetine tabi olduğunu kararlaştırma, bu mallar üzerine fiat ve ayırıcı vasıflardan bir veya ikisini gösteren etiket veya işaret koyma mecburiyeti getirme yetkisi tanınmıştır. Bakanlar Kurulunca bu mecburiyetlerin getirildiği yerlerde ve maddeler hakkında perakende ticarete pazarlıksız satış mecburidir.

Kanun bu mecburiyetlere uymayanların cezalandırılacağını belirtmiş ve Kanunun 8. maddesine göre cezaya çarptırılanların, isimlerinin dükkan, mağaza veya ticarethanelerinin halk tarafından kolaylıkla görülebilecek bir yerine asılacak bir yafta ile ve varsa mahalli bir gazete ile ilan olunacağını belirtmiştir.

HÂL KANUNU

Kanun, belediyelerin, Belediye Kanununa göre görevleri gereği tesis edecekleri toptancı Hallerin kamu malı olup, kiraya verilemeyeceğini belirtmiş, belediye hudutları içinde toptan satışların bu hallerde yapılması mecburiyetini getirmiştir.

Halde kendilerine yer tahsis edilenlerden, bu kanun ve bu kanuna göre Belediyece çıkarılan Hal Yönetmeliği hükümlerine aykırı hareket edenler hakkında, Belediye Encümenlerince para cezası ile birlikte 3 seneye kadar Hal dahilinde faaliyetlerinin men edilmesine karar verilebileceği, ve Hal dahilinde faaliyetleri 1 aydan fazla men edilenlerin yerlerinin geri alınabileceği, hükmü getirilmiştir.

TÜRK STANDARTLAR ENSTİTÜSÜ KURULUŞ KANUNU

Kanunla her türlü madde ve mamuller ile usul ve hizmet standartlarını yapmak üzere "Türk standartlar enstitüsü" kurulmuştur. (madde 1) Kanunla Enstitüye her türlü standartları hazırlama veya

hazırlatma görevi verilmiştir. (madde 2)

Hazırlanan standartlar ihtiyari olup, Bakanlar Kurulu kararı ile mecburi kılınabilir. Bir standartın mecburi olması için Türk standardı olması şarttır.

1982 TARİHLİ YENİ ANAYASA

7 Kasım'da halk oyuna sunularak kabul edilip yürürlüğe giren yeni ANAYASA'nın 172. maddesi "Tüketicilerin Korunması" başlığını taşımaktadır. 172. madde şöyledir:

"Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder."

Yeni Anayasa 171. maddesinde ise, tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirlerin devletçe alınacağını belirtmektedir.

Yeni Anayasa diğer bir maddesinde ise, devletin para, kredi, sermaye mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alacağını, piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyeceğini belirtmektedir. (madde 167)

Yeni Anayasa ile getirilen hükümlerden de anlaşılacağı gibi tüketicinin korunması devletin görevleri arasında yer almaktadır. Anayasa ile öngörülen tedbirlerin alınmasında merkezi kuruluşlar yanında en önemli görev belediyelere düşmektedir. Çünkü vatandaşın en yakın ve onunla sürekli ilişki içinde olan belediyelere tüketicilerin korunması konusunda çok çeşitli görevler verilmiştir. Yeni Anayasanın yürürlüğe girmesi ile tüketicilerin korunması konusunda bütün ilgili kuruluşların daha ciddi tedbirler alması anayasal zorunluluk haline gelmiştir.

YASAL KURALLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarda başlıcaları kısaca belirtilen, tüketicilerin korunması ile ilgili mevzuat hükümlerinden de anlaşılacağı gibi, ülkemizde tüketicilerin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler oldukça ileri ve hatta getirilen cezalar oldukça ağırdır.

Çeşitli kuruluşlara tüketicilerin korunması ile ilgili görev veren ve halen yürürlükte bulunan mevzuat hükümlerini uygulama açısından iki gruba ayırabiliriz:

1. Belediyelere yetki ve görev veren hükümler,
2. Diğer kuruluşlara ve merkezi idari kuruluşlarına yetki ve görev veren hükümler.

Burada şunu açıkça söyleyebiliriz ki; belediyelere yetki ve görev veren mevzuat hükümleri hemen hemen tamamıyla uygulanmaktadır. Konuyu biraz

açacak olursak, tüketicinin korunması ile ilgili mevzuat hükümleri belediyelere aşağıdaki temel görev ve sorumlulukları vermektedir:

- Halkın yiyecek, içmesine, yatmasına, yıkanmasına, eğlenmesine mahsus halka açık yerleri (otel, lokanta, hamam, berber vb.) denetlemek,

- Et, ekmecek, yaş meyve ve sebze gibi temel tüketim maddelerinin azami satış fiyatlarını belirlemek, gerekirse tanzim satış mağazaları açarak bu maddeleri satmak, sattırmak,

- Fırınları denetlemek, gerekirse modern ekmecek fabrikaları kurarak, tüketiciye sağlıklı ekmecek sağlamak,

- Yaş meyve ve sebze halleri tesis etmek, bu malların toptan satışlarını buralardan yaptırmak,

- Balık halleri tesis etmek,

- Mezbaaha kurmak ve et kesimlerini buralarda yaptırmak, etleri sağlık yönünden denetlemek,

- Etiket mecburiyeti getirilen malların etiketlerini kontrol etmek,

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi belediyeler, istenilen seviyede olmasa da yasalarla kendilerine verilen görevlerin hemen tamamını yerine getirmektedirler. Hatta ülkemizde belediyeler, tüketicinin korunması konusunda birçok Avrupa ülkesinden daha ileri girişimde bulunmuşlar, modern ekmecek fabrikaları kurmuşlar, tanzim satış mağazaları açarak fiyatları tanzim etmişlerdir. Belediyeler yanında, tüketicilerin korunması ile ilgili mevzuatın önemli görevler verdiği diğer kuruluşların görevlerini gereği gibi yerine getirdikleri söylenemez.

TÜKETİCİNİN KORUNMASI VE AYDINLATILMASI

Dr. Yıldırım KILKIŞ

Türkiye'de Tüketici Nasıl Korunur:

Ülkemizde tüketicilerin haklarını doğrudan doğruya koruyan ve onları aydınlatan hiç bir kuruluş yoktur. Buna karşılık, dolaylı şekilde tüketici yararına bazı uygulamalar ve halen sonuçlanmamış bazı çalışmalar mevcuttur.

Ülkemizde kalite kontrolü, bazı kamu teşekkülleri tarafından yapılmaktadır. Bu kontroller, zaman zaman piyasadan alınan nümunelerin tahlili veya sağlık kuralları bakımından işlemlerinin denetimi şeklinde yürütülmektedir. Bununla beraber, bu tahlillerin ve denetimlerin, çok kısıtlı kadro, bütçe ve yetki sorunları dolayısıyla ile tüketicilere yararlı bir sonuç verdikleri kesinlikle söylenemez.

Ülkemizde satışa arz olunan mallar hakkında "bilgi veren etiketli ve "mukayeseli testler" sistemleri uygulanmamaktadır. Ayrıca tüketici haklarını korumak gayesi ile kurulmuş herhangi bir teşekkül bulunmamaktadır. Özetle, Türkiye'de tüketici korunmamakta ve aydınlatılmamaktadır. Bununla beraber, bazı bilimsel çalışmaların veya toplum sorunlarının etkilediği bazı düşünürlerin ortaya koydukları tüketicilerin korunması ve aydınlatılması konusu ile olarak 1970 yılında Ticaret Bakanlığımız tarafından ele alınmış, fakat bakanlığın bu konudaki çalışmaları belirli bir yön alamadan 1974 yılında kapanıp gitmiştir.

Anayasa'mızın 172. maddesi:

Tüketicinin korunması ancak 1982 Anayasası ile temel bir kamu konusu olarak ele alınmış bulunmaktadır. Anayasamızın 172. maddesi aynen şöyledir:

"Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder."

Bu Anayasa maddesi ile, yeryüzündeki hemen tüm ülkelerde İkinci Dünya Savaşından sonra önemli şekilde ele alınmış bulunan tüketicilerin korunması ve aydınlatılması konusu, artık ülkemizde de anayasal bir hak olarak ele alınmış bulunmaktadır.

Tüketicilerin Korunması ve Aydınlatılması için Kuruluş Nasıl Olabilir?

Tüketicinin korunması ve aydınlatılması ile ilgili bir kuruluşun iki ana fonksiyonu vardır: Araştırma fonksiyonu ve bilgi verme fonksiyonu. Bu fonksiyonların tam anlamı ile yerine getirilmesi, hiç şüphesiz önemli bir mali güç var olmasını zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan da tüketicinin yanında ve onun sorunlarını bilen ve bu sorunları tespit ederek onlara cevap aramak için yaygın bir uygulamanın yapılması gerekli görülmektedir.

Bu ikili durumun sonucu olarak, tüketicinin korunması ve aydınlatılması ile ilgili bir kuruluşun da ikili bir yapısı olması beklenmelidir.

Bu bakımdan kamu ile tüketicinin ahenk içinde çalışabileceği bir karma yapının kurulması kanımca en uygun şekil olacaktır.

İşletme Fakültesinin 7 Mayıs 1983 günü düzenlenmiş bulunduğu "TÜKETİCİNİN KORUNMASI" seminerine tebliğini sunan Danışma Meclisi üyesi Sayın Bahtiyar Uzunoğlu'nda bu konuya işaret etmiştir.

Tüketicinin korunması ve aydınlatılması ile ilgili bazı kuruluş hazırlıklarının olduğu görülmektedir. Bu hazırlıkların kısmen karma bir yapı kısmen de devletin öncülük ettiği bir yapıda oldukları anlaşılmaktadır.

Yetersiz Bir Karma Kuruluş Yaklaşımına Ticaret Bakanlığının Tasarısı:

"Mal ve Hizmet Piyasalarının Denetlenmesi ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kamu Tasarısı:

Ticaret Bakanlığımız tarafından ortaya konulan bu kamu tasarısı Anayasamızın 167. ve 172. maddelerinin amir hükümleri uyarınca hazırlanmıştır.

Bu tasarı, tüketicilerin, bakanlıkça hazırlanacak tip statüye göre "Tüketici Dernekleri", Tüketici Birlikleri" ve Tüketici Dernekleri ve Birlikleri Federasyonu" kurulması öngörülmektedir. Bu kuruluşlar, Ticaret Bakanlığı'nın denetimine tabi olacaktır.

Tasarı ayrıca, Ticaret Bakanlığına bağlı "Milli Tüketici Kurulu" kurulmasını da öngörmektedir.

"Milli Tüketici Kurulu", gerekli inceleme ve araştırmaların yapılması amacı ile kurulmuş olacaktır.

"Mal ve Hizmet Piyasalarının Denetlenmesi ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı", münhasıran tüketici haklarını korumak ve onları aydınlatma amacına yönelik olmayış, diğer bir eksikliktir.

Anayasamızın 172. maddesi açısından değil, daha ziyade 167. maddesine göre hazırlanmış olduğu anlaşılan bu tasarının tüketicinin aydınlatılmasındaki yetersizliği dikkati çekmektedir.

Tasarının özelliği bir yetki kanunu niteliğinde olmasıdır. Tasarı, satış ve işyerlerinin, büyük mağazacılığın, sergi ve fuarların ve seyyar satıcılık gibi gezici bir merkezi düzenlemeyi amaçlamakta, buna karşılık, tüketici haklarının korunması konusu, bu tasarıda önemsiz bir yer tutmaktadır.

Mal ve hizmet piyasalarının denetlenmesi bakımından getirilen hükümlerin, birçok bürokratik uygulamalara yol açması, sonuçta tüketicinin korunmasına değil, mal ve hizmet piyasalarının aşırı denetim içinde sağlıklı çalışmamak sureti ile tüketici aleyhine sonuç vermesinden endişe edilmektedir.

Devletçi kuruluş yaklaşımına bir örnek Danışma Meclisi üyesi Sayın Bahtiyar Uzunoğlu'nun önerisidir. Sayın Uzunoğlu ana hatlar ile bir koordinasyon birimi yanında, yaygın teşkilatlanma için tüketici birlikleri ve derneklerinin kurulmasını, teşkilatlanmanın birbirini tamamlaması bakımından gerekli görülmektedir. Ancak, bu tamamlamanın, devlet, eli ile oluşturulacak bir teşkilatlanma ile mümkün olacağını ifade etmektedir.

Türkiye Tüketicilerini Koruma Vakfı:

Diğer bir gelişmede, kurulması için hazırlıklar sürdürülen "Türkiye Tüketicilerini Koruma Vakfı" ile ilgilidir. Bu vakfın, maliyet kâr formülü dahilinde, üretilen mal ve hizmetlerin tüketiciye arz edilecek fiyatların tespitine çalışmak istediği anlaşılmaktadır. Bu husus doğru ise ekonominin temel kurallarından olan arz talep dengesinin fiyatın oluşumuna etkisi ihmal edilmiş olacaktır ki, gerçekçi olmayan fiyatlandırma uygulamaları ile, etkisiz ve dolayısıyla tüketicinin aleyhine olan bir çalışmanın temeli atılacaktır.

Öneri:

Ülkemizin gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesini güçleştiren önemli bir durum vardır.

Bu önemli durum ülkemizde topluma yararlı müesseselerin eksikliğidir. Konumuzla ilgili eksiği duyulan müessese "Kalite Kontrol Kuruluşu"dur. Türk Standartları Enstitüsü kurulurken kurulması gereken böyle bir kuruluşun bulunmayışı önemini şimdi daha çok hissettirmektedir.

Devletin ülke çapında faaliyette bulunacak bir "Kalite Kontrol Enstitüsü" kurması acilen gereklidir.

Tüketicilerin korunması ve aydınlatılması ile ilgili kuruluşun kadınların öncülüğü ile bir an önce faaliyete geçmesi konuya yaygın şekilde yaklaşım için en etkin yoldur.

Tüketimde bulunmadan yaşamının imkanı olmadığı halde, her şahıs için eğer varsa kendi işi çok önemlidir. Aslında insanların esas mesleği mal ve hizmetleri daima satın alan ve kullanan kimseler olarak "tüketiciliktir." Buna rağmen bir çok kimse tüketici olduklarının ve tüketici haklarının önemini bilinci içinde değildir. Tüketici olduğunu ve bu nedenle satınalma işinin önemini en iyi anlayan kimse, hiç şüphesiz daima ev kadını olmuştur. Nitekim yeryüzündeki tüketici hareketlerinin çoğunun kadınlar tarafından başlatıldığı bilinmektedir.

Tüketicinin korunması konusunda en yaygın uygulamanın ABD'nin de olduğu malumdur. Bu hususta doğrudan doğruya başkana bağlı "Tüketici İşleri Özel Yardımcılığı Bürosu" bulunmaktadır. Ve bu büronun başına tüketicilerin kadın temsilcilerinden birinin getirilmesi gelenek olmuştur.

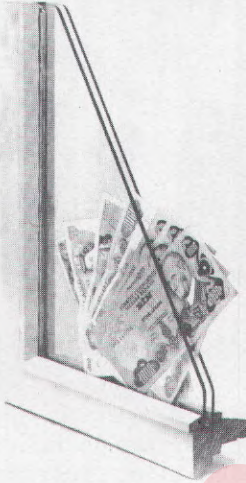
İngiltere'de 1950 yılında başlayarak 1957 yılında resmen kurulmuş bulunan "Tüketici Birliği"nin gerek temellerini atan kişi ve gerekse halen başkanı bulunan kişinin birer hanım olduğunu belirtmek gerekir.

1950'de Londra'da bir lisans üstü öğrencisi olan Amerikalı Bayan dorothy Goodman, İngiltere'de evlendikten sonra, bu ülkede tüketicileri aydınlatacak bir kuruluşun bulunmadığını görerek, böyle bir kuruluş için teşebbüse geçmiş ve iktisatçı, hukukçu ve devlet memurlarından oluşan bir çevre içinde faaliyete başlamıştı.

1957'de resmen kurulan İngiltere "Tüketiciler Birliğinin" halen 600.000'den fazla üyesi bulunmaktadır. Birliğin geliri 12 milyon Sterlin'den fazla olup, 400 kişilik kadrosuyla etkili bir çalışma göstermektedir.

Geliri, araştırma, dergi ve kitap satışlarından oluşan bir birlik tamamen bağımsız bir kuruluştur. Ülkemizde tüketici biliminin gelişmediği iddiaları kanunca yersizdir. Bütün sorun, yaygın bir tüketici faaliyetinin başlamasını sağlayacak ve hanımlardan oluşacak bir öncü grubun ortaya çıkmasına bağlıdır. Böyle bir grubun pek yakına oluşacağına inanıyorum.

PENCERENİZDEKİ TASARRUF HESABI

Çift camlı yalıtım sistemi Isıcam,
pencerelerden ısı kaybını önleyerek, hem
daha iyi ısınma hem de yakıt giderlerinden
önemli ölçüde tasarruf sağlar.

Cam Pazarlama A.Ş.

Beytem İş Hanı. Kat. (4-8) Büyükdere Caddesi. Şişli - İstanbul. Tel.: 46 11 30 (6 Hat).

TARIMA DAYALI SANAYİNİN GELECEĞİ

Reha TANÖR

Tanör Grubu Yönetim Kurulu Başkanı

*Pazarlarını ellerinden almaya başladığımız
ülkelerin ticari ateşeleri, firmalarımızın güçleri
ve ihracat çalışmaları hakkında apar topar bilgi
derlemeye başladılar.*

Kamuoyumuzda son zamanlarda sıkça tartışılan konulardan biri de ülkemizin kalkınmasının sanayie mi yoksa tarıma mı öncelik verilerek gerçekleştirilmesi gerektiği hususu olmuştur. Bazıları "Türkiye Orta-Doğu'nun manavı, kasabı, bakkalı olmaktan utanmamalıdır. Sütçülük, tavukçuluk yaptığı için Hollandalı'nın çukulatacılık, saatçilik yaptığı için İsviçreli'nin komplekse kapıldığı görülümüş müdür?" derken, bazıları da "bakkallıkla, kasaplıkla kalkınma olmaz, sanayileşmemiz gerekir" demektedir.

Kimine göre; "Sanayi ürünlerimizin ihracatımızdaki payı tarım ürünlerini geçmeye başlamıştır. Kimine göre ise; "ihracatta sanayinin payını arttıran gerçekte tarım hayvancılıktan kaynaklanan ürünlerdir"

Kanımızca salt tarım, ya da salt sanayi diye bir tercih zorlamasına gitmek arzulan hedefe varmak yerine bizleri kısır bir gevezelik çemberi içine hapsedmekten başka bir şeye yaramayacaktır. Türkiye'nin toprak büyüklüğü ve karakteri iklim şartları ve doğal imkânları nüfusumuzun yarısının bu alanda çalışarak yarattığı milli gelir ve ihracat payı ile tarımsal potansiyelimizin büyüklüğünü görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Ancak bu potansiyelin bugüne kadar olduğundan çok daha büyük bir milli gelire dönüşmesi de mümkündür ve gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek ise bu tarımsal potansiyeli sanayi ile bütünleştirmekle mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin sorunu hedeflenen 7-8 milyar dolarlık ihracatların nasıl sağlanabileceği değildir. Türkiye'nin sorunu; daha ilerisini düşünerek kalkınmış ülkeler arasına nasıl süratle girilebileceği, kişi başına düşen milli gelir ve eğitim düzeyinin nasıl oralardaki nispetlere kavuşturulacağıdır. Bunu da fevkalade doğru bir teşhis ve uzak görüşlülükle Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan Evren belirtmiş bulunmaktadır; Türkiye'nin sorunu yukarıdaki hedeflere varabilmek için yılda 7-8 değil, 20-25 milyar dolarlık ihracatların gerçekleştirilebilmesi sorunudur. Bizi ülkece amaçlanan bu noktalara vardırarak olan da kanımızca büyük doğal potansiyelimizi sanayileştirmek olacaktır ki, bunu da tarıma dayalı sanayi olarak ifade etmekteyiz.

TARIMA DAYALI SANAYİ NEDİR?

İlk önce ödemeler dengemizi süratle lehe çevireceğine, giderek ağır sanayi hamlemiz için gerekli finansman birikimini sağlayacağına ve toplumumuzu kalkınmış toplumlar düzeyine kavuşturacak milli geliri oluşturacağına inandığımız tarıma dayalı sanayii, genel bir tanımla, kaynağını tarım-hayvancılık ürünlerine dayandıran sanayi olarak anlamaktayız. Bu genel tanım içinde de alt başlıklar halinde gıda ve içki sanayiini, dokuma ve giyim sanayiini, gübre, yem ve mezbaha artıkları sanayiini, tütün işleme sanayiini ve orman ürünleri sanayiini sıralayabiliriz.

Saydığımız bu başlıkların altında da ülkemizin dev doğal potansiyeline paralel olarak pek çok sanayi dalı yer almaktadır.

Ülkemizin ekolojik ve tarihsel şartlarıyla, altyapı uygunluğu bu sanayii oldukça ileri bir noktaya getirdiği gibi, gelişmesine de son derece elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse Ege bölgesindeki işletmelerin % 45 inin tarım ürünleri işleyen sanayi işletmeleri olduğunu, bunların bölge imalat sanayiindeki istihdamın % 65 ini sağladığını, bu dallarda 1980 yılı rakkamlarına göre 3 milyar TL lik yatırım yapıldığını, sağlanan katma değer 45 milyar TL ve gerçekleştirilen üretimin de 120 milyar TL dolayında olduğunu belirtmek mümkündür. (1)

TARIMA DAYALI SANAYİNİN GELECEĞİ NE OLABİLİR?

Tarım dayalı sanayiimiz dış piyasalarda bugünden önemli yerler tutmaya başlamıştır. Pazarlarını ellerinden almaya başladığımız bazı ülkelerin ticari ateşelikleri aracılığıyla firmalarımızın güçleri ve ihracat çalışmaları hakkında apar topar bilgi derlemeye çıkmış olmaları da bunun taze bir kanıtıdır. (Bu da ayrıca ihracatta iddialı bir ülkenin dış temsilciliklerinin nasıl çalışması gerektiği hususunda ders almamızı gerektiren bir olaydır) Ancak sorun sınırlı bir ihracat yapmanın çok ötesinde, Sayın Evren'in de göstermiş olduğu hedefler doğrultusunda, bugün tasarlananların çok ilerisine ulaşma sorunudur. Türkiye'nin bu hedeflere ulaşacak potansiyeli vardır, bu hedeflere varmak için elimizdeki en büyük silah olan tarım dayalı sanayiimizi nasıl geliştirebiliriz?

Kanıımızca bu konuda yapılması gerekenler de şunlardır;

1- Her şeyden önce tarım dayalı sanayinin ülke ekonomimize en kısa ve sağlıklı yoldan yapabileceği katkıların iyice hesaplanarak, buna göre bir makro plânın yapılması ve ihracata yöneltilebilecek tüm ürünlerin bu noktaya süratle gelebilecek şekilde üretimlerinin ciddi ve etkili önlemlerle sağlanması.

2- İsviçre'nin bankacılık ve saatçiliği, Japonya'nın elektronik sanayiciliği, G. Kore'nin müteahhitliği gibi Türkiye'nin de tarım dayalı sanayinin önde gelen ülkesi olarak bütün dünyaca tanınmasını sağlayacak ölçüde uluslararası etkinlik yaratabilecek dev işletmelerin meydana getirilmesi. Mevcut işletmelerimizin önemli bir bölümünü aile işletmelerinin oluşturması büyük atılımları gerçekleştirebilecek maddi gücü bir türlü oluşturamamaktadır. Oysa işletmelerin birleşerek veya halka açılarak, ya da joint-venture uygulamalarıyla büyüme için elzem olan üretim rakamlarına ulaşabilmeleri ve uluslararası çetin ticaret şartlarına ayak uydurabilmeleri açısından kaçınılmaz gözükmektedir.

3- Nihayet güçlerin biraraya toplanmasıyla ortaya çıkacak uluslararası boyuttaki işletmelerin, belirlenmiş bir plâna göre ihracat aşamasına getirecekleri pek çok ürünün istenilen ölçüde döviz sağlaması için de, devletin haberleşme, ulaşım v.b alt yapı sorunlarına daha etkin ve hızlı bir biçimde eğilmesi ve köhnemiş mevzuatla, bürokratik engelleri günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi.

Bu önlemlerin alınması halinde uyuyan bir dev olarak nitelendirdiğimiz tarım dayalı sanayimizin süratle uyanarak gücünü göstereceğinden ve daha büyük hamleler içinde görmek istediğimiz Türk ekonomisinde motor görevini üstlenebileceğinden şüphemiz yoktur.

(1) EBSO Aylık Faaliyet Raporu. Aralık 1982-Ocak 1983

EKONOMİ BASINI VE İŞ ALEMİ

Dr. T. G. URAS

Türkiye’de basının ekonomi konusuna yer ayırması, toplumun ve iş aleminin basındaki ekonomi haberleri ile ilgilenmesi değişik koşulların etkisinde ilginç bir gelişme göstermiştir.

Bilindiği gibi Türkiye’de ekonominin açılması, monetizasyon 1950 li yıllarda gerçekleşen bir gelişmedir.

Plân, program, proje, arz-talep gibi konular 1960 lı yıllarda tartışılmıştır.

Ödemeler dengesi, ihracat, devalüasyon döviz kuru dış borç Avrupa Para Piyasası - Euromarket - Libor gibi kavramlar 1970’li yılların gündemidir.

1980 li yılların başında ise tartışılan konular, istikrar, çapraz kur, dış piyasalar, ihracat teşvikleri, ihracat mevzuatıdır.

Bu ortamda başlangıçtan bu yana geleneksel bir yayın çizgisinde yürüyen proto-tip bir ekonomi yayını vardır: İzmir Ticaret Gazetesi. İş aleminin ekonomi basını ile ilk teması bu gazetedir.

1950 li yıllarda 6 sayılı Vatan Gazetesinin 5 inci sayfasında önce bir sütünde, sonra-da çift sütünde Fasih İnal’ın ekonomi yazıları, siyasi gazetelerde ekonomi haberlerinin ağırlık kazanmasında ilk örneği teşkil eder.

Aynı yıllarda parlayıp sönen Yeni İstanbul Gazetesinde 3 ay kadar süre ile 3 üncü sayfada Faruk Sunter’in hazırladığı “İktisat Sayfası”, siyasi gazetelerde ekonomiye tam sayfa tahsisinde öncülüktür.

Daha sonra siyasi gazeteler değişik ölçülerde ekonomi haberlerine özel yerler ayırmışlardır. Fakat 1980 lere kadar bu konuda Ali Gevgilili’nin Milliyet Gazetesi içinde sürdürdüğü yayın herhalde başarılı ve özendirici bir örnek teşkil etmiştir.

Basında ekonomi ile ilgili haberlerin geniş şekilde yer alması ile toplumun ve iş adamlarının basından ekonomi haberlerini aramaları karşılıklı bir etkileşimin sonucudur.

Başka bir anlatımı ile önce talep ortaya çıkmış, buna göre arz gelişmemiştir.

Ekonomik gelişme, politikacıların tartışmalarda ekonomi konusunu ön plâna atmaları, Türkiye’nin dışa açılması, halkın ekonomiye duyarlılığını arttır-

Türkiye’de bugün yaygın halk toplulukları IMF Anlaşmalarının koşullarını Stand-By’in ne olduğunu bilmektedir. Elini Dolara değdirmemiş kişiler günlük döviz kurunu, çapraz kurları izlemektedir. Tek bir altını olmayan, elinde tek bir hisse senedi bulunmayan kişiler, Londra ve İstanbul borsalarında altın fiyatlarını, hisse senedi alım değerlerini öğrenmekte, yüksek faiz / alçak faiz politikasını tartışmaktadır.

1980 yılından sonra, yoğun politika tartışmalarının duraklaması ile günlük basında çıkan boşluğu, basın organları ekonomik haberlere ağırlık vererek doldurmaya çalışmıştır. Bu gelişme toplumu daha çok ekonomiye ilgi duyar hale getirmiştir.

İzmir Ticaret Gazetesi ile Odalar Birliğinin haftalık İktisat Gazetesi ve İstanbul Ticaret Odasının Ticaret Gazetelerinin özel durumları bir yana Türkiye’de İKA Ekonomi basınında hareket, Rapor ve Dünya’nın yayını ile ortaya çıkmıştır.

Ancak, şunu önemle belirtmek gerekir ki, Rapor ve Dünya’dan önce, bu gazetelerin yayınına imkân veren şartların oluşmasında günlük ekonomi bültenlerinin büyük payı vardır.

Ankara’da uzun yıllardır yayınlanan ve daha çok hükûmetin ekonomik konulardaki kararları ile ilgili bilgiler veren İKA Bülteni ve Ekonomik Basın Ajansının EBA Bültenleri ile ANKA Ajansının Ekonomi Bölümünün kurularak ANKA Ekonomik Bülteninin yayınlanması, iş çevrelerinde, “günlük siyasi gazetelerde yer almayan” bazı ekonomi haberlerini günlük olarak izleme alışkanlığını ve

İş alemi 1983 yılı başında Türkiye’de ekonomi basını olarak başlıca şu yayınları izlemektedir:

1) Günlük Ekonomi Gazeteleri	Satış
Dünya Gazetesi	10.000
Rapor Gazetesi	10.000
İzmir Ticaret Gazetesi	10.000

2) Günlük Ajans Bültenleri

ANKA Ekonomik Bülteni	250
İKA Ekonomik Bülteni	250
EBA Ekonomik Bülteni	150

3) Günlük Yabancı Gazeteler

Financial Times	400
Wall Street Journal	250

4) Haftalık ve Aylık Yabancı Ekonomi Yayınları

Economist	300
Euromoney	150
Institutional Investor	50

Türkiye’de yerli ve yabancı ekonomi basınının satış rakamları ilgi çekicidir.

Türkiye’de bir yıldır yayınlanan Dünya Gazetesi 10 bin satabilmekte, her gazetenin 2 kişi tarafından okunulduğu tahmin edilse 20 bin işadamı veya yöneticiye ulaşabilmektedir.

Buna karşı dışarıda olup bitenleri izleme imkânı verecek Financial Times’ın 400 adet, Economist’in 300 adet satabilmesi dış olaylara karşı ilginin sınırlılığını göstermektedir.

Burada bir nokta üzerinde önemle durmakta yarar vardır. Ekonomi basınında önemli olan siyasi gazeteler kadar çok satabilmek değil fakat (etkili ve yetkili) çevrelere ulaşabilmektir.

Türkiye’de ekonomi basını için etkili ve yetkili çevrelere ulaşmak için günlük 30 binlik bir tiraj potansiyeli bulunduğu tahmin edilmektedir.

1983 yılı başında acaba önde gelen günlük gazeteler okuyucularına neler verebilmektedir?

22 Şubat 1983 Salı günü önde gelen günlük gazetelerde yer alan haberlerin dağılımı şöyledir: (X)

- Sınırlı sayıdaki habere rağmen bir çok gazetede toplam haberin yaklaşık 1/3 ü ekonomik nitelikli haberlerdir.

- Dış haberler, genellikle aktüalite ve dış politika gelişmeleriyle ilgili haberlerdir.

- Genel olarak aktüel haber sayısı sınırlıdır. Haberlerin önemli kısmı “bilgi haber” niteliğini taşımaktadır.

- Ekonomi sayfalarının varlığına rağmen ve diğer sayfalarında da ekonomik haber vermelerine rağmen günlük gazetelerde az sayıda ekonomi haberi yer almaktadır.

- Ekonomiye en fazla ağırlık veren iki gazetede ki ekonomik haber sayılarının azlığı da dikkati çekmektedir.

(X) - Spor sayfalarındaki haberler dikkate alınmamıştır.

- İlave veren gazetelerin, ilâvelerinde yer alan haberler dikkate alınmamıştır.

- Günaydın Gazetesinin İngilizce sayfasında yer alan haberler dikkate alınmamıştır.

1983 yılı başları Türkiye’inde iş alemi dışındaki okuyucular genellikle günlük siyasi gazete satın aldığından ekonomi basını münhasıran iş alemine hitap etme durumundadır.

Ancak, ekonomi basınının içerik bakımından daha dolgun duruma gelmesi halinde kademeli olarak önce profesyonel yöneticilerin, sonra bürokratların daha sonra yüksek öğrenim görenlerin ve halkın okuyucu olarak talep yaratması beklenebilir.

İş alemi ekonomi basınına 2 nedenle ilgi duyabilir:

- Türkiye’deki bütün yayınları izlediklerinden bu arada ekonomi basınına da izlerler,

- Diğer yayınlarda bulamadıkları haber ve bilgileri almak için ekonomi basınına izlerler.

Önemli olan ikinci tip bir okuyucu kitlesine sahip olabilme becerisini göstermektir.

Okuyucu günlük gazetesi yanında bir ekonomi basını izleme ihtiyacını duyarken hangi haberleri arar?

Sayfa	Toplam Haber	İç Haber	Dış Haber	Ekonomik Haber
Tercüman	16	35	20	15
Milliyet	14	40	26	14
Hürriyet	18	67	47	20
Cumhuriyet	12	68	47	21
Güneş	12	73	53	20
Günaydın	14	77	57	20

Yukarıdaki tablo şunları göstermektedir:

1) İş alemi için Ankara’nın atılacak her adımda ayrı bir önemi vardır. Ekonominin en liberal dönemle-

bürokrasinin aldığı kararlar, bürokrasinin uygulamaları iş alemi için büyük önem taşımaktadır. Günlük gazetelerde Ankara haberleri siyasi içeriğine ağırlık verilerek değerlendirildiğinden bu alan ekonomi basını için büyük önem taşımaktadır.

- 2) Günlük siyasi gazeteler tüm haber akışı içinde ekonomi haberlerine öncelik vermeyebilir. Ekonomi haberlerinin en önemlileri bu gazete sayfalarına yansiyabilir. Günlük siyasi gazetelere girmeyen fakat iş alemi için önem taşıyan haberler ekonomi basını için ağırlığı olan malzemedir.

- İş alemi, kendi sektöründe, konusunda olan gelişmeleri izlemek, rakiplerinin firma düzeyindeki gelişmelerini öğrenmek durumundadır. Sektör gelişmeleri ve firma düzeyindeki haberler günlük ekonomi basınının kullanabileceği konulardır.

- 3) Lisan sorunu, yabancı ekonomi yayınlarının güç bulunurluğu veya pahalılığı gibi nedenlerle Türk iş alemi dışarıda olup bitenleri çok az izleyebilmektedir. Bu nedenle dış kaynaklı ekonomi haberleri iş alemine cazip konulardır.

- 4) İhracat hareketinin gelişmesi iş alemi için yeni bir ilgi alanı yaratmıştır: Dış piyasalar. Politik gelişmelerin dış piyasalara etkisi, dış piyasalardaki talep değişiklikleri, Türk ihracat ürünlerinin dünya piyasalarındaki talep ve fiyat yapısı, rakip ülkelerin ve rakip ülke ürünlerinin durumu, ekonomi basınının henüz eğilmediği konulardır.

- 5) Nihayet iş alemini ilgilendiren mevzuattaki aktüel değişiklikler, değişiklik hazırlıkları iş aleminin ekonomi basınından izleyebileceği konulardır.

Buna karşılık 1983 yılı başında acaba ekonomi basınıımız iş alemine ne gibi haberler verebilmektedir?

22 Şubat 1983 Salı günü ekonomi basınıımızın iş alemine verdiği şunlardır:

Türkiye'de ekonomi basınının gelişmesi ve doyurucu yayın yapabilmesi tabii ki gelir imkânları ile sınırlıdır. Ekonomi basınının temel geliri, reklâm ve ilanlardır.

Ekonomi basında tirajın sınırlılığı nedeniyle reklâm ve ilân geliri daha çok önem taşımaktadır.

Buna karşı ekonomi basınının avantajı, etkili ve yetkili çevrelere ulaşma gücü, okuyucuların gelir seviyelerinin yüksekliği gibi nedenlerle nisbi olarak daha yüksek reklâm ve ilân tarifeleri uygulayabilme şanslarıdır.

ABD'nde günlük satışının mütevaziliğine rağmen Wall Street en yüksek tarife ve reklâm alan gazetedir. Aynı şey Financial Times için de söz konusudur.

Adı geçen her iki gazetenin de saygınlığına ve okuyucu kitlesinin özelliğine dayalı olarak, pahalı tarifelerine rağmen büyük bir ilân potansiyeli vardır.

Geçtiğimiz yıllarda bu gazeteler fazla reklâm ve ilân potansiyelini değerlendirme halinde ortaya çıkacak kâğıt, baskı, dağıtım giderleri nedeniyle zarara uğramamak için kabul edebilecekleri ilân ve reklâmları sınırlama zorunda bile kalmışlardır.

Türkiye'de reklâm verenler henüz okuyucu profilini değerlendirme seviyesine gelmediklerinden çok kere sadece tiraj reklâm dağıtımında bir kıstas alabilmektedir.

Fakat giderek okuyucu profilinin öneminin anlaşılması ve etkili ve yetkili çevrelere ulaşabilen ekonomi basınının reklâm ve ilân konularında tercih görür hale gelmesi beklenebilir.

Gerçekte, ekonomi basınının daha mükemmel hale gelmesi, daha fazla ilân ve reklâm gelirine sahip olmasına; daha fazla ilân ve reklâm gelirine sahip olması ise daha mükemmel hale gelmesine bağlı olduğundan bu bir kısır döngü halinde ortaya çıkmaktadır.

	Dünya	Rapor	Anka	Financial Times	Wall Street Journal	I. Herald Tribune
Sayfa Sayısı	8	8		34	18	14
Ekonomik Haber	75	71	23	168	114	17
İç	(53)	(38)	(19)			
Dış	(22)	(33)	(4)			
Bilgi - Haber	4	8	-	16	11	-
Firma Haberi	7	3	6			
Makale						
İmzalı	3	10	-	-	-	
İmzasız	1	-	-	2	-	
Ekonomi Dışı Haber						
İç	3	2	1			
Dış	13	12	-			
İktisat						

Daha mükemmel ekonomi basını, basım konusundaki iyileştirmeler bir yana, okuyucuyu daha iyi tatmin eden, yetişmiş eleman kullanabilen gazete demektir.

Türkiye'de ekonomi basınında çalışabilecek yetişmiş eleman sayısı çok sınırlıdır. Yeni eleman yetiştirmek pahalı ve zaman isteyen bir konudur. Ekonomi basınının öncelikle Ankara'da teşkilatlanması, sonra haber merkezlerini ülkenin önemli şehirlerine yayması, ülke dışından özel haberler derleyebilmesi, bugünkü satış ve ilân gelirleri ile karşılanamayacak kadar pahalıdır.

KISIR DÖNGÜ NASIL

KIRILCAKTIR?

İş alemi, ekonomi basınının kendiliğinden mükemmelleşmesini mi bekleyecektir?

Sorunu çözüm potansiyeli gene iş aleminde görülmektedir. İş aleminin ekonomi baskısının bir başka özelliğinin önemini anladığında sorun çözülmüş olacaktır.

Bu özellik şudur: Ekonomi basını niteliği gereği olarak iş aleminin nabzını, iş alemindeki gelişmeleri aktüel olarak yansıtmaya olanağına sahiptir.

Ekonomi politikasını yönlendirenler, bürokraside politika oluşturan, politika kararı veren ve uygulayanlar, iş aleminde olup bitenleri en aktüel ve tarafsız ve sıhhatli biçimde ekonomi basınından izleme olanağına sahiptirler.

Ekonomi basınının, az sayıda da satılsa günlük ekonomik haber bültenlerinin en iyi izleyicileri bürokratlar, teknokratlardır.

Eğer ekonomi basını gelişmez, iş aleminde olup bitenleri aktüel olarak en doğru ve iyi biçimde haber veremezse bundan en fazla zarar görecektir iş aleminin olabirli. Bu açıdan, ülkede güçlü ve sağlıklı, bağımsız bir ekonomi basınının oluşması ve yaşamasını sağlamak iş aleminin yararınadır.

1983 yılının ilk aylarında iş aleminin bu tip değerlemelere henüz giremediği, ekonomi basınındaki gelişmeleri izleyemediği söylenebilir. Fakat unutmamak gerekir ki ekonomi basını Türkiye’de çok genç’tir.

Dünya Gazetesi 1 yıldır yayınını sürdürmektedir. Rapor eskiden 3500 aboneyi hedef almış iken, Dünya rekabeti ile 10 binlere çıkabilmiş, İstanbul'da özel dağıtım gereğini duyabilmıştır.

Önümüzdeki yıllarda Türkiye’de ekonomi baş-
nında daha ciddi atılımlar ortaya çıkması normaldir.

AET tekstil sanayi genel dur

**16 Ocak kararları
Türkiye devletini aşırı
enflasyonu önlemiştir»**

KARA, ANKA
İsası Kurulu
nada Türk,
devletin Türk
mühazirisi

İktisadi ve
testi Banka-
k Ekonomi-
yle Düzen-
lenekte slate-

önemlidir. Uzun vadede geçmiş
ve gelecek aynı şekilde ele alın-
rak istisrakir konusuna çözüm
getirmek gerekir. Bununla bir-
likte bankaların ortak olanları
ortak olmayanları aynı hakke
sahip olmalıdır."

Hazine Genel Mü-
Uluğbey ise
kaynak -
ve -

önemlidir. Uzun vadede geçmiş ve gelecek aynı şekilde ele alınarak istisnalar konusuna çözüm getirmek gerekir. Bununla birlikte bankalara ortak olanlarla ortak olmayanlar aynı hakka sahip olmalıdır."

Hazine Genel Müdürü Ulugbey ise kaynak ve

Hazine Genel Müd.
Ulugbey ise
kaynak
ve

ARA VE İSTANBULDA
CİNME ENDEKSİ...

**İstanbul'da fiyatlar İstanbul'a
daha hızlı artıyor**

ra'nin gerisinde kaldı. Bunun
 sonucunda 1983 yılının ilk dört
 aylık döneminde İstanbul'da
 edensikleri Ankara'da
 10,6 ararken, İstanbul'da
 8,5 olarak gerçekleşti.
 Ankara ile İstanbul ar-
 1983 yılı Nisan ayı
 Nisan ayı g-
 karlaştırıl-
 kara'

● Tarımda düşen
subvansiyonunun
soruldu

soruya

**SAVINGS BONDS OFFER
SECURITY WITHOUT RISK.**

■ Ekonomik iyileşme politikaları uygulay

Ekonomik iyileşme politikaları uygulayan IMF, yeni strateji öncesi 37 soruya yanıt istedi

That kind of opportunity may sound too good to be true. But it is available now to everyone, even the saver with as little as \$25 to invest.

It's the United States Savings Bond. A vastly improved Bond that has become one of the most unique savings instruments you can buy today.

On November 1, 1982, the Savings Bond interest rate changed from fixed to variable. And there is no limit on how high the rate can go. Now virtually everyone has a choice.

İhracat teşvikleri ve genel ekonomi

İKTİSAT- Sayın Dikmen, bu söyleşimizde konumuz ihracatta teşvikler ve planlama. Ama dilerseniz önce Türk ekonomisine genel olarak bir göz atalım. 24 Ocak 1980 kararlarından bu yana Türk ekonomisinde gelişmeler nedir?

DİKMEN- Türkiye'de 1980'den bu yana uygulanan ekonomi politikası ile tüketimi kısıralar enflasyonun düşürülmesi amaçlanıyordu. Evet, tüketim kısılınca talep ve dolayısıyla fiyatlar düşer, Ancak tüketim ile beraber üretim de düşerse alınan önlemler etkisiz kalır, hatta ters sonuçlar verir.

Enflasyonu önlemek için alınan tedbirler tam tersine enflasyonu besleyici hal alabilir.

Ayrıca bu önlemler, yani sıkı para politikası ve dolayısıyla para kredi kısıntıları, yatırımlar üzerinde de durdurucu etki yapmıştır. Faizler konusunda da söylenebilir ki, aslında Türkiye'de hiç bir zaman serbest faiz olmamıştır, sadece vadeli tasarruf mevduatı ve kredi faizleri bırakılmış ve onlarda hızla yükselerek bildiğimiz banka ve banker olayları ortaya çıkmıştır. Bu arada yine enflasyon ile mücadele amacıyla KİT'lerin merkez bankasına müracaatlarını sınırlandırabilmek için mal ve hizmetlere zam yapma yoluna gidilmiş, ancak KİT'lerin Türk ekonomisindeki yerleri nedeniyle bu zamlar da ekonomide yayılmıştır. Ara mal üreten ve ayrıca birbirlerinden mal alan KİT'lerde bu zamlarla maliyetler yükselmiş böylece zincirleme bir artış, fiyatlar ile maliyetler arasında bir nevi yarış başlamıştır. Bu bir kısır döngü gibidir ve bugüne kadar gelmiştir, biliyorsunuz şimdi yeni bir KİT reformu yapıldı...

İKTİSAT- Yapılan reformlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

DİKMEN- Bu henüz organizasyon safhasındadır, yeni bir teşkilatlandırmaya gidildi ancak amaca uygun olup olmadığını uygulamaya geçildikten sonra görebiliriz.

- Kur ayarlamalarıyla yapılan devalüasyon oranı, enflasyon oranının önünde koşuruluyor...

Demek ki, tüketimi kısıcı tedbirler, KİT'lere zamlar, yüksek faizler, yani yüksek kredi faizleri enflasyonu aşağıya çekmeye yetmiyor. Buna bir de

İAV Başkanı Prof. Dr. Orhan Dikmen

enflasyonun önünde koşturulan devalüasyonları, eklemek lazım. Yapılan kur ayarlamaları Türkiye'nin ticari ilişkide bulunduğu ülkelerdeki fiyatlarla bir denge kurabilmek için yapılıyor, aradaki farkı böyle kapatıyor. Buna katılıyorum. Ama baktığınız zaman kur ayarlamalarının gerçekte enflasyon oranında değil, üstünde olduğunu görüyorsunuz. Bu konuda size bir kaç ilginç rakam vereyim; çok enteresan, 1983 yılının ilk üç ayında İTO'nun ücretliler geçinme endeksi % 7 artış, Ticaret Bakanlığı endeksi % 6,7 DİE'nin endeksi ise en yüksek % 8,9 artış gösteriyor.

- İhracat teşviklerinin sürdürülmesi ya da artırılması enflasyonu artırabilir ve ihracat açısından aldatıcı ve fiktif sonuçlar verebilir.

Aynı süre içinde yapılan sürekli devalüasyonların oranı ise % 11, yani üçünden de yüksek. Şu halde kur ayarlamalarıyla aradaki enflasyon farkı kapatılmakla kalmıyor, enflasyonu artırıcı bir etken çıkıyor ortaya. Çünkü ithal mallarının fiyatları buna göre artış gösteriyor.

İşte enflasyonla mücadele için alınan bu dört tedbir bir yerde tersine enflasyonun besleyicisi olabiliyor. Ancak 12 Eylül'den sonradır ki, ortamın verdiği imkânlar çerçevesinde memur maaşlarının, işçi ücretlerinin ve tarım ürünleri fiyatlarının

enflasyonun gerisinde tutulmasıyla enflasyon bir ölçüde sınırlandırılabilmiştir, o da 1981'de % 36,5, 1982'de 34,5. Demek ki 24 Ocak kararlarının etkisi artık kalmamıştır, aslında da başansı da sanıldığı kadar yüksek değildir. Çünkü önce enflasyonu % 85'lere çıkartmış, sonra düşürmüştür.

İKTİSAT- Sayın Dikmen, biraz önce tüketim kısılrken üretim de kısılıyor demiştiniz. Bu da enflasyonu hızlandırmaz mı?

DİKMEN- Tüketimi kısıt tedbirler konusun da çok dikkatli olmak lazım, tüketimi kısıt tedbirlerin büyük çoğunluğu üretim üzerinde de etkili oluyor. Üretimi, yani arzı azalttığımız zaman enflasyon hızlanıyor demektir.

İKTİSAT- Peki, üretimin azaldığı durumlarda, ihracata ağırlık verilirse, iç piyasada bir sıkışıklık olmaz mı?

DİKMEN- Efendim, her ihracat aslında enflasyonisttir. Ancak ihracatla elde edilen dövizle ithalat yapılabilirse, deflasyonist bir etki sağlanabilir. İthalat bu bakımdan enflasyona karşı bir tedbirdir. Ama ithalatı kısırsanız ve içerdeki malları da dışarıya sattınız mı enflasyonu da hızlandırmış olursunuz.

- Üretim, ihracat ve ithalat planlamaları bir paralellik içinde ve ekonomik verilere dayanılarak yapılmalıdır.

24 Ocak kararlarının ihracat üzerindeki etkisine gelince, 1980'li yıllarda ihracatta görülen artışın içte ve dışta çeşitli nedenleri vardı. Ortadoğudaki ekonomik ve askeri durum, içerdeki stoklar, o ülkelerin batı ile ilişkilerinin azalması gibi. Bunun yanında da bol bol teşvik verilmiştir. Teşvik tedbirleri ilk hamlede olumlu sonuçlar verir, fakat bunların daha artırılması ve sürüklilik kazanması halinde bu kez olumsuz etkiler yaratmaya başlar. Sonuç yine enflasyonisttir ve ekonomide haksız rantlar da ortaya çıkarır. Hatta ihracat açısından aldatıcı

sonuçlar verebilir ve ortaya fiktif, gerçekte olmayan sadece muhasebe kayıtlarında kalan bir ihracat çıkabilir. Burada bir sınır, olumlu etkilerin olumsuzu dönüşüğü bir sınır bir nokta var. Bunu iyi saptamak lazım. İhracat 1981'de % 62 oranında, 1982'de % 22 oranında artmış, 1983 yılının ilk üç ayında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre bu oran % 4 te kalıyor. Demek bir tıkanıklık var ve bunu bir ülkenin alımlarını kısmasına bağlayamazsınız. Tıkanıklığı da sadece yüzde bazında değil, sistemin kendisinde aramak lazımdır. Teşviklerin fazlası da istenen sonucu değil tam tersini getirebiliyor.

İKTİSAT- Sayın Dikmen ihracatta uzun vadeli ve istikrarlı bir planlamanın gerekli olduğunu siz de belirtmiştiniz. Nasıl bir planlama yapılabilir?

DİKMEN- Evet, önce biraz önce de söylediğim gibi, teşvik tedbirleri belirli bir seviyede tutulmalı. Planlama yapılırken, ne ihraç edebilirim, ne kadar ihraç edebilirim, hangi fiyata ve ne kadar bir süre ile satabilirim, ilk olarak bunların belirlenmesi lazım. Üstelik son yıllarda sanayi malları ihracat ağırlık kazanmaya başladığına göre, bu daha da önem kazanıyor. Bu tür ihracat ithalata dayalı bir hazırlığı da gerektirir. Dolayısıyla üretim, ithalat ve ihracat planlamalarının birbirine paralel tutulması, bunun uzun vadeli ve ekonomik verilere dayanılarak yapılması gerekir. Ayrıca bunlar emredici değil, yönlendirici ve belli bir amaçla yönelik olmalıdır.

- Genel ekonomi politikalarında tedbirleri, tüketim değil üretim üzerinden almak ve emredici değil yönlendirici politikalar tercih etmek gereklidir.

Genel ekonomi politikalarına gelince, orada da tüketim üzerinden değil üretimde etkili olacak tedbirle gitmek, ekonomiyi daraltmak yerine genişletmek, ancak bunları yaparken de enflasyonist etkilere dikkat etmek lazımdır.

İKTİSAT- Çok teşekkür ederiz Sayın Dikmen....

TOPLUMSAL-EKONOMİK YAPILAR KISKACINDA BİREY

ERICH FROMM'DA ÖZGÜRLÜK SORUNSALI (II)

Metin GÜMRÜKÇÜ

Bundan önceki bölümde, insanın doğası, temel gereksinimleri, çevreye uyum mekanizmaları, bireyselleşme ve özgürleşme konularında E. Fromm'un görüşlerini sergilemeye çalışmıştık. Kısaca yinelemek gerekirse; açlık, uyku, cinsellik gibi temel gereksinimlerini karşılamak için çalışmak, birşeyler yapmak zorunda olan insanoğlu, içinde doğup büyüdüğü toplumca belirlenmiş bir çalışma biçimine bağlı olarak iş görmek durumundadır. Toplumca belirlenmiş bu yaşama biçimi, kişinin karakter yapısını da belirleyecektir ister istemez. Bireylerin, toplumsal dizgenin gereklerine uyacak biçimde davranmaya koşullandırılmaları iki yoldan gerçekleşmektedir. Birincisi aile, okul ve çeşitli toplumsal kurumlarda eğitim, özendirme, ödül, telkin, utandırma, tehdit ve ceza yöntemleriyle bilinçli olarak sağlanır. İkincisi ise, Fromm'un 'toplumsal bilinçdışı' adını verdiği, baskı ve denetim altında tutulan düşünce ve duygu alanlarında kendiliğinden gerçekleşmektedir; şöyle ki, toplumsal dizgenin doğru düzgün işleyebilmesi için bazı duygu ve düşüncelerin bireysel bilince yükselmemesi, engellenmesi gerekir. Bu oto-sansür de, içiçe geçmiş üç ayrı mekanizma konuşulan dilin kavramsal sınırları, toplumda genel olarak kabul gören mantık anlayışının düzeyi ve toplumsal tabular) aracılığıyla belirtilir.

Önceki bölümde de belirttiğimiz üzere, insanın doğası Fromm'a göre, ne biyolojik eğilimlerin genel bir toplamı, ne de kolaylıkla uyum sağladığı kültür kalıplarının cansız bir gölgesidir. İnsan doğası, tarihsel gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmakta, ama aynı zamanda kendine özgü bir takım mekanizma ve yasalara sahip bulunmaktadır. Bunlardan uyum mekanizmaları üstünde daha önce durmuştuk. Şimdi Fromm'da özgürlük sorunsalının en önemli kavramlarından biri olan kaçış mekanizmalarını gözden geçirmeye çalışacağız. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önce, kaçış'a yolaçan etmenler üstünde

durmak yararlı olacaktır. Fromm bu konuda daha çok, modern insanı ele alıp incelediği için, biz de aşağıda onu izleyerek, günümüz insanını özgürlükten kaçmaya iten nedenleri kısaca belirtmeye çalışacağız.

MODERN TOPLUM VE BİREY

Modern toplumda insan daha bağımsız, daha kendine güvenir ve eleştirel düşünceye sahip; ama daha yalıtılmış, daha yalnız ve ürküş bir konumdadır.

Bu çelişkili durumu kavrayabilmek güçtür. Çünkü diyalektik olmayan terimlerle düşünmeye alışmış olduğumuz için iki çelişken görünüşün aynı zamanda ve tek bir nedenden doğmuş olabileceğini kuşku ile karşılama eğilimindeyizdir. Sözgelimi kendilerini özgürlük davasına adanmış kişilerden, özgürlüğün pek çok insan için bir yük oluşunu kolayca anlamalarını bekleyebilir miyiz? Bu kavrama zorluğunun başlıca nedeni, insanın eski özgürlük düşmanlarından (dış yetkelerden) kurtulmasına karşın, başka düşmanlarla karşılaşmış olduğunun gözden kaçırılmasıdır. Bu yeni düşmanlar artık dış baskılar değil, gözle görülüp elle tutulmayan iç baskılardır. Örneğin düşünme ve konuşma özgürlüğünün önemine yürekten inanırız da, çağdaş insanın düşündüğü ve söylediği şeylerden çoğunun, herkesin düşündüğü ve söylediği şeyler olduğuna dikkat etmeyiz; ayrıca pek çok kişinin kendine özgü biçimde düşünebilme yeteneğine ulaşamadığını, yani kendi başına düşünemediğini unuturuz. Aynı biçimde, insanın kendi yaşamına yön vermede dış yetkelerden (otoritelerden) kurtulmuş olmasından gurur duyarken en az dış yetkeler denli güçlü olan kamuoyu ve 'sağduyu' gibi anonim yetkelerin rolünü gözden kaçırma eğilimindeyizdir. Çünkü herkesin bizden beklediği gibi davranmaya ta yürekten hazırızdır da, başkalarından farklı olmak son derece korkutur bizi.

Fromm'un en çok üstünde durduğu noktardan biri de, özgürlüğün sadece nicel değil, aynı zamanda nitel bir sorun olduğunun

yeterince anlaşılamamasıdır. Oysa geçmişte kazandığımız özgürlükleri korumakla yetinmeyip, yeni bir özgürlüğe ulaşmaya çalıştığımız sürece ve ölçüde umut edebiliriz 'tutsaklık'tan kurtulmayı. Bu özel çabayı gösteremediğimiz takdirde, kimse çıkıp da bize "buyrun özgürlüğünüzü" demeyecektir.

Özgürlüklerin artmasında büyük etkileri olan kapitalizm, aynı zamanda bireyi daha yalnız ve yalıtılmış hale sokmuş ve kendi güçsüzlüğünü farketmekten ileri gelen bir duygu ile dolup taşmasına yolaçmıştır. Bu açıdan kapitalizmde insanın, çok büyük bir ekonomik makinenin dişli çarklarından biri haline geldiği su götürmez - büyük sermayesi varsa önemli bir çark, hiç sermayesi yoksa önemsiz bir çarktır.

Luther ile Calvin'in öğretileri, insanı, modern toplum içerisinde almak zorunda bulunduğu role, ruhsal olarak hazırlamışlardır. Bu öğretiler uyarınca ne adalet, ne de sevginin temsilcisi olan bir Tanrının şanına hizmet edecek bir araç haline gelen insanın, ekonomik makineye - giderek 'Führer'e - hizmet etmekten ibaret olan bir rolü kabul etmeye hazır olması bizi şaşırtmamalıdır.

Modern insan, kendi çıkarına davrandığını sanırken gerçekte yaşamını, kendi dışındaki güçlerin buyruğuna verdiğinin farkında değildir. Modern ruhbilimin 'çiftdeğerlilik' (ambivalence) kavramına uygun olarak bencilliğin, gerçek benliği sevmekten ileri geldiği dikkate alınırsa, modern insanın, bireysel değil toplumsal benliğinin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği kavranılabilir. Bu öyle bir «benlik» tir ki, aslında bireyin oynaması gereken rolden oluşmuştur ve gerçekte, insanın toplumsal işlevinin öznel kılığa bürünmesinden başka bir şey değildir. Yani modern insan "kendimi seviyorum" derken aslında 'toplumsal benliğini' sevmektedir. Kendi benliği ise zayıflamış, kişiliğinin bütün öteki görünüşlerini bir yana atarak sadece zekâ ve istenç gücünden ibaret kalmıştır.

İnsanın, doğa üzerindeki egemenliğini günden güne artırıyor olması benliğini bir ölçüde güçlendirmiş olsa bile, toplumun, yaratmış olduğu bu güçleri denetlemeyemediği de apaçık ortadadır. Üretim sistemi son derece akla uygun bir yapıdayken, bu sistemin toplumsal görünüşleri akıldışı bir niteliğe sahiptir. Ekonomik bunalımlar, işsizlik, savaş insanların alinyazılarına hükmetmekte, insan, kendi ürettiği makinelerin kölesi haline gelmekten kurtulamamaktadır.

Toplumsal ve kişisel ilişkilerde, piyasa yasaları kural olarak kabul edilmiştir. İnsanlar mallarını satarken kendilerini de satmaktadır aslında. Ürünlerini yada hizmetlerini satabilmek için 'hoşa giden bir kişiliğe' sahip olmak zorundadırlar. Yani hoşa gitmenin niteliklerine de karar veren piyasa olmaktadır. Böylece kendine güven duygusu

olsun, benlik duygusu olsun, yalnızca başkalarının birey üstüne düşünmüş oldukları şeylerden oluşmaktadır. O, ancak herkesçe beğenildiği sürece ve ölçüde değerli olduğunu kabul edecektir.

Öte yandan toplum, bu güvensizliğin dış görünüşlerini yenmeye yardım eden araçları da sağlamıştır: mülkiyet, prestij, güç, aile, ulusal gurur, sınıf gururu vb. gibi. Gelgelelim bunlar güvensizlik ve endişeyi sadece örtbas edebilmiş, ama büsbütün giderememişlerdir. Bireyin, bilinç dünyasında kendini güvenli duymasına yardım etmişler, ama bilinçaltındaki dinamik etmenlerin her an dışarı fırlamaya hazır beklemekte olduğundan doğan tedirginliği ortadan kaldıramamışlardır.

E. Fromm'a göre, sinirceli (nevrotik) denilen kimselerce duyumsanan yalnızlık ve güçsüzlük duygusu, ortalama ve normal bir insanın farkında olduğu bir şey değildir. O bunu farketmekten fena halde ürkmektedir. Bu duygu; gündelik çabalar, çevreden görülen takdir, işdeki başarı, herhangi bir oyalanma biçimi, «eğlenme» «insanlarla ilişki kurma», «yolculuklar yapma» ... gibi şeylerle örtül-müş, gizlenmiştir. Ama yine de yalnızlık, korku ve şaşkınlık sürmektedir ve insanların buna sürekli katlanabilmeleri beklenemez. Olumsuz özgürlükten olumlu özgürlüğe (sevgiye ve yaratıcı işe) ulaşılmadıkça, kişiler özgürlükten elbirliğiyle kaçmaya çalışacaklardır. Zamanımızın toplumsal kaçma yollarından başlıcası, bir öndere boyun eğme yada (demokratik ülkelerdeki yaygın biçimiyle) zorlayıcı bir uyma veya bağımlı olmadır.

KAÇIŞ MEKANİZMALARI

Binyıllar boyunca süregelen 'bireyselleşme' süreci içerisinde, insanın, kendisini doğa, klân, kast ve kiliseye bağlayan bağlardan koptuğunu görmüştük. Kişiyi bir zamanlar belli bir güven ve huzur ortamı sağlamış olan - Fromm'un 'temel bağlar' adını verdiği - bu göbek bağlarından kesin kopuş, kapitalizmin gelişmesiyle tamamlanmıştır. Bireye güvenlik sağlayan bağlar bir kez koptu mu, tutulacak iki yol vardır: Birincisi sevgi ve yaratıcı etkinlik, ikincisi ise özgürlükten vazgeçme. İkinci yolu tutanlar, (eskisi gibi 'temel bağlar' içine de giremediklerinden) yalnızlıklarını ister istemez yapay yollardan gidermeye çalışacaklardır. Bu bir kaçıştır. Belki katlanılamayacak bir endişeyi yatıştırır, kişiyi panikten kurtararak yaşamayı olanaklı kılar, ama temeldeki sorunu ortadan kaldırmaz ve sadece otomatik yada zorlayıcı davranışları içeren bir yaşam biçimine yol açar.

Fromm, bu kaçış mekanizmalarından, konuyla ilgili olarak, faşist sistemle modern demokrasinin anlaşılması için zorunlu olanlarını yetkecilik, yıkıcılık ve otomat gibi uyma başlıkları altında incelemiştir. Şimdi bunları özetlemeye çalışalım.

1. YETKECİLİK:

Yetkecilik (otoritecilik), benliğin bağımsızlığından vaz geçme ve yoksun olduğu gücü kazanabilmek için kendini, başka bir kişi yada şeyle birleştirme eğilimidir. Yitirilmiş 'temel bağlar' yerine, 'ikincil bağlar' koyma çabasıdır bir bakıma. Yetkecilik, boyuneğme (mazoşizm) yada egemenlik kurma (sadizm) biçiminde dış vurur. Her iki davranış biçimi de, katlanılamayan bir yalnızlık halinden kaçış yoludur.

a) MAZOŞİZM:

Önemsizlik, güçsüzlük ve aşağılık duygularıyla ilgilidir. Kişi bu yanlarından yakınsa bile değişmeye yanaşmaz. Dış güçlere, başka insanlara, kurumlara yada doğaya, göze çarpacek denli bağımlılık gösterir. İstekte bulunma ve kendini gösterme olanağından ve benlik duygusundan yoksundur. Yaşam onun için, egemen olamaya-acağı, denetleyemeyeceği ezici bir güçten başka bir şey değildir. Daha şiddetli durumlarda mazoşistlerin kendilerine acı çektiirdikleri de görülür.

Mazoşistin tek amacı, benliğinden kurtulmak, kendini ortadan silmek, özgürlüğün yükünü fırlatıp atmasıdır. Buna ulaşabilmenin yolunu kendini küçültmekte, önemsizleştirmekte, acı çekmekte bulur. Mazoşist karar vermekten, yazgısını belirleme sorumluluğundan, 'yaşamın anlamı nedir, «ben» neyim' gibi sorulardan kurtulmuştur. Bağlanmış olduğu güçle ilişkisinin biçimi, bu soruları yanıtlamıştır.

b) SADİZM

Sadist, başka bir varlığı benliğinin bir parçası haline getirecek biçimde kendi alanını genişletmekte ve böylece, yoksun bulunduğu gücü kazanmış olmaktadır. Sadizmdeki güçlü olma tutkusu, köklerini kuvvetten değil, zayıflıktan alır aslında. Gerçek bir kuvveti bulunmadığı için ikinci dereceden bir kuvvet kazanmak üzere başvurulan umutsuz bir çabadır sadizm. Yıkıcılıktan ayrıldığı nokta, nesnesini yok edip ortadan kaldırmamasıdır; çünkü ona gereksinimi vardır.

Erich Fromm'a göre, genel olarak sadist ve mazoşist eğilimler birlikte bulunurlar. Sadomazoşist nitelikteki bu tür insanlar sinirseli (nevrozlu) değil de «normal» iseler, bu karaktere 'yetkeci karakter' demek uygun olur. Çünkü böyle kimseler her zaman yetkeye yönelik tavırları ile belirlenmişlerdir. Yetkeye hayrandırlar ve kendileri de bir yetke olmak istemektedirler. 'Yetkeci karakter', faşizmin insan temeli olan kişilik yapısını da yansıtmaktadır.

Yetkeci karakter için güç, belli bir değere sahip olduğu için değil, sadece «güç» olduğundan çekicidir; aynı zamanda güçsüzler de nefret

uyandırır. Yetkeci karakter «devrimci» değil «isyan-çı»dır. Zaman zaman yetkeye başkaldırması, güçsüzlük duygusunu bastırma girişimidir; boyun eğme isteği sürüp gider. Böyle kimseler özgürlüğü sınırlayan koşullardan hoşlanırlar. Kadere boyun eğmeyi severler.

Yetkeci karakter geçmişe tapar. Daha önce olmamış bir şeyin olmasını istemek, bu konuda çaba harcamak delilliktir, cinayettir. Yaratıcı etkinlik, onun coşkusal yaşantısının sınırlarını aşar. Yetkeci felsefede eşitlik kavramı da yoktur. İster cinsel farklar, isterse ırk farkları olsun, herhangi bir fark onun için mutlaka bir üstünlük veya aşağılık belirtisidir.

2. YIKICILIK

Bireysel güçsüzlüğe katlanamamaktan doğar. Yıkmanın nedeni, benliğin yitildiği şeyce ezilmesini önlemektir. Bireylerde yıkıcılık derecesi, yaşamın gelişmesinin engellenmişliğiyle doğru orantılıdır. "Yıkıcılık, yaşanmamış bir hayatın ürünüdür" der Fromm. Aşağı orta sınıfta, yıkıcılığın, öteki sınıflara göre daha fazla görülüyor olmasını da bu olguya bağlar.

3. OTOMAT GİBİ UYMA

Normal bireylerden çoğunun modern toplum içinde bulmuş olduğu çözüm yoludur. Bireyin kendi kendisi olmaktan vazgeçmesi demektir. Kültürel kalıpların önerdiği kişilik tipini tümüyle benimsemektir. Bu durumda «ben» ile dünya arasındaki ayrılık ortadan kalkmakta, böylece yalnızlık ve güçsüzlük korkusu bilinçten silinmektedir. Bireysel benliğinden vazgeçerek otomat haline gelen kişi, çevresindeki milyonlarca otomata benzediği için artık kendisini yalnız ve endişeli olarak duyumsamaktan kurtulmaktadır.

E. Fromm, modern toplumda çok yaygın olarak raslanan 'otomat gibi uyma'yı, özgürlük ve demokrasi için en büyük tehlikelerden biri, belki de başlıcası saymaktadır. Biri olmazsa öbürünün de olmayacağını belirttiği özgürlük ve demokrasi kavramlarının, bu konuda yaygın ve endişe verici yanılsamalar ortadan kaldırılmadıkça, kağıt üzerinde kalmaktan kurtulamayacağına inanmaktadır. Aşağıda Fromm'un, modern toplumda özgürlük-demokrasi ilişkilerine yaklaşımını sergilemeye çalışacağız.

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ

Modern demokrasi, bireyi bütün dış baskılardan kurtarmakla gerçek bireyselliğe ulaşma olanağı sağlamış mıdır? Bu soruya olumlu yanıt vermeye yanaşmayan Fromm, demokratik ülkelerde faşizm tehlikesi için çok verimli bir ortam oluşturan bir olguyu (bireyin önemsizliği ve güçsüzlüğü olgusunu) görmemenin hata olacağını belirterek, özetle şunları söylüyor:

Düşünce ve duygularımızı serbestçe dile getirebiliyor olmaktan gurur duyarız. Ne var ki, dile getirme hakkı, ancak kendi öz ürünümüz olan düşünce ve duygulara sahip olabildiğimiz sürece anlam kazanabilir. Kültürün, demokratik ülkelerde bile, boyun eğme eğilimini ne denli destekliyor oluşu dikkate değer bir olgudur. İçten gelen duyguların baskı altına alınması, dolayısıyla benliğin engellenmesi, çocuğun ilk eğitimiyle birlikte başlamaktadır. Özgün ruhsal eylemlerin yerine, dışardan verilmiş düşünce, duygu ve istekler konulmaktadır. Tehdit, ceza, utandırma, ödül, «açıklama» vb yollarla, çocuğun çevreyle çatışmasından ileri gelen tepkisi giderilmeye çalışılır. Bu durumda çocuk, önce duygularını dile getirmekten, sonra da duygularından vazgeçecektir. Kendisinin olmayan duygular edinmeye başlaması, özellikle de insanları sevmeyi, eleştirel düşüncesini kullanmaksızın onlara dostça davranmayı ve gülümsemeyi öğrenmesi, bir öz savunma mekanizması olarak kaçınılmazlaşacaktır.

Toplumda coşkular genellikle engellenmektedir. Yaratıcı düşünce, coşkuyla sıkı sıkıya ilgili olduğu halde, coşkusuz yaşamak ve düşünmek bir erdem haline gelmiştir. Coşkulu olmak, hasta veya dengesiz olmakla eşdeğer görülmektedir. Böylece insanların düşünceleri enikonu yoksullaşmaya, yavanlaşmaya doğru gitmektedir. Öte yandan coşkular büsbütün yokedilemeyeceği için, kişiliğin düşünsel yanından tümüyle ayrı olarak varlıklarını sürdürmek zorunda kalmışlar; bunun sonucu olarak, coşkuyla susamış milyonlarca müşteriyle doyuran filmler, popüler şarkılar vb ile bayağı ve sahte bir duygululuk çıkmıştır ortaya. (Türkiye'deki 'arabesk' olayını da bu bağlamda ele almak yanlış olmaz sanırız.)

Duyguların ve coşkuların bozulmasının yanı sıra düşünceler de bozulmaktadır. Daha eğitimin ilk evrelerinden başlayarak, özgün düşüncenin önüne geçilmekte, kafalara önceden hazırlanmış düşünceler sokulmaktadır. Çocuklar dünyaya merakla bakarlar, gerçeği öğrenmek isterler. Oysa ciddiye alınmazlar. Özellikle gizli küçümsemelerin veya horgörmelerin çocuktaki girişimciliği, etkinliği söndürdüğü bir gerçektir.

Okullarda, olgular üstüne daha fazla bilgi edinildikçe, gerçeğin bilgisine ulaşılabileceği yolunda acıklı bir inanç süregelmektedir. Oysa daha fazla bilgi edinmeye uğraşmaktan, düşünmeye vakit kalmamaktadır. (Fromm'u izlerken, ülkemizde de son yıllarda alabildiğine yaygınlaşan, özel orta öğrenim ve yüksek okul giriş sınavlarını ve o sınavlara hazırlanan «yarış atlarını» anımsamak olanaksız.

Fromm'a göre, özgür düşünmenin önündeki başlıca engellerden biri de, bütün gerçekleri görece kabul etmektir. Bu durumda gerçek,

tümüyle öznel bir konu, bir zevk sorunu gibi görülmektedir. Bilimin ereği, dünyaya coşkusuz ve yansız bir gözle bakmak olup çıkmıştır sanki. Deneycilik yada olguculuk adı altında ortaya çıkan böyle bir görececilik'in sonucu; düşünce-nin, temel uyarımından, yani düşünen kimsenin istek ve çıkarlarından yoksun kalmış olmasıdır. Bu durumda gerçeği aramak için gerekli uyarım da kalmamış olmaktadır.

Fromm'a göre, kültürün büyük bir bölümünün tek bir işlevi vardır: sorunları gizlemek, bir sis tabakasıyla örtmek. Bu sis tabakalarından biri, sorunların ortalama kişilerce kavranılamayacak denli karmaşık olduğunu ileri sürmektir. Bu durumda birey, karmakarışık bir veri yığını içerisinde eli kolu bağlı kaldığını duyumsayacaktır içten içe. Tepkisi iki türlü olabilir: Birincisi, söylenmiş ve yazılmış her şeye karşı kuşkucu ve alaylı tavır takınmak; ikincisi ise, yetkeyle (otoriteyle) söylenmiş her şeye çocukça bir saflıkla inanmak.

E. Fromm, yapılaşmış bir dünya tasarımının yıkılıp bozulmuş oluşunun da eleştirel düşünme yeteneğini felce uğrattığını ileri sürmektedir. Böylesi bir dünyada, olgular bireyin gözünde, bütün içerisindeki yerlerini yitirmekte, soyut ve nicel bir anlam taşıyarak sadece bir olgudan ibaret kalmaktadır. Artık önemli olan, az mı yoksa çok mu bildiğimizdir. Örneğin kitle iletişim araçlarında (Radyo, TV, gazete) farklı değer ve önemdeki olaylar, aynı haber değeriyle verilmekte, ve bu yüzden coşkuların ve eleştirel yargıların engellenmesiyle, dünyada olup bitenlere karşı kayıtsızlık doğurulmaktadır.

Demokratik ülkelerdeki bireylerin çoğunluğunda duygu ve düşünme özgünlüğünün bulunmaması, isteme edimi için de geçerlidir. Çağdaş insanın bu konudaki birinci sorunu sanki, istediği şeylerin ne olduğunu bilmesine karşın onlara ulaşamamış olmasıdır.

'Bütün bunları ben mi istiyorum? Beni mutlu kılacağına sandığım, ama ulaşır ulaşmaz elimde uçup giden bir takım ereklere peşinde koşmuyor muyum aslında?' Böylesi soruların ortaya çıkması, bireyi ürkütmektedir. Çünkü bu sorular, insanın bütün etkinliğinin temelini, yani ne istediğini bilip bilmediğini sorun haline getirmektedir bir anda. Bu bakımdan insanlar, onlardan olabildiğince kurtulmaya bakarlar. Yorgunluktan veya bunaldıktan ötürü bu sorularla uğraştıklarını düşünüp yine o kendi istekleri olduklarına inandıkları şeylerin peşine düşerler. O yanılsamalar uğruna büyük tehlikeleri göze almayla hazırdırlar da kendi seçecekleri ereklere benimsemiş sorumluluğunu ve tehlikesini yüklenmenin sözünden bile ürkerler. Ama bir önder yada bir ideoloji; yaşama düzen, anlam ve coşku getireceğini vadetmeye-görsün, büyük bir hevesle arkasından gitmeleri işten bile değildir.

Bu noktada E. Fromm, şu soruyu sormaktadır: Çağdaş toplumda ulaşılan özgürlüğün, kişiyi yeni bir takım bağlara götürdüğüne bakarak, bir kısır döngünün varlığına inanmak zorunda mı kalacağız? Yani bağımsızlık ve özgürlük aslında, yalnızlık ve korkuyla aynı anlama mı gelmektedir?

Olumlu bir çıkış noktasının bulunduğu inanılan iyimser Fromm; yalnızlık ve korkuyla aynı anlama gelmek zorunda kalan özgürlüğün, aslında birtakım şeylerden kurtulma anlamında olumsuz bir özgürlük olduğuna dikkatimizi çekmektedir. İnsan bununla yetinmeyip, bir şeye ulaşma anlamındaki olumlu özgürlüğü elde etmeye çalışmalıdır asıl. Gerçek özgürlüğe giden yol, benliğin gerçekleştirilmesinden, insanın kendi kendisi olmasından geçmektedir. Benliğin gerçekleştirilmesi ise, yalnızca bir düşünme edimiyle değil, coşkusallık ve zihinsel olanakların etkili biçimde ortaya çıkmasıyla başarılabilir. Fromm'un deyişiyle, olumlu özgürlük "bütünleşmiş kişiliğin içten gelen etkinliği"dır.

Nedir içten gelme etkinlik? Akıl ve insan doğası arasındaki ikiliğin giderilmesi ve kişilik bütünlüğünün kabul edilmesiyle ortaya çıkan özgür davranışlardır. Sanatçılar, kimi filozof ve bilim adamları, çocuklar içten gelerek davranma örnekleri verirler. İçten gelmeliğin iki temel ögesi, sevgi ve yaratıcı iştir. Özgürlüğün özündeki ikilik (bireyselliğin doğuşu ve yalnızlık acısı), daha üst bir düzeyde, insanın içten gelme davranışlarıyla çözümlenebilir ancak

E. Fromm, burada bir noktanın dikkatimizden kaçmaması için; önemli olan, diyor, ulaşılabilecek sonuç değil, bu etkinliğin kendisi, yani etkinlik sürecidir. Ağırlık merkezi, yaratıcı etkinlik süresince alınan doyum'dan, 'tamamlanmış yapının değeri'ne doğru kaydığı takdirde, insan, kendisine gerçek mutluluk verebilecek fırsatı kaçırmış olur ve eriştiği sandığı şeyin - başarı denilen o aldatıcı mutluluğun - büyük bir düş kırıklığı içinde elinden uçup gittiğini görür. Çünkü yaşamın tek bir anlamı vardır, Fromm'a göre, o da yaşama ediminden başka bir şey değildir.

İNSANIN ÖZÜ VE ÖZGÜRLÜK

İnsan gerçekten özgür müdür, yoksa düşünce, duygu ve davranışları, çevre koşullarıyla ve biyolojik yapısıyla mı belirlenmiştir? Kendisi için doğru ve iyi olanı seçebilir mi, yoksa kendisine bunları seçtiren iç ve dış güçlerin güdümünde midir?

Bu soruların yanıtlanabilmesi için, E. Fromm, işe başka bir sorunu tartışarak başlamanın daha iyi olacağını söylüyor. "İnsanın özünden yada yaratılışından sözedilebilir mi; edilebilirse bu öz yada yaratılış nasıl tanımlanabilir?" diye soruyor önce. İncelememizin birinci bölümünde insanın

doğası, temel gereksinimleri, eğilimleri üstünde dururken Fromm'un bu konuya ilişkin görüşlerine bir ölçüde değinmiştik. Şimdi onları tamamlayıcı nitelikte olan ve daha çok özgürlük sorununu aydınlatmayı amaçlayan açıklamalarını sergilemeye çalışacağız.

E. Fromm, insanın özü diye bir şey olmadığını ileri süren görüşlere karşı, "Freud'un ve daha bir çok düşünürün benimsediği insanın yaratılışı görüşünden" Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s. 121) yola çıktığını açıkça belirtiyor. Ancak bir çok düşünürün, insanın özünü 'değişmez bir madde' ya da 'evrimle sürekli değişen bir nitelik' biçiminde tanımlamalarına karşı çıkarak; insanın özünün, belirli bir nitelik ya da madde değil, tersine insanın varoluş biçiminde yatan bir çelişki olduğunu savunuyor. Bu çelişki, iki dizi gerçekten doğmaktadır. İlk olarak; insan bir hayvandır, içgüdüsel özellikleri öteki hayvanlara göre eksik ve yetersizdir, yaşayabilmek için araçlar yapmak, bir dil geliştirmek zorunda kalmıştır. İkinci olarak; belli bir düzeyin üzerinde anlağa (zekâyâ) sahip olmasından öte, öteki hayvanlarda bulunmayan başka bir zihinsel yeteneğe de sahiptir: kendisinin, geçmişinin ve - ölüm demek olan- geleceğinin farkındadır; küçüklüğünün ve güçsüzlüğünün farkındadır; başkalarının (dostlar, düşmanlar yada yabancılar olarak başkalarının) da farkındadır.

"İnsan, doğanın içindedir, doğadaki yasaların ve raslantıların elindedir, ama doğayı aşar; çünkü hayvanı doğanın bir parçası (doğayla aynı) kılan farkında-olmama durumu içinde değildir." (Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s. 123)

Güçsüzlüğü ve kendinin-farkında oluşu, insanı dünyadan kopuk, yalnız, korkak bir yabancı haline getirecektir ister istemez. Doğanın tuzağıdır, ama gene de doğanın dışına taşmıştır. Fromm'a göre insanın özünü oluşturan bu çelişkiyi, ona getirilmesi gereken çözüm ile birlikte ele almak doğru olur. Çünkü bıçak sırtında sürüp giden bu ürküntü verici çatışma, şu yada bu yoldan bir çözüm gerektirmekte, insanı bir çözüme zorlamaktadır. İnsan, varoluşunda yatan bu korkuyu yenebilmek, yalnızlıktan kurtulup huzura kavuşabilmek için ne yapmalıdır?

"İnsanın bu sorulara vereceği yanıt (....) kuramsal bir yanıt olmamalıdır; insanın tüm varlığı, tüm duyguları ve etkinliğiyle verdiği bir yanıt olmalıdır. (....) Bu yanıt, insanın kopmuşluk duygusunu yenmesine, bir bütünleşme, birlik, bir yere-ait olma duygusu kazanmasına yardım etmelidir. İnsan olarak doğmuş olmanın getirdiği soruya insanın verebileceği pek çok yanıt vardır. (....) Bu yanıtlardan hiçbirinin kendi başına insanın özünü oluşturmadığına bir kez daha vurgulamak isterim; özü oluşturan şey, sorunun kendisi ve bu soruya bir yanıt bulma gereksinmesidir. İnsanın

çeşitli varoluş biçimleri, özü oluşturan yanıtlar değil, bu çatışmaya verilen yanıtlardır." (Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s. 123-24)

E. Fromm, 'kopmuşluğu aşma ve bütünleşmeye ulaşma' yolunda iki arayış biçimi olduğunu söylüyor. Birinci arayışa «geriletici» yanıt adını veriyor. İnsanın geldiği yere doğaya, hayvansal yaşama, atalarına - dönmeyi istemesidir bu. İnsanoğlu "kendisini insan kılan, ama gene de ona acı veren şeyden, aklından ve kendisinin farkında-olma yeteğinden kurtulmak isteyebilir." (Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s.124)

«İlerici çözüm» adını verdiği ikinci arayış biçimi ise, "insancıl güçlerinin tümünü, tüm insanlığını, kendi içinde bütünüyle geliştirmesi, yeni bir uyum kurmasıyla sağlanabilir." (Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s.125)

Daha şematik olarak belirtmek gerekirse, gerici ve ilerici çözümleri, (Fromm'a göre insanda sağlıksızlığı ve sağlıklılığı gösteren) şu temel eğilimlerle de dile getirebiliriz: Ölümsevgisi'ne karşı Yaşamsevgisi, Hastalıklı Narsizme karşı Komşuları ve Yabancıları Sevmeye, Aile içi Zina ilişkileri ile Birlikte-Yaşama Saplantısına karşı Bağımsızlık ve Özgürlük.

Unutulmaması gereken şey, bu iki arayış biçiminin, birer seçenek olarak, insanın içinde birlikte bulunduğudır. İyilik ve kötülük ya da özgürlük ve tutsaklık dediğimiz şeyler, insanda, bunlardan birinin öbürüne üstünlük sağlamasıyla ortaya çıkarlar.

ÖZGÜRLÜĞE GİDEN YOLLAR

Buradan insanın özgürlüğü sorununa geçebiliriz artık. Yaşamının herhangi bir anında insan, iyiliği seçmekte özgür müdür, yoksa içindeki ve dışındaki güçlerce kuşatıldığı için böyle bir özgürlüğe sahip olmadığı mı söylenmelidir?

Fromm'a göre, geleneksel özgürlük tartışmalarında deneysel ve ruhsal bilgiler kullanılmadığı için özgürlük tanımı hep eksik kalmış ve bu yüzden sorun genel ve soyut bir bağlamda tartışılmaktan kurtulamamıştır. İnsanları bilinçaltı güçlerin yönettiği kabul edilmedikçe, seçme özgürlüğü sorununun çözülmeceğini savunan Fromm, bu durumda insanın olsa olsa seçmesinin özgür bir seçme olduğunu sanarak, yanılgısıyla avunacağını söylemektedir.

Fromm'a göre, geçmişteki özgürlük tartışmalarında en sağlıklı yaklaşımlar Marx ve Freud'ça gerçekleştirilmişti; her iki düşünür de, insanın değişme olanağını, yani kendisini arkasından yöneten güçlerin farkında-olmaktan doğan böylece özgürlüğünün yeniden ele geçirmesini sağlayan) değişme yetisini görmüşlerdi. İnsan neden-sonuç yasalarıyla yönetiliyordu, ama bi-

linçlilik ve doğru eylemler aracılığıyla kendi özgürlük alanını yaratıp genişletebileceği de kabul edilmeliydi. Freud'a göre, bilinçaltının farkında olmak, Marx'a göre de toplumsal ekonomik güçlerin ve sınıfsal çıkarların farkında olmak, bu özgürleşmenin koşullarıydı. Her ikisinde de, farkında olmaya ek olarak, etkin bir istenç (irade) ve çaba, özgürlük için zorunlu koşullardı.

E. Fromm'a göre özgürlük, seçenekler arasında doğru seçme yapabilme yetisidir. Daha açık söylemek gerekirse; seçme özgürlüğü sorunu, aynı ölçüde iyi iki olasılık arasında (örneğin kitap okumakla satranç oynamak) bir seçme yapmak değildir; "seçme özgürlüğü, her zaman daha kötüye karşı daha iyi olanı seçme özgürlüğüdür. Daha iyi yada daha kötü olma durumu ise, her zaman yaşamın temel ahlâksal sorununa baskı olarak anlaşılır- ilericilikle gericiilik, sevgiyle nefret, bağımsızlıkla bağımlılık arasında bir seçmedir bu. Özgürlük; akıldışı tutkuların sesine karşı, aklın, sağlığın, huzurun ve vicdanın sesini dinleme yeteneğinden başka bir şey değildir." (Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s.138)

Fromm'a göre seçme özgürlüğü, insanın kişilik yapısına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden kimi insanların elinde iyiyi seçme özgürlüğü yoktur, çünkü kişilikleri ileri derecede hastadır. Kimi insanlar da sağlıklı kişiliğe sahip olmanın bir sonucu olarak, kötülüğü isteyemez, kötülük yapamazlar. Ancak bunlar aşırı örneklerdir; insanların çoğunluğunda, çatışma içinde dengelenmiş iyi ve kötü eğilimler birarada bulunur. Seçme edimi, bu insanların kişiliğinde çatışan güçlerden birinin ağır basmasıdır. E. Fromm bu noktada, çatışan eğilimler arasında seçme özgürlüğünün hangi etmenlere bağlı olduğunu tartışmaya girişmektedir.

Fromm'a göre en önemli etken, bu eğilimlerin bilinçaltı yanıtıdır. Akıldışı eğilimlerimizin ağır bastığı durumlarda, seçme özgürlüğümüzü destekleyecek olan şey ise, "kötüye karşı iyi olanı seçmede belirleyici etkenin" ne olduğunu bilmek, onun farkında olmaktır.

Bu bilinçlilik ögesi, bu farkında-olma durumu neleri kapsamalıdır? Fromm'a göre, her şeyden önce kişi, iyinin ve kötünün ne olduğunu farkında olmalıdır. Yukarıda bu kavramların nasıl tanımlandığını açıklamış olduğumuz için üstünde tekrar durmayacağız, ancak bir noktayı belirtmekte yarar var: Fromm'a göre iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu farkında olmak, onları kuramsal olarak bilmek'den ayrı bir şeydir. "Sevginin, bağımsızlığın ve gözüpekliğin iyi; nefretin, boyuneğmenin ve korkaklığın kötü olduğunu bilmenin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bu bilgi, yetkilerden, töresel öğretilerden vb edinilmiş, yabancılaşmış bir bilgidir." (Sevginin ve

Şiddetin Kaynağı, s.140) Farkında-olmak demek; öğrendiklerini yaşayarak, kendisiyle deneylere girerek, başkalarını gözleyerek, gelişigüzelikten uzak, bir inanç halinde bilgiye dönüştürmek demektir.

İkinci olarak, özgürlüğü isteyen kişi, isteklerinin altında yatan bilinçaltı dürtülerin farkında olmalıdır. Bu dürtülerin anlaşılmasını son derece güçleştiren, onları türlü kılıklar altında gizleyen aklauydurmalar (rationalization), özgürleşmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Çünkü insanın, 'aklının sesine uyuyorum' derken, farkında olmadan bilinçaltı eğilimlerinden birine kapılıp gitmesi işten bile değildir. Örneğin oğlunu terbiye etmek için dayağa başvuran yada onu sevgisinden yoksun bırakan bir anne, belki de, istemediği o çocuğun doğmasına yolaçan kocasına duyduğu bilinçaltı nefretin güdümünde böyle davranıyor olabilir.

Özgür olmanın üçüncü koşulu da, somut bir durumda hangi davranışın, istenen amaca uygun olduğunun farkında olmaktır. Başka bir deyişle bu aralarında seçme yapılacak olanakların farkında olmaktır. Bu olanakların bir bölümü gerçek (çı) olanaklar, bir bölümü de - özelemlerimizin dile getirdiği, uydurduğu - sahte olanaklardır. Özgürlük bu durumun farkında olmakla başlar. Gerçek olasılıklardan doğan gerçekçi seçeneklerin yeğlenmesi kişiyi özgürlüğe götürmektedir. Gerçek olasılık ise, bir bireyin (yada bir toplumun) içinde etkileşen güçlerin yapısı (güçler dengesi) göz önüne alındığında gerçekleşebilecek olasılıktır.

Dördüncü bir koşul, davranışın getireceği sonuçların bütünüyle farkında olmaktır. Seçenekler arasından şunu değil de bir başkasını seçmenin farklı sonuçları olacağını daha baştan düşünebilmek gerekir. Fromm'a göre, istenmeyen sonuçlarla karşılaşan kişiler (ve onları eleştiren başkaları) hatayı, olaylar zincirindeki ilk yada ikinci kararda değil de, en son kararda ararlar genellikle. Aslında gerçek seçme ne zaman yapılmaktadır? Kararlar zincirinin sonuncu halkasında artık özgür olma fırsatını kaçırmış olan kişi, daha önceki bir aşamada, gerçek seçmenin hemen o anda yapılması gerektiğini farkedebilseydi belki o fırsatı kullanabilecekti. Bir çok kişinin yaşamlarında başarısızlığa uğramalarını, E. Fromm, akla uygun davranabilme özgürlüğünü ellerinde tuttıkları anı farkedemeyişlerine bağlıyor. Bu olanağın farkına varıldığında ise, karar vermek için çok geç kalmıştır.

Bu durumla yakından ilgili başka bir olgu da şudur Fromm'a göre: Yanlış kararlar vermeyi ne denli sürdürürsek, yüreğimiz o denli katılaşacak; doğru kararlar verdiğimiz ölçüde de yüreğimiz yumuşayacak, canlılık kazanacaktır. Kendine güveni, gözüpekliği, inancı pekiştiren her adım,

doğru seçeneği bulma yetisini de artırmaktadır. Tersine her boyuneğme, her korkaklık bizi zayıflatmakta, sonunda özgürlüğümüzü tümüyle yitirmemize yolaçmaktadır.

Özgürlüğün sonuncu (ve belki de en önemli) koşuluna gelince; Fromm, bu koşul gerçekleşmedikçe yukarıda belirttiğimiz farkında-olma durumlarının hiçbirinin etkili olamayacağını ileri sürmektedir. Ona göre özgürlüğün iki ögeye daha gereksinmesi var: birincisi, eyleme geçme isteği; ikincisi ise, tutkulara karşı girilen eylemin doğuracağı gerginliğin acısına katlanma isteği.

Görüldüğü gibi, E. Fromm, özgürlüğün sadece edilgin bir farkında-olma yada bilinç sahibi olma ile ele geçirilemeyeceğini; eyleme geçilmeden ve eylemin getireceği acılara katlanmayı baştan kabul etmeden özgür olunamayacağını, ve bütün bunların bir sonucu olarak özgürlüğün, her gün (her an!) yeniden kazanılması gerektiğini çok iyi bilmektedir.

TOPLUMSAL KOŞULLAR VE ÖZGÜRLÜK

Son olarak E. Fromm'un, özgürlüğün toplumsal boyutları konusundaki görüşlerini ele almak istiyoruz. Özgürlüğün sadece bireysel açıdan incelenmesinin yeterli olmayacağını, sağlıklı bir ruhsal yapıya sahip özgür insanların yaygın olarak ortaya çıkabilmesi için belirli bir toplumsal altyapının varolması gerektiğini açıkça belirtiyor Fromm. Özgürlüğün yeşerebilmesi için gerekli koşulların sadece demokrasiyle yönetilen toplumlarda bulunabileceğini söylüyor. Üstelik kavramların alabildiğine bulanıklaştırılıp halk yığınlarının kolayca aldatıldığı bir dönemde (1941) yaşadığını dikkate alarak, «demokrasi»den ne anladığını, nasıl bir toplum tipini özlediğini, her türlü iki anlamlılıktan uzakta, ortaya koymaya özen gösteriyor. *

Özgürlüğün utkusunu (zaferini), demokrasinin utkusuna koşut (paralel) olarak gören Fromm'un «demokrasi»si, şu özellikleri içeriyor: Kültürün ereği olarak, bireyin gelişmesinin ve mutluluğunun seçilmesi. Yaşamın, başarı vb şeylerle meşrulaştırılması gereğinin duyulmaması. Bireyin, kendi dışındaki güçlere (Devlet, ekonomik mekânizma) bağımlı kılınmaması, araç haline getirilmemesi. Bireyin vicdan ve ülkülerinin gerçekten kendinin olmasına ve "kendi benliğinin özelliğinden kaynaklanan ereklere" gerçekleştirilmesine olanak verilmesi.

Fromm'a göre bütün bunlar, "modern tarihin daha önceki her hangi bir döneminde tam olarak gerçekleşemezdi; geniş ölçüde ideolojik ereklar olarak kalmak zorundaydılar, çünkü gerçek bireyciliğin gelişmesi için gereken maddesel temel yoktu ortada. Kapitalizm bu öncülü yaratmıştır. Üretim sorunu - hiç değilse ilke olarak -

çözölmüştür (....) Bugün için karşılaştığımız sorun, toplumsal ve ekonomik güçlerin örgütlenmesi ve böylece insanın (....) onların kölesi olmaktan çıkabilmesidir." (Hürriyetten Kaçış, s.281)

Olumlu özgürlüğün gerçekleşebilmesi için, belirli ekonomik ve toplumsal değişmelerin sağlanması gerektiğini ileri sürerken, E. Fromm; ekonomik sorunlarla uğraşmak veya gelecek için ekonomik plânlr yapmak yazmış olduğı kitapların ereğı olmamakla birlikte çözüm yolunun hangi yönde aranması konusunda herhangi bir kuşku uyanmasını da istemediğini belirterek, «özgür toplum» üstüne daha ayrıntılı açıklamalara girişme gereğini duymaktadır.

Fromm'a göre; halkın seçtiğı ve halka karşı sorumlu olan bir hükümet ile İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki haklar, modern demokrasinin temel başarılarındandır, bunlardan vazgeçmeyi göze alamayız. Aynı zamanda aşağıdaki demokratik ilkelerden de ödün verilmemelidir: Hiç kimsenin yoksulluk ve geçim sıkıntısı çekmesine izin verilemez. Toplum, bütün üyelerinden sorumludur. Hiç kimsenin korkuyla boyun eğmesine ve işsizlik ve açlık korkusuyla onurunu yitirmesine meydan verilemez.

Demokrasinin bu temel başarılarını sadece korumakla kalmamalı, güçlendirmeye ve geliştirmeye de çalışmalıyız. Demokrasinin gelişmesi ise, bireyin özgürlüğünü, girişim etkinliğini ve içtenliğini artırmaktan ayrı düşünülemez; ve bu, sadece bazı özel ve tinsel konuları değil, herşeyden çok, çalışma alanını kapsamaktadır.

Bu ortamı sağlamak için gereken koşullar nelerdir? Fromm şunları söylüyor bu konuda: "Toplumsal akıldışı ve plânsız karakterinin yerini, toplumun bütününün plânlı ve uyumlu çabasını temsil eden plânlı bir ekonomi almalıdır." (Hürriyetten Kaçış, s.282) İlk yapılacak işlerden biri de şudur, Fromm'a göre: "Sayıca az olmakla birlikte, büyük ekonomik güce sahip (olup da) kaderlerini onların vereceğı kararlara bağlamış olanlar için hiç bir sorumluluk duymayanların gizli hükümlerliğini ortadan kaldırdırarak" (s.282)

E. Fromm, bu yeni düzene demokratik sosyalizm adı verilebileceğini, ama ad vermenin önemli olmadığını, önemli olanın yalnızca, halkın ereklrine hizmet eden akılcı bir ekonomik düzen kurmak olduğunu belirtiyor. Bu arada sorunun sadece ekonomik bir düzen kurmakla çözümlenmiş olmayacağını anımsatmayı da ihmal etmiyor: "Bir ekonomik veya siyasal dizgenin insan özgürlüğü gibi bir ereğı hizmet edip etmeyeceğı sorusu, yalnızca siyasal ve ekonomik yönden yanıtlandırılmaz. Özgürlüğün gerçekleşmesinin biricik ölçütü, bireyin, kendisinin ve toplumun yaşamını belirlemede etkin bir rolü olup olmadığıdır; ve bu yalnızca biçimsel bir oy verme edimiyle değil, bireyin günlük yaşamında, işinde

ve başkalarıyla olan ilişkilerinde etkin bir rol oynamasıyla gerçekleşir" (Hürriyetten Kaçış, s.283-84)

Her türlü yetkeci (otoriter) düzene karşı, demokrasinin gerilememesi, tersine atağı kalkması gerektiğini inançla yineleyen Fromm'un özgürlük üstüne görüşlerini sergilemeyi sona erdirirken, sözü yine onun tümcelerıyla bitirmek istiyoruz: "Demokrasi, herşeyi yadsıyan güçlere karşı, ancak insanlara, insan ruhunun en güçlü inancını aşılayabildiğı takdirde başarıya ulaşacaktır. O inanç da, insanın yaşam'a, gerçek'e ve bireysel benliğin etkin ve içten bir biçimde gerçekleşmesini dile getiren özgürlük'e inancıdır." (Hürriyetten Kaçış, s.286)

SON SÖZ

Herşeyden önce şunu belirtmemiz gerekir ki, yukarıdaki sayfalarda sergilemeye çalıştığımız görüşler; onları kendi kitaplarında son derece açık ve anlaşılır bir biçim (üslup) ve eşine az raslanı bir insancıl solukla dile getirmeyi başarmış olan E. Fromm'un yazdıklarıyla karşılaştırıldığında kolaylıkla görölebileceğı gibi, o görüşlerin kuru ve cılız bir yankısı olmaktan öteye gidememiştir. Herne-kadar asıllarına ihanet etmemek için elimizden geleni yapmaya çalışmışsak da yazarın o gerçekten özgün ve yılların eskitemediğı görüşlerini layıkıyla dile getiremediğimiz (dile getiremeyeceğimiz) bilincindeyiz. Bu yüzden, konuya ilgi duyan herkese, - daha önce okumamışlarsa - aşağıda vereceğimiz kaynakçadan hiç olmazsa bir iki kitabı okumalarını salık veriyor. Ancak böylelikle Fromm'un bilim adamlığını, filozofluğunu, insancılığını ve yazarlık gücünü tanıyabilir, dahası keyfini çıkarabilirler.

En karmaşık ruhbilimsel, toplumsal, felsefi tartışmaları, konuya biraz ilgi gösteren herkesin anlayabileceğı sadelikle (ve derinlikte!) anlatmayı başaran E. Fromm; bu yalınlığı, dünya görüşünün bir gereğı olarak gerçekleştirmeye özen gösteriyor. Başansının sınıını ise, insanları iyi tanımasına, herkesin zaman zaman kendi kendisine sorduğı, sormadan edemediğı yaşamsal-felsefi soruları, yüreğinin ve kafasının süzgecinden geçirerek, dünyanın ve insanlığın - o binlerce yıldır tartışılmış ve tartışılacak olan - temel sorunlarına bağlamadaki ustalığına borçludur bize kalırsa.

Kim sormamıştır kendine: Ben neyim? Öteki insanlar arasında yerim ne? İnsanlık nereden gelip nereye gidiyor? Evren niçin var? Yaşamın anlamı nedir? Sevgi, nefret, ölüm, Tanrı nedir? Alın yazısı, cennet, cehennem var mıdır, yoksa herkesin ettiğı yanına mı kalmaktadır? vb, vb.

Bu soruları sorma gereğinin niçin duyulduğunu, hangilerinin anlamlı ve insanı ilerletici,

hangilerinin - daha önemli başka soruların gizlenmesine yardım eden - geriletici sorular olduğunu, gerçeğin peşine nasıl düşülmesi gerektiğini, bu yoldaki tuzakların ve tehlikelerin neler olduğunu, fizikötesi bataklıklara dalmadan, E. Fromm'un kitaplarında izleyebilir, ileri sürdüğü seçenekleri onunla tartışa tartışa, kabul veya reddedebilirsiniz, bu kutlu eylemi başarıyor olmanın keyfini, onurunu ve huzurunu duya duya.

Evet, Fromm'un büyüklüğü biraz da burada; düşünmekten, tartışmaktan bucak bucak kaçan insanları, bu işin hiç de sanıldığı - daha doğrusu sandırıldığı - gibi zor, kötü, ayıp, günah olmadığına inandırabiliyor olmasındadır. İnsanlara, ne düşüneceklerini değil, düşünmesini öğretmenin asıl ödev olduğu gerçeğine ermiş sayılı güzel insanlardan biridir Fromm. Kırk yılı aşan yazarlık, öğreticilik, hekimlik ve araştırmacılık yaşantısı da buna tanıktır.

Görüşlerinin bir bölümüne yada tümüne karşı çıkıyor olsanız bile, onun sorunları ele alışı, tartışmadaki ve sonuca ulaşmadaki nesnel, alçak gönüllü ve en önemlisi, insanı herşeyin üzerinde tutan bilim adamlığı tavrına saygı duymamanız için kendinizi zorlamanız, hem de iyice zorlamanız gerekecektir.

23 Mart 1900'de Almanya'nın Frankfurt kentinde doğan Erich Fromm, ruhbilim ve toplumbilim öğrenimi gördükten sonra 1922'de felsefe doktoraasını vermiş, daha sonra da ruhçözümlemesi üstündeki çalışmalarına başlamıştır. 1929-32 yıllarında Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde öğretim üyeliği yapmış, ancak Hitlerin iktidara gelmesi üzerine (Yahudi bir aileden geliyor oluşunun da etkisiyle) 1933'de ABD'ne göç etmiştir. Burada da bir çok yüksek öğretim kurumunda öğretim üyeliği ve araştırmacılık görevlerinde bulunan Fromm, ayrıca çeşitli ruhbilim dernek ve enstitülerinde çalışmalar yapmıştır.

Fromm'un üstünde durduğu temel konu, birey toplum ilişkileridir. Ruhbilimin temel sorununu

'bireyin dış dünya ile ve kendisiyle olan özel ilişkisi' biçiminde saptayan Fromm, bu ilişkinin anlamlı bir birleşmeye yolaçmasının, insanın en zorlu gereksinmelerinden biri olduğuna inanmaktadır. İnsan soyunda bu sorunu toplumsal boyutlarda çözebilecek yeteneklerin bulunduğunu ileri sürmesine karşın, bu zorlu işin öyle kısa zamanda çözümlenebilecek denli kolay olmadığına da farkındadır Fromm. Bu yüzden olmalı, ütopyik çözüm yolları önermeye hiçbir zaman yanaşmamıştır.

1980 yılında İsviçre'de, seksen yaşını doldurmaya beş gün kala hayata gözlerini yuman E. Fromm, Freud'un ölümünden sonra ortaya çıkan 'Yeni-Freudçu' akımın bir üyesi olarak tanınmışsa da; yol arkadaşlarından ayrı düşündüğü pek çok noktanın bulunduğunu, kendisinin Freud'un görüşleriyle Marx'ınkileri birleştirerek çok farklı bir birleşime ulaşmış olduğunu, her fırsatta belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Oldukça geniş bir okuyucu yığınının seslenebilme özelliğinden olacak, E. Fromm'un yapıtlarından önemli bir bölümü Türkçeye kazandırılmış. Dahası, bazı kitaplarının iki ayrı çevirisinin birden piyasaya çıkmış olduğu görülüyor. Ancak bu çevirilerin hepsini sağlıklı bulmaya da olanak yok. Üzülerek söylemeli, bazıları sadece para kazanma amacıyla, dil özeni ve çeviri dürüstlüğüne sırt çevrilerek çala kalem dilimize aktarılmış. Kaynakçada bu yapıtlardan daha titiz çevrilmiş olanını birinci, ötekisini ikinci çeviri olarak gösterdik. Ayrıca yazarın makalelerini de kaynakçaya ekledik. Ancak bunların 'tüm' makaleleri kapsamadığını, sadece elimizdeki kaynaklarda adları geçen makaleler olduğunu belirtelim. E. Fromm'la ilgili kitap ve yazılara gellince; bir tek kitap ve bir iki ufak 'yapıt tanıtma' yazısını saymazsak, bu alan için bomboş denilebilir. Okuyucusu oldukça fazla olan bir yazar için şaşırtıcı bir durum!

Şubat 1983

E.FROMM'UN MAKALELERİ

- 1- İsa Dogmasının Değeri Intern. Psychoanalytischer Verlag, Vienna 1931
 - 2- Ruhçözümsel Karakter Bilimi ve Bunun Toplumsal Ruhbilim İçindeki Anlamı, Zeitschrift für Sozialforschung, 1, Hirschfield, Leipzig, 1932
 - 3- Çözümleyici Toplumsal Ruhbilimin Yöntemi ve İşlevi Üstüne, Zeitschrift für Sozialforschung, Leipzig, Hirschfield, 1932, C.1, s.28
 - 4- Analık Hukuku Kuramı ve Toplumsal Ruhbilim Yönünden Uygunluğu Zeitschrift für Sozialforschung, Hirschfield-Leipzig, 1934
 - 5- Yetkenin Ruhbilimi, içinde: 'Yetke ve Aile', Ed. Max. Horkheimer, Paris, F. Alcan, 1936
 - 6- Bencillik ve Kendini Sevmeye, Psychiatry, Kasım 1939, c.2, No.4
 - 7- Bir Karakter Özelliği Olarak İnanç, Psychiatry, 5, 1942
 - 8- Cinsellik ve Karakter, Psychiatry 6, 1943
 - 9- Ruhçözümsel Karakterbilimi ve Onun Kültür Anlayışına Uygulanması, Culture and Personality, Viking Fund, 1949
 - 10- Ruhbilimin Sınırları ve tehlikeleri Üstüne, W. Leibrecht'in yayımladığı 'Religion and Culture. Essays in Honor of Paul Tillich' adlı kitapta, New York Harper, 1959
 - 11- İsa Dogması, Holt, Reinhart and Winston, New York 1963
 - 12- C. G. Jung, Bilinçdışının Peygamberi, 1963
 - 13- Yaratıcılar ve Yıkıcılar, Saturday Review, January 4, 1964
 - 14- Marx'ın İnsan Bilgisine Katkısı, 1968, Science Information VII, 3
 - 15- İnsancı Tasarım, 1968 (Konferans)
 - 16- Freud'un İnsan Modeli ve Toplumsal Belirleyicileri, 1969 (bildiri)
 - 17- Bir Meksika Köyünün Toplumsal Karakteri, Englewood Cliffs, N. J, 1970 (Michael Maccoby ile birlikte)
 - 18- Psikanalizin Bunalımı, 1969
 - 20- Analık Hukuku kurmanın Günümüzdeki Önemi, 1970
 - 21- Suçlunun ve Cezalandırıcı toplumun ruhbilimi, XVII Imago, 12
 - 22- Oedipus Karmaşası: Küçük Hans Olayı Üstüne Yorumlar (tarihi belirsiz)
 - 23- Çalışma, (tarihi belirsiz; alındığı kaynak: Yeni Ufuklar, Nisan 1969 C.17. sayı 203)
- Not: Yukarıdaki, 2,3,4,14,15,16,18,20 ve 22 numaralı makaleler, 'Psikanalizin Bunalımı - Freud, Marx ve Toplumsal Ruhbilim Üstüne denemeler', Dost K. evi Yayınları, Ankara 1982 adlı kitapta yer almaktadır. (Çev: Bedirhan Üstün-Cengiz Güleç)

E. FROMM ÜSTÜNE KİTAPLAR

- E. Fromm'un ve Yeni-Freudçuluğun eleştirisi V.İ. Dobrenkov, Sorun Yay. İst 1979 Çev: Oya Tangör - Levent Küey

DIŞ TİCARET DEVLETLERARASI İLİŞKİLERİN AYNASIDIR

Midexco Endüstri ve Tarım Ürünleri Dış Ticaret A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Ayhan Bermek "Bugün devletlerarası ticaret devletlerarası ilişkilerin aynasıdır." dedi. AET pazarından ortaya çıkan boşluğun Amerika ve Kuzey Afrika'ya yönelmek suretiyle doldurulabileceğini savunan Bermek, devletin Amerika'ya yapılacak nakliyatla sağladığı indirimi olumlu bir gelişme olarak nitelendirdi. Ayhan Bermek dergimizin ihracat ve karşılaşılan güçlükler ile ilgili sorularını şöyle cevaplandırdı:

Ayhan BERMEK Midexco Yönetim Kurulu Başkanı

İKTİSAT: Sayın Bermek, Midexco olarak hangi ülkelere ne ihraç ediyorsunuz?

BERMEK: Biz genellikle İran ve İsviçre'ye tekstil ürünleri, iplik, kumaş ve metal ihraç ediyoruz. Halen Amerika üzerinde pazar çalışmalarımız devam ediyor. Yeri gelmişken biraz da İran pazarından söz etmek isterim. Türkiye'nin 1982 yılında İran'a gerçekleştirmiş olduğu 800 milyon dolarlık dışsatım geçen yıl 6 milyar doları bulan toplam ihracatımızın yedide birini oluşturmaktadır. Kısacası İran Türkiye'nin karşısına büyük bir şans olarak çıkmıştır. Şah döneminde İran'a olan ihracatımız 10 milyon dolar gibi sembolik bir rakamdı. Şahın devrilmesinden sonra Humeyni ihtilalinin felsefesine uygun olarak Amerika ve benzeri ülkelerle İran'ın ilişkilerinin kesilmesi, savaş nedeniyle körfezin kapalı olması ve her iki ülkenin bazı ortak ulusal özelliklerinden dolayı İran-Türkiye ticari ilişkileri giderek gelişmiş ve doruğa ulaşmıştır. Türk ihracatçıları da bu fırsatı değerlendirmek için tarihte o zamana dek görülmemiş bir şekilde akın akın İran'a gitmeye başladı.

● Bugün ihracat olayı fatura ticaretine dönüştürüldü

Devrin yetkili mercileri de konuya gereken önemi gösterince az önce de belirttiğim gibi İran-Türkiye ticari ilişkileri en üst noktaya ulaştı. Ancak şu anda ihracatımızda bir gerileme denilemezse bile bir duraklama olduğu kaçınılmaz bir gerçek.

İKTİSAT: Acaba ihracatımızdaki söz konusu duraklamanın sebepleri nelerdir?

BERMEK: İhracat dış piyasada ve ülkede pazar çalışmaları ve satışır. Üzülerek belirtmek isterim ki, uygulanmakta olan itici tedbirler ve subvansiyonlar

bu tür çalışmalarda değil başka alanlarda kullanılmakta. Burada suçlu olan verilen krediyi alıp kullanan özel teşebbüs değil, onu veren kaynaktır. Bir bankerler faciası yaşandı. Türkiye'nin ve ekonominin en büyük sorunu kredi ve para darlığı olarak ortaya çıktı. İşadamları da para veya kredi darlığını ihracat yoluyla giderme şeklini seçti. Böyle olunca da bence Japon modeli diye adlandırılan teşvikler iflas etti. Bugün en önemli sorunu düşük faizle para bulmak olan büyük bir grup, ihracatı dışarıya mal satmak olarak değil parayı ele geçirme olayı olarak görüyor. Devlet subvansiyonu ve teşvik uygulamalarını asıl sanayiciye değil, de aracı durumunda olanlara vermeye devam ederse bu olumsuzluk varlığını koruyacaktır. Zira bugün olay artık fatura ticaretine dökülmüştür. Öte yandan, devletin ihracat konusundaki kararları belirli bir

istikrara sahip olmayıp sürekli değişmektedir. Devletin ihracat teşvik tedbirleri ile ilgili kararlarında bir istikrar yok. Sürekli değişiklikler meydana gelebiliyor. Devlet kendisine gerekli olduğunu gördüğü anda ihracatı baltalama pahasına da olsa ters tedbirler alabilmektedir.

- Devlet kendi açısından gerekli gördüğü anda ihracatı baltalama pahasına da olsa ters kararlar alabiliyor.

Bundan başka ihracatın en önemli sorunlarından birisi de eleman yetersizliğidir. İhracatta yaratıcı güce sahip, dış piyasalarda oyun kurabilecek temsil yeteneği yüksek, vasıflı elemanlara büyük ihtiyaç var. Sayıları az olan bu tip elemanların rekabet halindeki firmalarda yer değiştirmesi olumsuz etkiler yaratıyor.

İKTİSAT: Sizce ihracatımızda gözlemlenen duraklamanın giderilmesi, ihracatımızın yeniden hızlandırılması için neler yapılmalıdır?

BERMEK: Öncelikle şunu vurgulamak isterim. Bugün devletlerarası ticaret bireysel olmaktan çıkmıştır. Artık devletlerarası ticaret devletlerin politikalarıyla birlikte çiziliyor. Kısacası devletlerarası ticaret devletlerarası ilişkilerin aynasıdır. Yani iki devlet siyasi ve fikri alanda iş yapmak eğiliminde değilse söz konusu ülkelerin sanayici ve işadamları ne düşünürlerse düşünsünler ticaret gerçekleştirilemez. Dolayısıyla devletin en önemli görevi, temeldeki ilişkiyi kurup, bu ilişkinin zedelenmeden götürülmesini ve kontrolünü sağlamaktır. Bunu devletimiz Türk-İran ticari ilişkilerinde ilk zamanlarda yerine getirdi.

Kısaca belirtmek gerekirse, ben olayı ticari ateşlikler ve elçilikler ötesinde devletlerarası ilişkilerde görüyorum. Mesela geçtiğimiz günlerde Yunanistan üst kademe yöneticilerinden oluşan 12 kişilik bir heyetle Türkiye'nin önemli pazarı olan İran'a giderek Türkiye'nin bu ülkeye olan ihracatını baltamak ve İran ile Fransa arasında köprü görevinde bulunmak üzere temaslarda bulundu. Bu da bizlere Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik siyasi ve ekonomik kavgasını başka cephelerden yürüttüğünü gösteriyor.

- Devlet subvansiyonları ve teşvik tedbirlerini araçlara değil asıl sanayiciye vermelidir.

İKTİSAT: AET tekstil ürünleri ihracatımıza çeşitli kısıtlamalar getirmek suretiyle dış satımımızı önemli ölçüde baltalıyor. Sizce bu durumda ne yapılmalı, Türkiye hangi yeni pazarlara yönelebilir?

BERMEK: Biz zorlanmadan hiç birşeyi problem haline getirmiyoruz. Avrupa ve AET de alışılmış ve zor bir pazar. AET problemi bir an önce sadece ekonomik değil politik girişimlerle çözümlenmelidir. Zira olay ekonomik nitelikten çok politik özellik taşıyor.

- Artık devletlerarası ticaret devletlerin politikalarıyla birlikte çiziliyor.

AET'den boşalmakta olan yeri doldurmak için Amerika ve Kuzey Afrika pazarlarına yönelmelidir. Özellikle Amerika'da çok büyük ve çeşitli tüketici potansiyeli var. Devletin Amerika'ya yapılacak nakliye fiyatlarına uyguladığı indirim bu bakımdan çok yerinde bir uygulama.

Ekonomiyle ilgilenen herkes için güvenilir başvuru kaynağı **EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ**

Birinci cildi çıktı.

Bilim adamları, üst düzey kamu ve özel kesim yöneticileri, iş adamları, teknik uzmanlar ve uygulayıcılardan oluşan geniş kadro tarafından ülkemizde bu konuda hazırlanmış en kapsamlı çalışma.

PAYMAŞ

Planlama-Araştırma-Yatırım-Mali İşler A.Ş.
Abidei Hürriyet Cad. Göklülüz iş hanı kat: 2 Mecidiyeköy/İst.
Tel. 167 77 56 - 57 167 03 56 - 166 81 11

ÇOKULUSLU ŞİRKETLER VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE PİYASA YAPILARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Arman KIRIM

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en ayırdedici özelliklerinden birisi, Çokuluslu Şirketler'in (ÇUŞ) dünya ekonomisi bünyesindeki değişimin en dinamik öğeleri haline gelmesidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, çokuluslu adı verilen bu şirketlerin temel olarak gelişmiş ülke ekonomilerinin en dinamik belli başlı sektörlerinden doğmuş olmaları, ve yatırım yaptıkları ülke ekonomilerinde de en dinamik sektörlerde yer almalarıdır. Gerçekten de çokulusluluk denilen olay aslında görece olarak az sayıdaki imalat sanayi dalları ile yakından ilişkili olan bir olaydır. Aşağıdaki tabloda ABD kökenli ÇUŞ'lerin çeşitli ülke ekonomilerindeki 14 sanayi dalı üretimi içindeki payları verilmektedir. Tablodan anlaşılacağı gibi, bu şirketlerin sözü edilen ülkelere nüfuz etme derecesinin en yüksek olduğu endüstriler sürekli olarak su altı endüstriden oluşmaktadır: kimya, lastik, taşıt araçları, elektrikli makineler, elektriksiz makineler ve hassas aletler üreten sanayi dalları. Tabloda diğer gelişmiş ülkelerden kaynaklanmış olan ÇUŞ'lere yer verilmediği gözönüne alınırsa, bu yoğunlaşmanın daha da fazla olacağı açıkça anlaşılacaktır.

Bu endüstrilerin bir başka özelliği de, genel olarak 'araştırma-geliştirme-yoğun' olmalarıdır. Aslında, araştırma-geliştirme etkinliklerinin sonucunda elde ettikleri teknolojik üstünlükler, ÇUŞ'lerin evriminde belirleyici bir rol oynamıştır. Sözünü ettiğimiz sanayi dallarında, ayrıca, genellikle nihai pazara yönelik üretim egemen durumdadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin bir diğer çarpıcı özelliği de, pek çok azgelişmiş ülkenin, uluslararası ekonomideki geleneksel ürün üreticiliği rolünden mümkün olduğunca ayrılarak, imalat bazlı üretime yönelik çabalara girmiş olmalarıdır. Bu dönemde en yaygın olarak seçilmiş olan ekonomik büyüme modeli, bilindiği gibi, 'ithal ikamesine' dayalı sanayileşmeyi öngören bir model olmuştur. Bu tür bir ekonomik büyüme modelinin seçiminde, elbette, ikame öncesinde mevcut olan iç talep yapıları en belirleyici etken olmuşlardır. Bu nedenle öncelik, daha önceleri kolaylıkla dışarıdan sağlanabilen mamul ürünlerin ithal edilmesinde karşılaşılan güçlüklerle bağlı olarak, tüketimi en yaygın olan bu nihai ürünlerin, ülke içinde üretilmesine verilmiştir.

Bu sanayileşme modelinin bizim konumuz açısından ilgi çekici olan yönü, yüksek gümrük

	ABD	CANADA	İNGİLT.	BENELUX	FR.	ALMANYA	BREZİLYA	MEKSİKA
Toplam İmalat San.	35	52	16	16	6	8	18	25
Gıda	15	26	10	5	3	4	3	8
Kâğıt	30	39	5	19	8	2	13	23
Kimya	57	85	21	48	12	7	19	20
Lastik	21	98	31	82	6	11	48	40
Metal	26	29	10	6	2	7	12	38
Elektriksiz Makina	37	80	21	41	14	11	34	63
Elektrikli Makina	58	82	18	43	8	6	24	52
Taşıt Araçları	77	90	27	18	8	25	65	45
Tekstil ve İplik	9	16	1	10	0	1	5	3
Möble ve Kereste	11	50	1	0	0	1	1	2
Basın ve Yayın	4	12	2	1	1	1	1	1
Cam, Taş ve Kil	28	32	6	6	9	4	9	26
Hassas Aletler	66	90	56	45	20	25	-	-
Diğer İmalat San.	29	30	30	0	1	6	20	64

vergileri ile korunan bu yerel endüstrilerin genellikle Çokuluslu Şirketlerin uluslararası düzeyde egemen oldukları endüstriler olmalarındandır. Elbette daha sayısız alanda ithal ikamesi uygulamalarına gidilmiştir, ama yukarıda üzerinde durmuş olduğumuz bu sektörler, çok sayıda az gelişmiş ülkede ithal ikamesi yolu ile sanayileşmenin temel taşları olmuşlardır. Bu tez'in bir ölçüsü, bu endüstrilerin ülke içindeki toplam sanayi üretiminin ne kadarını oluşturduklarıdır. Ancak, bundan daha önemlisi, bu sanayi dallarının az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirildikleri büyüme hızlarının, ortalama endüstri büyüme hızının çok üzerinde seyir etmesidir. Aşağıdaki tabloda, bazı Güney Amerika ülkelerinde ortalama büyüme hızından daha hızlı büyüyen endüstriler görülmektedir. Bu tablodan ortaya çıkan sonuç şudur: Ekonomik büyümenin anahtar sektörleri, işte ÇUŞ'lerin egemen oldukları bu az sayıdaki dinamik endüstrilerdir. Bu açıdan, ÇUŞ'lerin pek çok az gelişmiş ülkede büyümeyi etkileyen en önemli unsur olduklarını öne sürmek, fazlaca bir abartma olmayacaktır. Bu etkinin gerçekleşmesi için yalnızca ÇUŞ'lerin doğrudan yatırım yapmaları gerekmez; lisans ya da teknoloji anlaşmaları yolu ile de birey endüstrilerin piyasa yapılarını, rekabet koşullarını, ödemeler dengesi ve ihracat performanslarını, teknolojik gelişme düzeyini ve daha bir çok yönünü etkileyebilirler. Bu etkilerin ayrıntıları ile incelenmesi zor olduğu kadar, sonsuz öneme sahiptir.

Bu yazımızın amacı, uzam'ı son derece geniş olan bu etkileşim'in yalnızca bir yanı üzerinde, ÇUŞ'lerin az gelişmiş ülkelerde piyasa yapılarını ne yönde etkiledikleri üzerinde durmak, konu ile ilgili olarak sunulmuş olan çeşitli görüşleri ve bulguları tartışmaktır. Konunun genel olarak sunulması ve ana bulguların ortaya konması, 2 nci bölümde yapılmaktadır; üçüncü bölümde, ÇUŞ'lerin az gelişmiş ülkelerde piyasa yapıları üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiş olan kuramsal modeller tartışılmaktadır; dördüncü bölüm ise, makalenin özetini yapmakta ve yazıdan çıkan sonuçları vermektedir.

2. ÇUŞ'lerin Az Gelişmiş Ülkelerde Endüstri Topplulaşması Üzerindeki Etkileri.

Geleneksel sanayi organizasyonu kuramının en temel önermesi, bir endüstride etkinlik gösteren firmaların davranışlarını ve giderek bu endüstrinin etkinliğini (efficiency), ya da genel randıman düzeyini etkileyen en önemli unsurun o sanayi dalının ¹ 'yapısal' olarak nasıl örgütlenmiş olduğudur. Kuramda en belirgin yapısal özellikler olarak piyasa toplulaşma derecesi, ürün farklılaştırmasının varlığı ve derecesi, maliyet yapıları, ve endüstriye giriş ve çıkış engelleri üzerinde durulur (Scherer, 1980). Bir sanayi dalının genel olarak örgütlenme

Tablo. 2 Yabancı sermaye payının en yüksek olduğu beş endüstrinin büyüme hızları

	<u>Ortalama Sanayi Büyüme Hızından daha fazla Büyüme Hızı Olanlar</u>	<u>Ortalamadan daha az hızla büyüyenler</u>
Arjantin (1963-69)	Lastik, Taşıt Araçları, Elektriksiz Makinalar, Kimya	Tütün
Brezilya (1963-69)	Taşıt Araçları, Lastik, Makina, Kimya, Elektrikli Makinalar	Tütün
Şili (1960-70)	Lastik, Taşıt Araçları, Kimya, Elektrikli Makinalar	Tütün
Kolombiya (1958-69)	Kimya, Taşıt Araçları, Kağıt, Elektrikli Makinalar, Lastik	-
Meksika (1963-72)	Lastik, Kimya, Taşıt Araçları, Elektriksiz Makineler	Tütün
Peru (1963-72)	Lastik, Taşıt Araçları, Kimya	Tütün, Temel Metaller
Venezuela (1963-72)	Tütün, Taşıt Araçları, Lastik, Elektrikli Makinalar, Metal Ürünleri	-

Kaynak: Jenkins, R O (1983, mimeo., 1984'te Macmillan Press tarafından yayınlanan

Not: Elbette, 1973 sonrasında petrol fiyatlarının artması ile açığa çıkan ekonomik kriz sonucu, bu trend'lerde önemli dalgalanmalar beklemek, gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Dikkat edilirse, tablo en fazla 1972'de sona ermektedir. Ancak bu yine de bizim iddiamızı zedelememektedir.

yapısını belirleyen bu özelliklerin, o sanayi dalının performansı üzerinde doğrudan etki yapacakları varsayılır. Örneğin toplulaşma oranının, ürün farklılaştırma derecesinin ve endüstriye giriş-çıkış engellerinin yüksek olduğu ve az sayıda üreticinin yer aldığı bir endüstri, 'oligopolcü' bir yapıya sahip

olup, kurama göre bu tür piyasalarda kaynak dağılımı optimal-altı düzeylerde cereyan eder ve yüksek olasılıkla israf ve randıman düşüklüğü (inefficiency) söz konusu olur.

Az gelişmiş ülkelerde doğrudan yatırımda bulunan, ya da teknoloji aktarımı anlaşmaları ile bu ülkelerle doğrudan ilişki içine giren ÇUŞ'lerin, bu ülkelerdeki piyasa yapılarını, rekabet stratejilerini ve giderek birey endüstrilerinin performanslarını ne yönde etkiledikleri yakın zamanlarda oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Zira bu yollarla ÇUŞ'ler bir endüstride "toplulaşmanın niteliğini ve gelişme yönünü değiştirebilir; ulusal (yerel) firmaların kârlılık ve büyümelerini etkileyebilir; yatırım yaptıkları sektörlerde finansman, pazarlama, teknoloji ve yönetim ile ilgili uygulamaları değiştirebilirler" (Lall, 1980:29). Dahası, yukarıda belirtildiği gibi ÇUŞ'lerin etkin oldukları endüstrilerin, ekonomik büyümenin en dinamik sektörleri olmaları, bu şirketlerin endüstri yapıları üzerindeki etkilerinin, ülke kalkınması açısından çok önemli sonuçlar yaratmasına yol açar. Bu açıdan, konu ile ilgili mevcut bulguların üzerinde durmak hem yararlı ve hem de gerekli olacaktır. Ancak, belirtmekte yarar var, yazımız yalnızca az gelişmiş ülkeler üzerine yoğunlaşacak ve gelişmiş ülkeler üzerine yapılmış olan araştırmalar üzerinde durulmayacaktır.

2.1 Görüşler ve Bulgular.

Yazımızın başında belirtmiş olduğumuz gibi, uluslararasılaşma düzeyinin en yüksek olduğu endüstriler, gelişmiş ülkelerde genel olarak oldukça toplulaşmış yapılara sahip olan ve hakim rekabet biçiminin ürün farklılaştırması olduğu endüstrilerdir (Hymer, 1960; Caves, 1971; Wolf, 1977; Kindleberger, 1969). İşte, konu ile ilgili yazında yaygın olan görüşe göre bu endüstrilerin uluslararasılaşmaları, gelişmiş ülke piyasalarında mevcut olan yapısal özelliklerin de uluslararasılaşmasını beraberinde getirecektir. Yani eğer gelişmiş ülkedeki endüstri, örneğin 'ürün farklılaştırmasına dayanan sıkı örgülü bir oligopol' ise, bu endüstriden kaynaklanan ÇUŞ'ler başka ülke pazarlarında yatırım yaptıklarında ortaya çıkacak olan piyasa yapısı yine 'ürün farklılaştırmasına dayanan, sıkı örgülü bir oligopol' olacaktır. Özetle, genel olarak oligopolcü endüstrilerden doğmuş olan ÇUŞ'lerin az gelişmiş ülkelerdeki yatırımları, genel olarak toplulaşmayı artırıcı yönde olacaktır. Bu görüşe kanımızca 'transformasyon görüşü' adını vermek uygun olacaktır. Ancak, burada ortaya çıkan çok önemli bir noktayı belirtmekte yarar görüyoruz: gelişmiş ülkelerdeki farklı endüstriler her ne kadar genel anlamıyla toplulaşmış olsalar da, her endüstrinin yapısal örgüsü, rekabet biçimleri ve toplulaşma dereceleri birbirlerinden önemli ölçüde farklılık göstermektedirler; bu nedenle ÇUŞ'lerin az gelişmiş ülkelerde toplulaşmayı artırma yönünde etki yapmalarına karşın yine de her farklı endüstrinin kendine özgü yapısal özelliklerinin az gelişmiş ülke piyasalarında

da ortaya çıkacaklarını gözden kaçırmamak gerekir. Örneğin, her ikisi de oligopolcü yapıya sahip olan 'tüketici elektronikleri sanayi' ile 'ağır elektrik sanayi' arasında hem toplulaşma oranları ve hem de rekabet biçimleri açısından çok önemli farklılıklar mevcuttur. O yüzden, 'transformasyon' süreci incelenirken, bu farklılıklar üzerinde ayrıntılarıyla durulması gerekir. Bu açıdan bizim görüşümüz, ÇUŞ'lerin etkilerinin en iyi, birey endüstri düzeyinde yapılacak incelemelerle anlaşılacağıdır (Kırım, 1982).

Az gelişmiş ülkelerde ÇUŞ'lerin mevcudiyetleri ile toplulaşma düzeyleri arasındaki ilişki üzerindeki bulgular oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. * Bir görüşe göre ÇUŞ'lerin varlığı toplulaşma düzeylerini önemli ölçüde azaltmaktadır. Örneğin Reuber (1973), araştırmasının sonunda Meksika'da ÇUŞ'lerin varlığının, toplulaşma oranlarını ciddi olarak azalttığı ve bunun giderek endüstrilerin işleyişine etkinlik getirdiği görüşüne varmıştır. Reuber ile aynı görüşü paylaşmamasına karşın, Ballance, Ansari ve Singer'in (1982) Hindistan üzerine ampirik bulgularında "ÇUŞ yatırımlarının sanayi toplulaşma oranlarını artırdığı yönünde herhangi bir kanıt rastlanmamıştır" (1982: 259-60).

Bunlardan daha yaygın olan görüşe göre ise, ÇUŞ'lerin az gelişmiş bir ülkedeki varlıkları oligopolcü yapıların oluşmasına yolaçmaktadır; ancak oligopolcü yapılar bazılarında toplulaşmanın artması, bazılarında ise fiyat-dışı rekabet ya da giriş engelleri olarak anlaşılmaktadır. Biz burada, "ÇUŞ'ler az gelişmiş ülkelerde toplulaşmayı artırır" iddiası üzerinde durmakla yetineceğiz. Bu yöndeki çalışmalardan ABD Senato Altkomisyon raporunda, Brezilya ve Meksika'da yavru şirketleri bulunan 197 büyük ABD kökenli ÇUŞ üzerine yapılan soruşturmanın sonuçları şu bulgularla verilmektedir: Meksika'da, tüm ÇUŞ'lerce gerçekleştirilen üretimin % 61 en büyük dört fabrikanın toplam piyasanın yarısından fazla paya sahip oldukları endüstrilerde gerçekleşmiştir, ² (Newfarmer ve Mueller, 1975: Tablo 3-11, s. 61). Aynı bulgulara bir başka açıdan yaklaşıldığında da, ÇUŞ'ler ile toplulaşma arasındaki yakın ilişki yine açıklıkla belgindir: toplulaşmanın yüksek olduğu (CR4, % 75 ve daha fazla) tüm imalat sanayi dallarında ÇUŞ'ler toplam üretimin % 71'ini gerçekleştirmişlerdir. Aynı şekilde Brezilya'da en büyük 3 ya da 4 firmanın ÇUŞ olduğu endüstrilerde dört-fabrika³ toplulaşma oranı % 54 olarak bulunmuştur. Bu endüstrilerin Brezilya ekonomisi içindeki önemine gelince, 1968'de bu sanayi dalları toplam sanayi üretiminin % 26 sını gerçekleştirmiştir. Hemen belirtmeliyiz ki, az önce değindiğimiz Reuber'in (1973) bulgularının tam tersi sonuçlara Meksika için ulaşan bu çalışmanın istatistik bazı, Reuber'inkinden çok daha kapsamlı ve çok daha güveniliridir.

Bir başka Latin Amerika ülkesi olan Guatemala'da Willmore (1976), 1971 yılı için piyasa liderlerinden en az bir tanesinin yabancı kökenli olduğu 22 imalat

sanayi dalında da, yabancı sermaye egemenliğinin derecesini hesaplamıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre "imalat sanayinde dolaysız yabancı yatırımları, pazar gücünün boyutlarını önemli ölçüde yükseltmektedir" (1976:507-8). Willmore'un çalışmasında 'sebe-sonuç ilişkisinin' yönü, ÇUŞ yatırımlarının, toplulaşmayı arttırdığı doğrultusundadır, ancak sunulan kanıtlar bu öneriyi yeterince destekleyememektedir. (Kırım, 1982: 29).

Arjantin üzerine Sourrouille (1976) tarafından yapılan araştırmada da "1970/73 döneminde yabancılar tarafından gerçekleştirilen sanayi üretiminin üçte ikisi, ÇUŞ'lerin pazara % 50 oranında hakim oldukları endüstrilerden kaynaklandığı 'bulunmuştur' (1976:27). Bu çalışmanın bizim yazımızın temel önerileri açısından bir başka bulgusu da, Arjantin'de ÇUŞ'lerini ortalama sanayi büyüme hızından % 60 oranında daha fazla bir büyüme hızı kaydetmiş olduklarıdır.

Genellikle Orta ve Güney Amerika ülkelerinde yabancı yatırımlarının diğer azgelişmiş ülkelere nazaran çok büyük boyutlarda olmaları, ÇUŞ'lerle ilgili çalışmaların bu ülkeler üzerinde yoğunlaşmasında önemli rol oynamıştır. Yine, Meksika üzerine yapılan bir diğer çalışmada, bu ülkedeki ÇUŞ'lerin toplam satışlarının % 61'ini, dört-firma toplulaşma oranının % 50 ve daha yüksek olduğu piyasalarda gerçekleştirmiş oldukları anlaşılmıştır. (Fajnzliber ve Tarrago, 1976). Son olarak, Lall (1979) Malezya üzerindeki çalışmasının sonucunda, ÇUŞ'lerin faaliyet gösterdikleri endüstrilerin büyük çoğunluğunda son derece yüksek toplulaşma oranlarının mevcut olduğunu bulmuştur (1979: Appendix, Tablo A-3.1.)

Buraya kadar gözden geçirmiş olduğumuz bulguları özetlersek, ÇUŞ'lerin toplulaşmış piyasalarda etkinlik gösterdikleri yolundaki kanıtların hayli ikna edici olduklarını söyleyebiliriz. Ne var ki bu çalışmalarda "ÇUŞ-Toplulaşmış Piyasa" ikilisi arasındaki "sebe-sonuç ilişkisi" üzerinde açık olarak durulmamaktadır. Yani, acaba ÇUŞ'ler azgelişmiş ülkelerdeki zaten toplulaşmış olan piyasaları cazip buluyorlar da onun için mi bu endüstrilere yatırım yapıyorlar, yoksa, ÇUŞ'leri bu piyasalardaki yatırımları sonucunda mı toplulaşmış endüstri yapıları ortaya çıkarıyor? İlgili yazında oldukça tartışılan bu 'sebe-sonuç ilişkisinin yönü' sorunu üzerinde somut kanıt ne yazık ki az. Bildiğimiz kadarıyla yalnızca Lall'ın (1979) Malezya üzerindeki çalışması bu konu üzerinde doğrudan durmaktadır. Lall'ın bulgularına göre, "yabancı sermayenin (ülke içinde) varlığının, ekonomik toplulaşma üzerinde pozitif yönde ve önemli ölçüde bir etkisi vardır" ve "genel olarak yabancı yatırımı toplulaşmayı, örneğin sermaye-yoğunluğu, asgari sermaye gereksinmesi ve ülke içi reklam etkinlikleri gibi diğer endüstriyel değişkenlerden daha fazla ve daha etkin olarak yükseltmektedir." (1979 : 77).

3. Kuramsal Açıklamalar

Buraya kadar vermiş olduğumuz ampirik (görgül) kanıtlar her ne kadar ÇUŞ'lerin toplulaşmış yapılar içinde etkinlik gösterdikleri görüşünü güçlendirse de, bunun tam karşısı olan görüşü destekleyebilecek hem görgül ve hem de kuramsal dayanak ta mevcuttur. Evans'ın (1977) Brezilya'da yabancı sermaye egemenliğinin oldukça yüksek olduğu bir imalat sanayi dalı üzerindeki çalışmasına göre, yukarıdaki bulguların tam tersine, bazı imalat sanayi dallarına yabancı yatırımının akması toplulaşmayı arttırmak bir yana, bu piyasaların parçalanmalarına (fragmentation- küçük parçalara bölünme) yolaçacaktır. Evans bu duruma, ÇUŞ yatırımlarının "minyatür kopya" etkisi (miniature replica) adını vermektedir. Minyatür kopya etkisi tezi, Merhav (1969) tarafından geliştirilmiş olan "teknoloji/pazar büyüklüğü" etkisi modeline tepki olarak ortaya sürülmüştür.

Teknoloji/pazar büyüklüğü modelini şu şekilde özetleyebiliriz: Azgelişmiş ülkelerde pazarlar, gelişmiş ülkelerin pazarlarına oranla genel olarak daha küçüktürler. Bu ülkelerde sanayi üretiminde uygulanan teknolojiler ise genellikle gelişmiş ülkelerden ithal edilmiş olan teknolojilerdir. Oysa bu teknolojiler, gelişmiş ülkelerin görece olarak çok büyük olan pazarlarının gereksinmelerini karşılayacak ölçeklerde tasarlanmamışlardır. İşte, büyük ölçüde 'teknolojik bölünemezliklerin' etkisiyle bu teknolojiler azgelişmiş ülke sanayilerinde uygulandıkları zaman, mevcut pazar talebinin çok büyük bir kısmının bir ya da yalnızca birkaç üretim birimince karşılanabileceği kapasiteler ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda da aşırı toplulaşma kaçınılmaz olacaktır. Merhav bu tezinde özel olarak ÇUŞ'ler üzerinde durmamakla birlikte açıklar ki, butür teknolojiler üzerinde önemli derecede egemen olan ÇUŞ'ler azgelişmiş ülkelerin farklı endüstrilerine yatırım yaptıklarında, bu piyasalarda toplulaşma derecelerinin artma eğilimi göstermesi, bu modelin doğal beklentisi olacaktır.

Evans (1977), "teknolojinin, ölçek ekonomileri ya da toplulaşma ile veri bir ilişki içinde bulunan homojen bir değişken olmadığı "noktasından hareketle, Merhav'ın tezine karşı çıkmaktadır. Evans'a göre uluslararası oligopolcü firmalar arasındaki ilişkinin en olası hali, teknoloji ve pazar büyüklüğü arasındaki yukarıda açıklanan gerçekten mevcut ilişkiyi hiç gözönüne almaksızın, birbirlerinin her hamlesini yakından izlemek ve tepki göstermektir. Bu strateji mantığı içerisinde bir ÇUŞ, rakiplerinden biri herhangi bir ülke pazarına yatırım yaptığında, aynı pazarda kendisi de yatırım yapmaya yönelecektir. Bu hamleyi diğer ÇUŞ'ler de izleyeceğinden, görece olarak küçük olan azgelişmiş ülke pazarlarında pek çok büyük ve güçlü firma üretim yapar duruma geleceklendir. Bunun sonucunda da bu firmalardan hiçbirinin 'marjinal' firma olmamaları dolayısıyla pazarı terketmek zorunda kalmamaları

nedeniyle, bu piyasalarda toplulaşma düzeyleri genellikle son derece düşük olacaktır.

Bu modelin arkasında, aslında, geleneksel oligopol kuramının uluslararası ekonomi uygulanması yatmaktadır. Önce Aharoni (1966) tarafından önerilen, ve daha sonra Knickerbocker (1973) tarafından ampirik olarak test edilen bu teze göre ÇUŞ'ler arasındaki rekabet, "oligopolcü tepki" şeklindeki bir modele göre cereyan etmektedir. Modelde kabaca, lider firmalar, kendi ülke pazarlarındaki oligopolcü dengeyi koruyabilmek amacıyla birbirlerinin diğer ülkelere yönelik olarak yaptıkları her hamleye tepki göstermektedirler. Eğer rakiplerden biri dolaysız yatırım giderse, diğer rakiplerin de bir "savunma yatırımı" stratejisi içinde aynı ülkede dolaysız yatırım gidecekleri öne sürülmektedir. Dahası, ÇUŞ'ler birbirleri ile yalnızca bir ülke pazarında değil, tüm dünya pazarlarında karşı karşıya gelen "çok-pazar-oligopolcüleridir" (multi-market oligopolists). Bu nedenle herhangi bir ülkedeki ÇUŞ'in dengeyi bozabilecek yöndeki bir eylemine tepki yalnız o ülkedeki değil, fakat o endüstri ile ilgili tüm dünyadaki ÇUŞ'lerden gelebilecektir.⁵ İşte, bu açıklamaların ışığında "minyatür kopya" modeline dönersek, az gelişmiş ülke endüstrilerinde yalnızca bir tek gelişmiş ülkedeki değil, tüm dünyadaki ÇUŞ'ler yatırım yapabilecekler ve bu ülkelerin pazarları her endüstrinin dünya düzeyindeki örgütlenme biçiminin "küçük birer kopyası" haline gelebileceklerdir.⁶ Böyle bir durumda, az gelişmiş ülke pazarlarının küçüklüğü gözönüne alındığında, minyatür kopya olmanın yaratacağı pazar bölünmesinin (market fragmentation) boyutları, gelişmiş ülkelerin büyük pazarlarındaki bölünmelerden çok daha ciddi, etkili ve yaşamsal sonuçlara yolaçacaktır.

İşte tam bu noktada "teknoloji/pazar büyüklüğü" ilişkisinin etkisi kendini az gelişmiş ülkelerde ciddi şekilde hissettirecektir. Zira, birbirleri ile çok pazarda karşı karşıya gelen oligopolcü ÇUŞ'ler az gelişmiş ülkeye savunma yatırımları yaparak toplulaşma düzeyini düşürecek bile olsalar, bu azalan toplulaşma düzeyleri hiçbir zaman fiyat rekabetine dayalı bir piyasa yapısına yol açmayacaklardır. ÇUŞ'lerin fiyata dayalı rekabetten kaçınmalarının en basit nedeni, 4. numaralı dipnotta açıklanmış olan "oligopolcü karşılıklı bağımlılık" ilkesine dayanmaktadır. Böyle bir durumda, bölünmezlikler dolayısı ile büyük ölçeklerde üretim kapasiteleri kurmuş olan çokuluslu şirketler için, hem genel pazar büyüklüğünün görece olarak küçük ve hem de birim firma başına düşen pazar payının son derece ufak olması, optimal'in altındaki ölçeklerde üretim yapma zorunluluğunu getirecek ve bunun sonucunda da kapasite fazlalığı ve dolayısıyla artan maliyetlerle karşı karşıya kalınacaktır. Fiyat-kırma yoluyla rekabet daha baştan olasılık dışı bırakıldığından, firmalar arası rekabet, ürün farklılaştırmasına dayanan endüstrilerde, reklam,

model değiştirme, ya da piyasaya yeni ürün sürme gibi hepsi de son derece masraflı olan çeşitli farklılaştırma yöntemlerini uygulamak suretiyle gerçektecektir. Bu tür uygulamaların maliyetleri, zaten artmış olan üretim maliyetlerine de eklenince, ortaya çıkan bu yüksek maliyetler, tüketiciye yüksek fiyatlar şeklinde yansıyacaktır. Bu şekilde de mevcut pazar limitlerine en kısa zamanda ulaşılacak - ki pekçok Latin Amerika ekonomisinde bu durumla geçtiğimiz on yılın başlarında karşılaşılmıştır - ve randıman düşüklüğü (inefficiency) kronik hale gelebilecektir. Görüldüğü gibi, hem toplulaşmış sanayi yapıları ve hem de yukarıdaki özel durum durum içinde ortaya çıkan parçalanmış pazar yapıları, ekonomik büyüme açısından istenmeyen durumlara benzer şekilde yolaçabilmektedirler. Buradan çıkartılacak sonuç, az gelişmiş ülkelerde sanayi yapılarının ne yönde ve hangi etkenlere bağlı olarak geliştiklerinin en iyi değerlendirmesinin ancak, birey ülkeler ve birey uluslararası endüstrilerin spesifik olarak ne şekilde etkileştikleri incelenerek yapılacağı ve bu gelişimin endüstri randıman düzeyine ne şekilde etki ettiğinin en sağlıklı olarak ancak bu yolla anlaşılabileceğidir.

4. Özet ve Sonuç.

Bu yazımızda, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde büyük gelişme gösteren Çokuluslu Şirket'lerin, az gelişmiş ülkelerde endüstri piyasa yapıları üzerinde ne yönde etki yaptıklarını ve bunun ekonomik kalkınma açısından önemini tartıştık. Kanımızca, ÇUŞ'lerin sözü edilen ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkileri pekçok açıdan incelenebileceği gibi⁷, bu şirketlerin az gelişmiş ülkelerde hem dolaysız yatırımlar ve hem de diğer doğrudan ilişkilerle endüstri yapılarını ne yönde etkileyecekleri ayrı ve özel bir öneme sahip olan bir konudur. Bunun örneği, birinci olarak endüstri yapıları ve sektörlerin etkinliği arasındaki yukarıda açıklanmış olan mevcut ilişkiden, ve ikinci olarak ta, ÇUŞ'lerin genel olarak az gelişmiş ülkelerde büyümenin en dinamik sektörlerinde faaliyet göstermekte olmalarından kaynaklanmaktadır.

Farklı ülkeler üzerine bu yönde yapılmış olan ve yukarıda ele alınan çalışmalardan çıkan sonuç, Çokuluslu Şirket'lerin genelde toplulaşmış piyasa yapıları ile yakından ilişkili olduklarıdır. Öte yandan, bu ilişkiyi kuramsal olarak açıklayabilecek iki model, 'teknoloji/pazar büyüklüğü' ve 'minyatür kopya' modelleri, ÇUŞ-endüstri toplulaşması" ilişkisi üzerine birbirinin tam karşıtı tezler ileri sürmektedirler. Ancak, yukarıda görüldüğü gibi, ÇUŞ'lerin etkileri sonucu ortaya çıkabilen hem toplulaşmış sanayi yapıları ve hem de bölünmüş sanayi yapıları, ekonomik büyümeye etkileri açısından benzer sonuçlara yolaçabilmektedirler. Buradan ortaya çıkan önemli bir nokta, bu etkileşimin incelenmesinde dolaysız yatırımların yanı sıra diğer önemli etkenlerin de gözönüne alınarak en sağlıklı sonuçlara varılabileceğidir. Zira, ÇUŞ'lerin az gelişmiş

lkelerdeki piyasa yapıları ve giderek ekonomik büyüme üzerindeki etkileri doğrudan yatırımlarla sınırlı değildirler. Bu etkiler, dolaysız yabancı yatırımlarının yanısıra, teknoloji transfer anlaşmaları, aramalı ve hammadde temini, patent, marka ve lisans anlaşmalarını, ve giderek makro düzeydeki öğeleri de içine alan karmaşık bir ilişkiler bütünü içinde kendilerini göstermektedirler. Bu açıdan, herhangi bir az gelişmiş ülkede Çokuluslu Şirketlerin sanayi yapıları ve bunların endüstrilerin genel performansları üzerindeki etkileri incelenirken, birey endüstri bazında çalışmaların yeğlenmesinde, sorunun tüm boyutları ve ayrıntıları ile incelenilme-

si yönünden önemli yararlar vardır. Ancak bu yolla, genel ve uygulanması son derece güç olan varsayımlardan kaçınılarak, çokuluslu şirketlerin az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin bu en dinamik sektörleri üzerindeki etkileri, tüm boyutları ile açığa çıkarılabilir.

Bir sonraki yazımızda, yukarıda sözünü etmiş olduğumuz diğer etki alanı olan 'Patentler, markalar ve bunların az gelişmiş ülkelerde sanayi yapıları ve teknoloji transferi üzerindeki etkileri' ni ele alacağız. Daha ileride de, Türkiye'deki üç imalat sanayi dalı üzerinde bu konu ile ilgili bulgularımızı özetlemeye çalışacağız.

+Arman Kırım, University of East Anglia, Norwich'te ekonomi araştırmaları yapmaktadır.

1. Bu yazıda "piyasa", "pazar", "endüstri" ve "sanayi dalı" kavramları, kabaca aynı anlamları ifade etmek üzere kullanılmışlardır.

*ÇUŞ'lerle ilişkileri bir yana, az gelişmiş ülkelerde genel olarak sanayi yapıları üzerine bile araştırmalar son derece azdır. Bunlar arasında dikkate değenler, House (1973) ve House (1976)'nın Kenya zerine; Gan ve Tham'ın Malezya zerine; Ghosh (1975), Shawney ve Shawney (1973) ve Gupta (1968)'nin Hindistan zerine; Nam (1972)'in G. Kore zerine ve White (1977) ile Amjad'ın (1977) Pakistan zerine yapmış oldukları çalışmalarıdır.

2.3. Metinden "plant" olarak geçen terimi, fabrika şeklinde aktarmayı uygun gördük. Bilindiği gibi, bir firmanın birden fazla bölgede fabrikası olabileceğinden, firma toplulaşma oranları, fabrika ya da plant toplulaşma oranlarından daha yüksek olabilirler.

4. ÇUŞ'lerin birbirlerinin hamlelerini neden izleyecekleri, bu firmaların birer oligopolcü firma olduklarının kabul halinde ortaya çıkmaktadır. Oligopol kuramına göre, oligopolcü piyasaların en belirgin özelliği, firmaların birbirlerinin hareketlerini yakından izlemeleri ve rakip firmaların eylemlerine bu nedenle önceden hazırlıkla anında karşılık verebilmeleridir. Başka bir deyişle bu tür piyasaların en temel özelliği, firmalar arası 'karşılıklı-bağımlılığın' çok etkin oluşudur. Bu nedenden dolayı, örneğin, firmalar fiyat-kırma yolu ile rekabetten kaçınılmaktadırlar, zira rakip firmaların da anında fiyat kırmaları bekleneneceğinden, ilk fiyat kıran firmanın bu eyleminin boşa gitmesi bir yana, bunun sonucunda tüm endüstrisinin kâr hadleri de olumsuz yönde etkilenecektir. Bu nedenle tüm oligopolcü firmalar bu tür bir rekabetten kaçınma eğilimi göstereceklerdir.

5.6. Elbette işler bu denli basit olmamaktadır. Firmalar arası karşılıklı hamleler bir dizi karmaşık unsurun etkileşimi sonucunda belirlenmektedir, ancak yukarıdaki açıklama, modelin özündeki iddiayı açıklıkla verebilmektedir. Ayrıntılar için, bkz. Knickerbocker (1973).

7. Bu diğer etkileri ayrıntılı ve kapsamlı olarak inceleyen çalışmalar arasında Uras (1979), Yıldırım (1979), Alpar (1978) ve Yılmaz (1982)'in alışmalarını sayabiliriz.

YAZIDA ADI GEEN KAYNAKLAR:

- Aharoni, Y. (1969). The Foreign Investment Decision Process, Harvard Univ. Press.
Amjad, R. (1977). Profitability and Industrial Concentration in Pakistan; Journal of Development Studies, April. 1977, s. 181-98
Ballance, R.H., Javed A. Ansari, Hans W. Singer (1982). The International Economy and Industrial Development; Wheatsheaf Books, Brighton
Caves, R. (1971). International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment; Economica 38
Evans, P. (1977). Direct Investment and Industrial Concentration; Journal of Development Studies, 13 (4), s. 373-86

- Fajnzylber, F. - Tarrago, T.M. (1976). Las Empresas Multinacionales: Expansion a Nive Mundial y Proyeccion en la Industria Mexicana (Mexico: Fondo de Cultura Economica)
- Gan, W.B. ve S.Y. Tham (1977). Market Structure and Price-Cost Margins in Malaysian Manufacturing Industries The Developing Economies, 15 s. 280-89
- Ghosh, A. (1975). Concentration and Growth in Indian Industries, 1948-68; Journal of Industrial Economics, s. 203-22
- Gupta, V.E. (1968). Cost Functions, Concentration and Barriers to Entry in twenty-nine manufacturing Industries of India; Journal of Industrial Economics
- Hymer, S. (1960). The International Operations of National Firms, MIT press
- House, W.J. (1973). Market Structure and Industry Performance: The Case of Kenya; OEP, (1976). The Case of Kenya Revisited; JES
- Kirim, A. (1982). Transnational Corporations and the issue of Economic Development, UEA / School of Development Studies, mimeo.
- Kindleberger, C. (1969). American Business Abroad; Yale University Press, New Haven
- Knickerbocker, F.T. (1973). Oligopolistic Reaction and the MNE; Harward University Pres
- Lall, S. (1980). The Multinational Corporation: Nine Essays, Macmillan Press (1979). Multinationals and Market Structure in an open developing economy: The Case of Malaysia; Weltwirtschaftliches Archiv, 115
- Merhav, M. (1969). Technological Dependence, Monopoly and Growth; Pergamon Press, Oxford
- Nam, W.H. (1975). The determinants of Industry Concentration: The Case of Korea; The Malaysian Economic Review, 20, s. 37-48.
- Newfarmer, R. and W.F. Mueller (1975). MNCs in Brazil and Mexico: Structural Sources of Economic and Non-economic Power; Report to the Subcommittee on MnCs; U.S.G.
- Reuber, G.L. et. al. (1973). Private Foreign investment in Development; Clarendon Press
- Scherer, F.M. (1980). Industrial Market Structure and Economic Performance; Rand McNal
- Sourrouille, J.V. (1976). The Impact of TNE's on Employment and Income: The Case of Argentina; World Employment Working Paper, ILO, No. 7, Geneva
- White, L.J. (1973). Industrial Concentration and Economic Power in Pakistan; Princeton World Developent, Vol.4. No.6, s. 499-517.
- Wolf, T. (1977). Industrial Diversification and Internationalisation: Some Empirical Evidence; Journal of Industrial Economics, dec. 26, No. 2.

TÜRKÇE KAYNAKLAR:

- Alpar, C. (1978). Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Turhan Kitabevi, Ankara
- Uras, T.G. (1979). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İktisadi Yayınlar Ltd. İstanbul
- Yıldırım, N. (1979). Uluslararası Şirketler, Cem Yayınevi, İstanbul
- Yılmaz, B. (1982). Dolaysız Yabancı Yatırımlar ve Gelişmekte Olan Ülkeler, İktisat Dergisi, Sayı 217, Aralık 1982, s. 25-35.

TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.

Genel Müdürlük : Odakule İş Merkezi Kat 13 Beyoğlu
Tel: 143 16 72 - 143 16 73 - 143 08 46 (4 Hat)
Telex: TEBU - Tr. 22043

Karaköy Merkez Şube : Kemeraltı Cad. No. 67
Telf: 49 63 10 - 43 58 65 - 49 48 41

İzmit Şubesi : Hüriyet, Caddesi No. 115
Tel: 13400 - 11425 - 12661

SECTION IV
FINANCIAL TIMES SURVEY

TURKEY

Increase in joint ventures

TURKEY IS beginning to reap the benefits of the open door policy to foreign investors initiated just over three years ago when the successful economic stabilisation programme was launched.

number of joint ventures in the country rose from 19 in 1980 to 170 in 1982. Investment in the late 1970s many firms climbed from \$325m to \$830m, but terrorism, inflation and the state planning bureaucracy seriously constrained Turkey. Indeed, the government guaranteed trade for several years to say debts to investment had to be repaid in other words, operating in Turkey to stay but to pay the debts into the government into equity or output equity in new policy.

YABANCI KALEMİNDEN TÜRKİYE'DE YABANCI YATIRIMLAR

Çeviri: Alican SARIBAY Ekonomist

Türkiye Ekonomisi, üç yıl önce aldığı kararlar doğrultusunda, yabancı yatırımlar için uyguladığı açık kapı politikasının yararlarını görmeye başlıyor.

Ülkede 1980 yılında gerçekleşen ortak yatırım girişimlerinin sayısı 100 iken 1982'de 170 oldu. Aynı dönemde kümülatif ortak girişim tutarı 325 milyon US dolardan 830 US dolara tırmamıştır.

Bu yatırımların % 80'i Türkiye'nin dış ticaret borçlarından finanse edilmekte, bir başka deyişle Türkiye'de faaliyette bulunan firmalar Türk hükümetine olan borçlarını fon haline dönüştürerek, bunlardan çalışma sermayelerini ve yeni yatırımlarda özsermaye kullanılabile kapasitelerini genişletmede faydalanmaktadırlar.

Bu yatırımlar bir dereceye kadar mecburi ya da zoraki olsa da, Türkiye için duyulan yeni bir güvenin temsilcisidirler. 1970'lerin sonlarında Türkiye'deki yabancı yatırım şirketleri, şahlanan enflasyon, terörizm ve bürokratik engellere dayanamaz olmuşlardı ve çoğu Türkiye'yi terketmeyi ciddi olarak düşünüyorlardı. Nitekim bazıları terkettiler. 1980 yılından önceki birkaç sene Türkiye'de herhangi ciddi bir yabancı yatırım gerçekleşmemiştir.

Türkiye'de kalan firmalar ise sadece varolan işlevlerini sürdürmeyi değil, bunun yanında öz kaynaklarını ya da üretimlerini arttırmak amacıyla küçük te olsa yatırımlar yapmayı kararlaştırdılar.

Bu belki de başlangıç olmuştur. Çünkü, şayet son üç yılda yaratılan ekonomik ve politik çevre 1970'lerin başından beri varolsaydı yabancı yatırımların durumu ve çeşitliliği daha başka olabilecekti.

Yabancı Yatırımlardaki Büyümenin Nedenleri:

- 1) Ülkede ekonomik krizlerin önü alınmış ve iyileşme yolunda önemli yol katedilmiştir.
- 2) Türkiye Doğu Akdeniz'de ekonomik yapısı en karlı ülke haline gelmiştir.
- 3) Ülke, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Körfez ülkelerinde çok kuvvetli pazar olanakları sağlamıştır ve bu olanaklardan yararlanabilmek için, Türkiye'de yapılacak yatırımlar önemli duruma gelmiştir.

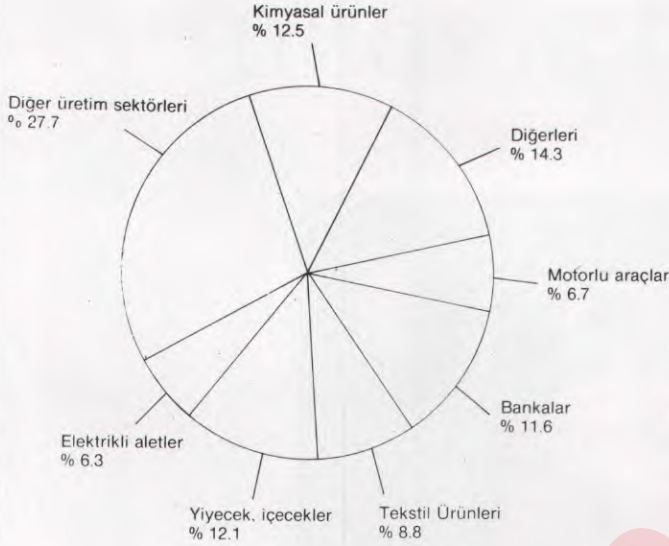
- Son üç yılın ihracat performansı yatırımcılar için Türkiye'nin birçok doğal avantajları olduğunu göstermiştir. Bunlar arasında iş gücünün ucuzluğu, yüksek kaliteli tarım ürünlerinden sağlanan kazançlar kadar Orta Doğu'daki politik etkinlikler de önemlidir.

Örneğin iki yeni yatırımda bu iki olanaktan yararlanılmaktadır. Daimler Benz şirketinin sivil ve askeri kamyon üretimi için yapmış olduğu 170 US dolarlık yatırım girişiminde asıl olarak iş gücünün ucuzluğundan ve Orta Doğu'daki hazır pazarların var oluşlarından faydalanma planlanmıştır. Merkezi Londra'da olan POLLY PECK and CORNELL şirketinin THORN-EMI lisansı ile renkli TV alıcıları ve

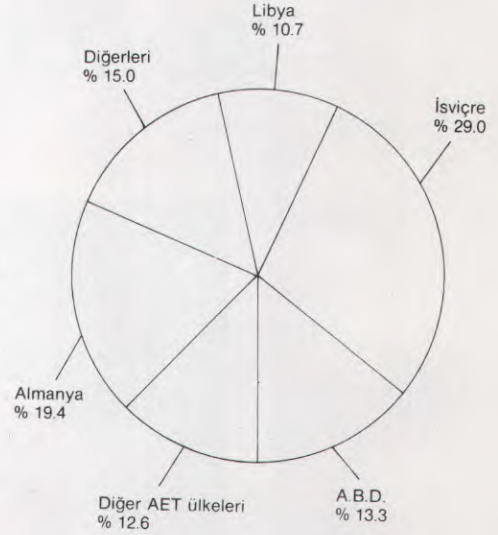
TÜRKİYE'DE YABANCI KAPİTAL DAĞILIMI

- 1982 yılına ait -

SEKTÖRLER

ÜLKELER

Türkiye'de yaptığı yatırımlar için faydalanmayı plânladığı avantajlar yine aynıdır.

Devlet Plânlama Teşkilatı Yabancı Yatırımlar Departmanı Müdürü Bay Hüsnü Doğan gelişmelerden memnun olduğunu ve orta vadede politik ve ekonomik kararlığın kökleneceğini ve Türkiye'de Uluslararası yatırımların hızla büyüyeceğine inandığını belirtmiştir. Bay Doğan, "Şu anda görevimiz Türkiye'yi mümkün olduğu kadar çekici kılmaktır." demiştir.

Türkiye; sektörüne, yerine ve ihracat potansiyeline göre değişebilecek yabancı yatırımları teşvik ederek, bunlar için geniş bir alan sunmaktadır. Teşviklerin çoğu şunları içermektedir.

- 1)- Gümrük vergisi ve bazı ithal vergilerinden % 100'e varan muafiyetler
- 2)- Yatırım vergisi kredisi (Yatırımların % 60 oranına kadar varabilen)
- 3)- Çok düşük faizle orta vadeli ulusal ve kısa vadeli ihracat kredileri
- 4)- İhracat gelirlerine uygulanan ve % 20'ye varabilen vergi indirimi
- 5)- Oluşabilecek zararları 5 yıla kadar erteleme olanağı

Hükümet, yatırım konusunda öncelik tanınacak 4 sektör seçmiştir. Tarım, Madencilik, Petrol, Turizm. Özellikle bu konularda yatırımı teşvik edici mevzuat getirilmiştir.

Ancak, Türk ihracatçıları ile Yabancı ihracatçıları arasında göze çarpan bir fark vardır. Bu da vergi yüküdür. Türk ihracatçıları için % 40 olan vergi yükü, Yabancı İhracatçıları için % 52 oranında uygulanmaktadır.

Tekrar etmek gerekirse uluslararası yatırımcılar Türkiye'de yaptıkları yatırımın karşılığını, iltifat edici nitelikteki tüm yasal kararlara rağmen tam olarak alamazlar. Bunun bir nedeni de DPT Yabancı Yatırım Departmanı ile, konuda yetki sahibi Maliye Bakanlığı arasındaki uyuşmazlıktır.

İhracatçıları bu uyuşmazlığın sona ermesinin hayati önemi olduğuna inanmaktadırlar.

(x) : Financial Times, Survey for Turkey, 17 Mayıs 1983

YAPI VE KREDİ BANKASI EL SAN'ATLARI KOLLEKSİYONU

Nurhayet BERKER

Tarihin ilk devirlerinden başlayarak her akının Anadolu'da bıraktığı eşyaya bu toprağın insanı yeni biçim ve renk katmış, bir nitelik kazandırmıştır. Renk ve desenlerin düzenine kendi zevk ve doğa tutkusunu katan Anadolu insanı çalışmalarının belki en güzelini; evini süslediği kilimi, halısı, işlemesi, seydiğine hediye ettiği yağlığı, uçkuru, kesesi, kendini beğendirmeye arzusu ile bezediği giysisi, çorabı ile belirlemiştir.

Sessiz anlatım diline sahip olan bu motifler işlendikleri veya dokundukları yerlerde elden ele gezen birer mektup gibidirler. Kimi yerde özlem, kimi beklenen müjde, bazen de üzüntünün ve daha bir çok deyimlerin habercisidirler.

Yapı ve Kredi Bankasının çeşitli yörelerden topladığı eserlerle oluşturduğu El San'atları Koleksiyonu da bu mektuplardan bir demettir. Nice genç kızların ve kadınların göz nurunu, özlemini, sevgisini anlatan, 16. y. yıldan günümüze dek uzanan yılları tanıtan; ufakta olsa değerli bir san'at koleksiyonudur.

Koleksiyonda bulunan eserleri şöyle bölümlemek mümkündür.

- 2- İşlemeler, oyalar, keseler
- 3- Çoraplar, kollar, heybeler
- 4- Giysiler, takılar
- 5- Karagözler
- 6- Tesbihler, saatler

Paralar:

Dünya literatüründe yer alan ve yurdumuzun en zengin özel madeni para koleksiyonuna sahip olan Yapı ve Kredi Bankası İst. Sanat galerisinde bu değerli koleksiyon hakkında fikir verebilmek için tertip ettiği vitrininde 454 adet madeni para ve iki adet kaima (kağıt para) sergilemiştir.

Koleksiyonda esas alınan devir İslam - Türk devresi olmakla beraber bunların yanı sıra küçümsenmeyecek bir rakkamda da islam öncesi devreye ait sikke mevcuttur. Nümismatik dünyası içinde yerleri daha belirli olan bu paralardan örnekler konulması gerekli görüldüğünden birinci bölüm bu parçalara ayrılmıştır.

İlk sıralarda yer alan ve M.Ö. 6-5 y. yıl olarak tarihlenen Hindistan ilkel paraları üzerinde totemik ve zoomorfik şekiller ve güneş sembolleri yer almaktadır. (No. 17)

Merkezi Belh şehri olan Baktriya devletinin M.Ö. 3-1 y. yıl olarak tarihlenen paralarında yerli yazı sayılan HURUŞTİ yazıları ile birlikte GREK yazısında kullanılmaktadır. (18-35)

Paralarında bu iki yazıyı birlikte kullanan bir diğer devlet de Saka'lardır. M.Ö. 2-1 y. yıllarında Baktriyanların daha kuzeyinde yaşamışlar ve kullandıkları HURUŞTİ yazısı da Uygur yazısına kaynak olmuştur. (No. 36-52)

Birinci bölümün bundan sonraki sıralarında çok tanınan Grek Roma ve Bizans İmparatorluklarının paraları yer almaktadır. M.Ö. 7 y. yılda altının doğada bulunduğu tabii haline yapılan ufak damgalarla başlayan paralar, zaman ilerledikçe en güzel motif ve monogramlar ile karşımıza çıkmaktadır. (No. 53-90)

Roma paraları imparatorların cepheden ve profil resimlerini taşımaktadır. (No. 91-126)

Roma İmparatorluğunun doğudaki bölümü olan Bizans'a ait paralar ekseriyetle altındır. Bunların üzerinde imparator'la birlikte azizlerin resimleri yer almaktadır. (No. 127-160)

İkinci bölümde, halifeler devrinde bastırılan ilk İslam paraları görülmektedir. Bunlar, Sasani paraları tipinde, fakat kenarlarında dini ibareler taşıyan gümüş dirhemlerdir. (No. 161-177)

Aynı tarzda ve Abbasi'lerin Tabaristan (Hazer Denizi Güneyi) valileri tarafından bastırılmış dirhemlerden örnekler de bu kısımda yer almaktadır. (No. 178-194)

İlk İslam devleti Emeviler'in beşinci halifesi Abdülmelik zamanında altın ve gümüş olarak yeni tarzda para basımına başlanmıştır. Bunların üzerinde isim yoktur. Altınlarında sadece sene, gümüşlerinde tarih ve şehir adı yazılıdır. (No. 195-243)

Emevilerden sonra hilafeti devralan Abbasi hanedanının paralarında daha gelişmiş bir yazı tarzı görülmektedir. Sülüs adı verilen 1/3 ağırlıktaki altın paralara az

rastlanmaktadır. Emevilerde 202, 203 numaralarda ve Abbasiler'de 257 numarada örneği görülen sülüsler çok kıymetli paralardır. (No. 244-293)

Mısırdaki hüküm süren Türk sülalesi Tolunoğulları'nın paralarının çoğu altındır. (No. 294-310)

Vitrinin son bölümünü, koleksiyonumuzun en zengin kısmı olan Osmanlılar'a ayrılmıştır. Burada yer alan ilk para eşsiz olup ikinci Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin 727 H. tarihini taşıyan akçesidir. (No. 311) Osmanlılar'ın ilk devirlerinde kullandıkları gümüş paraya akçe denilmektedir. Bu akçelerin on tanesinin yerini tutan onakçeliklerden bu güne kadar çok az görülmüştür. Burada 325 numaradaki Kostantiniye (İstanbul) da basılmış olan bir onakçeliktir.

Yine bu vitrinde sergilenen altınlar arasında Kanuni Sultan Süleyman'a ait Hudeyde (331) ve Cidde (No. 337), de basılmış olanlar, Ahmed 111 devrinin zenginliğini yansıtan Onluk=on altın (No. 341) ve Beşlik=beş altın (No. 342) nadir bulunan altınlar arasında sayılabilir. Daha sonraki devirlerde Osmanlı para birimi olarak gördüğümüz kuruş, ilk olarak Ahmed II devrinde 19 gr. gümüşten basılmıştır. (No. 338) Sultan Abdülmecid tarafından gerçekleştirilen para basımındaki reform (Tashih-i Sikke) den sonra çıkarılan gümüş paraya padişahın adına izafeten Mecidiye denilmiştir. (No. 366) 20 kuruş kıymetinde gümüş para olan Mecidiyenin, 10 kuruş, 5 kuruş (ceyrek) 2 kuruş, 1 kuruş, ve 20 para (yarım kuruş) olarak bölümleri de vardır.

Bu bölümün değerli paraları arasında Sultan Reşad'ın yaptığı seyahatlerin anısına bastırılan altınlar da vardır. Bursa, Kosova, Manastır, ve Selanik şehirlerinin adlarını taşıyan altınların gümüş olarak da takımları bulunmaktadır.

İŞLEMELER, OYALAR, KESELER

Uzun yorucu emek ve göz nuru ile meydana getirilen işleme gerçekten güç olduğu kadar özellik ve incelik isteyen bir sanattır. Çeşitli alanlarda, özellikle

adı verilen araçlara kumaşın gerilerek iğne, iplik eşliğinde yapılan bu el san'atının başlangıcı çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. İşleme san'atını Türkler çok sevmiş, sevdirmiş ve yaygın hale getirmiştir. Bu nedenle Türk işlemleri gerek renk ve motif, gerekse teknik yönden en iyiye, en güzele erişmiştir. Onlarda devirlerin anlayışı, duygusu, zevki çeşitli renk ve motiflerle yaşar.

Türk işleme san'atının yaratıcısı konusunu genellikle doğadan almış ve doğanın kendisine verdiği şekil ve renkleri varlığındaki san'at gücüyle yoğunmuş, biçimlemiştir.

Yapı ve Kredi Bankası san'at koleksiyonunda yer alan en eski işleme 16. y. yıla aittir. Sofra altı nihalisi (örtüsü) olarak isimlendirilen bu işleme devrin bütün özelliklerini yansıtmaktadır. Yine ünik bir parça olan kavuk örtüsü (17. y.y), ayna örtüleri makramalar, peşkirler, bohçalar işleme san'atının tüm özelliklerini zevkini dile getirir. Koleksiyonda ağırlık Türk işlemlerine verilmiştir. Kronoloji takibeden vitrinlerde 16.y. yıldan 20. y. yıla kadar gelen değişik teknik, renk ve sabrı görmek mümkündür. Bütün bunlardan başka iğne, tığ, mekik oyalarından da söz etmek gerekir. Yapılan tüm işlemeli örtülerin kenarlarını bu göz nuru ve büyük beceri isteyen oylar süsler. Doğanın bütün renklerini üzerlerinde taşıyan oylar genç kızın, gelinin, veya kaynananın derdini, umudunu, sevincini dile getirir. Kırmızı biber oyalı yemeni bağlayan gelinin kaynanası ile arasının biber gibi acı olduğu, yeşil yapraklı çiçekli oya taşırsa evinde mutlu olduğu herkesce anlaşılır. Oylar her yörede değişik adlar ve anlamlar alırlar. Bu adlar kendileri kadar güzeldir. (Gönül kilidi, Ben gidiyorum arkamdan gel, Hanım beye kol attı, Aşk kirpiği, Küpeli gibi...)

İğne ve tığ ile yapılan işler arasında keseler önemli bir yer tutar. Renk renk ipek iplik ve çeşitli motiflerle bezenen keselerin saat kesesi, para kesesi, mühür kesesi, tütün kesesi gibi çeşitleri vardır. (Yapı ve Kredi Bankası koleksiyonlarında bulunan keseler iğne ile

ÇORAPLAR-HEYBELER-KOLANLAR

El san'atlarından en çok rastlanan ve tamamı örme tekniğinde olan işlerin başında çoraplar gelir. Bütün el san'atlarında olduğu gibi genç kız ve kadınlar kendilerine veya sevdiklerine ördükleri çorapların motif ve renklerinde gizli tutkularını anlatırlar. Geleneklerimize bağlı bir çok Anadolu köylerinde çorap ayağa giyilmesi yanında giyen kişinin sosyal durumunu, köyünü, ailesini anlatır. Erkek ve kadın çorapları her bölgede ayrı ayrı malzemeden yapılır. Doğu illerimizde, yün, Güney Ege'de pamuk, Orta Anadolu'da tiftik kullanılır. Renk dağılışı da değişiktir. Siyah renk Sivas'ta az kullanılırken Malatya'da ana renk olarak görülür. Bursa'da siyah hiç görülmez, Konya'da ise siyahın çeşidi onikiyi geçer.

Anadolu'nun bazı yörelerinde çoraplar üzerine çeşitli inanışlar, âdetler vardır. Genellikle beyaz çorapların hediye edilmesi iyiliğe, siyah çorabın kötüluğe yorulur. Erkek çorabı giyen dul kadının, yeniden evlenmek istediği anlaşılır.

Damat çorabı, gelin çorabı ayrıdır. Büyük ağa çorabı ile küçük ağa çorapları çok değişiktir. Öyle herkes her çorabı giyemez.

El san'atlarının önemli bir kısmını alan kilimler, kolanlar, kuşak ve heybeler çok yaygın eski köy san'atlarıdır. Dokuma tekniğinde ve gördükleri işe, kullanış şekline göre çeşitli bölgelerde başka başka adlar alırlar. Başlıca malzemeleri yün ipliğidir. Anadolu'nun en gözde eşyalarından olan heybeler kilimler kadar renkli ve çok zengin motiflidirler. Hayvan eğerlerine koymak veya sırta taşımak için dokunur.

Kolan ve kuşaklarda daha çok pastel renkler görülür. Uçları tozak denilen püskülle son bulur. Çadır direklerini bağlamakta ve hayvan eğerlerinde kullanılır.

GIYSİLER- TAKILAR

Anadolu halkının yakın zamanlara kadar giydiği ve hala düğünlerde, törenlerde kullandığı kıyafetler ve başlıklar bölgeden bölgeye değişir. Bir çok yerlerde genç kızların kendilerini oğlan analarına beğendirmeleri, güzellikleri, işbirlikleri, hamaratlıkları yanı sıra elbise ve süslemelerinin zenginliğine bağlıdır. Bu

süslerin en önde gelenleri başlıklar, göğüs takıları, beşbiyerdeler top, altınlar, gerdanlıklar, küpeler, hamaylı muska ve boncuklar, kuşaklar elbiselere ve yemenilere dikilen oyaldır.

Kadın giyiminde peşli peşsiz entari, telli hare denilen etek, buluz şalvar, cepken, fermene, libade ve hırka önemli parçalarıdır. Peşsiz entariilere Anadolu'nun hemen her yerinde rastlanır. Kadifeden yapılan bu entarilerin üzeri silme altın ve gümüş sim işlemelidir. Adına bindallı denir. En çok bayramlarda ve düğünlerde giyilir.

Bu san'at koleksiyonu arasında bulunan bindallı 18. y. yılın ikinci yarısına ait güney illerimizin gelin kıyafetidir. Koyu kırmızı kadifeden kuyruklu bir elbise ve ceketten oluşan bu gelinlik devrinin bütün özelliklerini taşımaktadır. Mankenler üzerinde sergilenen üç etekler, nişan elbiseler, Kütahya, Bursa gelin kıyafetleri, bürüm-cük duvak, tepebaş işleme ceket, inci işlemeli terlik ve pabuçlar, yelek Türk giyim ve kuşamı hakkında bilgi vermektedir.

Türkiye'de şehirleşme hareketi hızla ilerledikçe otantik giysilere rastlanmamaktadır. Bazı köylerde göçebe yörükler arasında geleneksel giysiler bugünde yaşamaktadır.

KARAGÖZLER

Gölge oyunu Asyanın belirli geniş bir bölgesine özgüdür. Orta doğu, Balkanlar, Kuzey Afrika, Avrupa'da da görülen bu oyunun ilk kökeninin Asya olduğu kanıtlanmıştır.

Türk gölge oyununun tarihi Yavuz Sultan Selim'le başlar. Memluk Sultanı II Tumanbey'i astıran Yavuz Sultan Selim (1517) Roda adasındaki (Cize Nil üzerinde) sarayda bir gölge oyunu seyrederek II. Tomanbay'ın aslısını konu alan gölge oyununu çok beyenir ve sanatkarı İstanbulla davet eder. Böylelikle gölge oyunu Türkler arasına girmiş sevilmiş ve benimsenmiştir.

Gölge oyununun çeşitli figürleri ve oyunları vardır. Ana figür Karagöz ve Hacivat'tır. Sonra zenneler, Anadolu tipleri, satıcılar, göstermelikler, cinler, cadılar, hayvanlar yer alır.

Anadolu düğünlerinin başlıca eğlencesi olan Karagöz ve Hacivat figürleri deve derisinden yapılmış ve renklendirilmiştir. Koleksiyonda yer alan figürler son devirlere aittir.

TESBİHLER- SAATLER

Tesbih ibadet sözcüklerini tekrar etmek için hristiyan, müslüman, budist ve brahma dinine bağlı kişilerin kullandıkları dizilerdir. Bunlar kıymetli taşlardan, güzel kokulu ve renkli ağaçlardan yapılmışlardır. Dizgileri oluşturan ve yapılması büyük emek beceri isteyen küçük veya iri toplar İslam dininde 33 lük ve 99 lük olarak dizilmiştir. Tesbihlerin 500 lük 1000 lük olanlarında vardır. Bu çeşit tesbihler tekkelerde kullanılmıştır.

Tesbihcilik Türk el san'atları içinde önemli bir yer tutar. Fakat ne yazık ki diğer el sanatı dallarında olduğu

ve kıymetli taşlardan oluşan tesbihlerin yapımının çok zaman istemesi, pahalı satılması nedeni ile alıcı bulamamakta ve fabrikasyona dönülmektedir.

Yapı ve Kredi Bankasının koleksiyonları arasında bulunan tesbihler Ahmetist, Necef, Yakut, İnci, Zümrüt, Kehribar, Akik gibi zor işlenen taşlardan yapılmışlardır. Bunlardan başka altın, gümüş ve kokulu ağaçlardan çekilmişleride vardır. 100 adeti geçen tesbihlerin çoğu 99 luktur.

Saat zamanı ölçen ve vakti bildiren bir alettir. İlk çağlardan itibaren zamanı bilmek, ölçmek, tayin etmek insanları ilgilendirmiştir.

M.Ö. 135 de İskenderiye'li bir matematikçi olan Ctesibius ilk su saatini yapmıştır. Makineli olan bu su saatleri Mısır'dan Bizans'a oradan Arap ve Farslar'a geçmiştir. Saatin memleketimize gelmesi 16. y. yılın başlarına rastlar. Viyana yoluyla Almanya'dan getirilmiştir. (1562-1564)

Banka koleksiyonunda yer alan saatler kadın ve erkek cep saatleridir. 19. y. yılın ilk yarısına ait olan bu cep saatleri genellikle İsviçre yapımıdır. Altın üzerine mineli, incili, elmas kakma süslemeli saatlerin en değerlisi Breguet imzasını taşıyan altın üzerine kırmızı mineli erkek cep saatidir. Yaklaşık bir milyon İsviçre frangı değerindeki bu saat dünyada tektir.

Diğer değerli bir saatte Gazi Mustafa Kemal (G.M.K.) monogramlı, büyük ATATÜRK'e ait olduğu bilinen cep saatidir. 18 ayar beyaz altından yapılan bu cep saati İsviçre'nin Audemars Piguet et Cie saat fabrikasında 1934 yılında yapılmıştır.

Yeryüzünde Gerçekleştirilmiş Sergilerin En Büyüğü

Aya İrini Kilisesindeki açılış.

ANADOLU MEDENİYETLERİ SERGİSİ

Konusu "Anadolu Medeniyetleri" olan, Avrupa Konseyinin 18.'inci Sanat Sergisi 22 Mayıs 1983 - 30 Ekim 1983 tarihleri arasında İstanbul'da organize edildi.

Serginin konusu Doğu ve Batı kültürlerinin tam bir sentezinin oluşmasına olanak sağlayan Coğrafi bir konumda, 1000 yıllık geçmişi olan çeşitli Medeniyet ve kültürlerin biraraya getirilmesi amacıyla geniş bir Anadolu Medeniyetleri çerçevesini kapsamaktadır.

Anadolu Medeniyetlerinin tarihi ilk çağlardan bugüne

arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğinin tek kanıtıdır.

Sergi, aynı zamanda Avrupa Konseyinin de amaçlarından biri olduğu gibi, bir toprak parçasında yaşamış kültür akımlarını gösterirken, medeniyetler arasındaki ilişkilerin sonuçlarını gözler önüne sererek bu değişik kültürler arasında nasıl bir armoni yaratılabileceğine bir örnek vermektedir.

Anadolu Yarımadası Milattan önce 100.000 Yılından bugüne kadar değişik Medeniyetlerin ve Kültürlerin beşiği olmuştur. İlk kez bu sergiyle geniş kapsamlı bir araştırma yapılmaktadır.

Sergi, iki ayrı tarihi periyodu kapsar.

A . Prehistorik devir (M.Ö. 100.000 - M.Ö. 2.000)

. Hititler (M.Ö. 20 - 12) Yüzyıllar

. Eski Demir Çağı (Erken Demir Çağı) (M.Ö. 12-6'cı Yüzyıllar)

. Yunan - Helenistik Devri (M.Ö. 12 - 1'inci Yüzyıllar)

. Roma Devri (M.Ö. 1'inci Yüzyıldan - M.S. 5'inci Yüzyıla kadar)

. Bizans Devri 4 yüzyıldan 15. yüzyıla kadar

B Selçuk ve Osmanlı Devirleri (12. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar)

İki ayrı yerde gösterilecektir.

1). Prehistorik - Bizans Devirleri

Sen İren Müzesi

Bu altıncı yüzyıl Bizans Kilisesi Topkapı Sarayının 1'inci bölümünde eksiksiz olarak ayakta durmaktadır.

19. yüzyılda Osmanlı zamanında burası bir askeri müzeydi, sancağ ve bayraklar silahlar burada sergilenmişti. Bugün İstanbul Uluslararası Sanat Festivali için ideal bir konser salonu olarak kullanılmaktadır. Avrupa Konseyi Sanat Sergisi için tekrar bir müze olarak kullanılacaktır ki burada Türkiye'nin her tarafındaki seçilmiş 50 değişik müzeden ve Avrupa Konseyi Üyesi 10 Ülkeden gelen parçalar sergilenecektir. Bunlar arasında çeşitli kazılardan elde edilen seçilmiş çömlekler, altın ve bronz parçalar, beyaz ve koyu kırmızı parçalar vardır.

2) Selçuk-Osmanlı Devri:

Topkapı Sarayı Müzesi

Burada çeşitli Türk müzelerinden ve Avrupa Konseyine üye ülkelerin müzelerinden seçilmiş parçalar yer almaktadır... Seramik ve çini minyatür boyama, yünışı malzemeler, hattat işleri ve halılar burada sergilenmektedir...

Anadolu Medeniyetleri Sergisi

22 Mayıs - 30 Ekim 1983

İstanbul Sergi Mekanları

Prehistorik çağlardan Bizans çağı sonuna kadar

SAİNTE İRENE MÜZESİ

Türk Sanatı (Selçuklu, Osmanlı, Beylikler)

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Cumhuriyet Dönemi Sanatı

ARKEOLOJİ MÜZESİ

TEMATİK SERGİLER

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Çağlar Boyu Yazı

Çağlar Boyu Para

Çağlar Boyu Takı

Prehistorik çağlardan Bizans çağı sonuna kadar

AYASOFYA MÜZESİ

Çağlar Boyu Mezar Taşları

GALATA MEVLEVİHANESİ

Müzik Aletleri

İBRAHİM PAŞA SARAYI

Türk Odaları

Türk Giyimi

Türk Halı ve Kilimleri

Türk Şekerci Dükkanı

Türk Kahvehanesi

ASKERİ MÜZE

Türk Çadırları

Türk İslam eserleri müzesi

İbrahimpaşa Sarayı

Topkapı Sarayı

Paralar ve tahıllar kısmı

Dizgi Paymaş Video - Dizgi Paymaş Video

modern basım dünyasının tüm geçmiş dizgi metodlarını bırakarak tercih ettiği en gelişmiş dizgi sistemidir.

peclva